

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GRAFİK ANA SANAT DALI

TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ GRAFİK SEMBOLLERİN
GÜNÜMÜZ LOGO TASARIMLARINA YANSIMALARI: KUŞ
FİGÜRÜ ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN
Sema YOZGAT

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Adem YÜCEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Türk Mitolojisindeki Grafik Sembollerin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansımaları: Kuş Figürü Örneği ” adlı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yaparak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

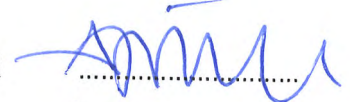

18 /06/ 2019

Sema YOZGAT

16531000009

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sema YOZGAT'ın hazırladığı "Türk Mitolojisindeki Grafik Sembollerin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansımaları: Kuş Figürü Örneği" başlıklı tez 18/06 / 2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi Adem YÜCEL	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Dr. Öğr. Üyesi Engin ÜMER	Ordu Üniversitesi	
	: Dr. Öğr. Üyesi Sena SENGİR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	

ONAY

02/07/2019

Dr. Öğr. Üyesi SASKIN EUCİM

v. Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türk Mitolojisi, sanatsal alan ve tasarım alanında yansıtılmayı hak eden zengin mitsel öğeleri içinde barındırmaktadır. Türk mitolojisi, bu zengin kültürel içeriğiyle benim de özgün tasarımlar yapmamda yardımcı olmaktadır. Çünkü Türk mitolojisine kendi milletimizde dahi yeterince ilgi oluşmamıştır. Günümüz bilim kurgu ve fantastik filmlerinden “Galaksinin Koruyucuları” adlı filmde *Yondu* adlı karakterin özelliği, ıslık çalarak oku istediği gibi yönlendirmektir. Türklerin bilinen ilk büyük imparatoru Mete Han, “ıslık çalan veya vınlayan ok” diye adlandırılan ok ile ordusunu yönetmesiyle bilinmektedir. Türk kültürünü ve mitolojisini yok sayan Batı dünyasının Marvel serilerinin birindeki bir karakterde bu özelliği kullanması ve milletimizin bu tür değerlerin bilincinde olmaması ne acı bir durum... Bu sebeplerden dolayı kültürel değerlerimizi kendi alanımda yansıtmak amacıyla bu araştırmayı yapmaya karar verdim.

Bu tezi yazarken en büyük destekçim bana tarih bilinci aşıl原因an kız kardeşim tarih doktora öğrencisi Nazmiye YOZGAT olmuştur. Bana tavsiye ettiği Türk mitolojisi araştırmalarının duayeni “Bahaeddin ÖGEL”in *Türk Mitolojisi* adlı kitabı, içimdeki tarih tutkusunu çıkarmış ve benim bu tezi yazmamda ilham kaynağım olmuştur. Başta ailem olmak üzere, alanımda bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Adem YÜCEL, Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ÖZMUTLU ve Dr. Öğr. Üyesi Engin ÜMER’e teşekkür eder, Türk kültürünün her daim her alanda yaşatılmasını dilerim.

Sema YOZGAT

Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	viii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
Problem.....	2
Araştırmanın Konusu.....	2
Araştırmanın Amacı.....	2
Araştırmanın Kapsamı.....	3
Araştırma Yolu (Yöntemi) ve Yordamları (Teknikleri).....	3
Araştırmanın Önemi.....	3
Sınırlılıklar.....	4
1. TEMEL KAVRAMLAR.....	5
1.1. MİT ve MİTOLOJİ.....	5
1.1.1. Masal.....	8
1.1.2. Efsane.....	9
1.1.3. Destan.....	10
1.2. KÜLTÜR.....	13
1.3. GRAFİK TASARIMI.....	14
1.3.1. Tamga, Töz, Totem.....	20
1.3.2. Damga.....	22
1.3.3. Mühür.....	23
1.3.4. Tuğra.....	23

1.3.5. Arma.....	25
1.3.6. İkon.....	27
1.3.7. Piktogram.....	28
1.3.8. İdeogram.....	30
1.3.9. Amblem.....	30
1.3.10. İşaret.....	33
1.3.11. Sembol (Simgе)	34
1.3.12. Logo.....	41
2. TÜRK MİTOLOJİSİ.....	52
2.1. TÜRKLER.....	52
2.2. TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ SEMBOLLER.....	58
3. KUŞ SEMBOLLERİ.....	71
3.1. KARTAL.....	82
3.2. DOĞAN.....	96
3.3. ŞAHİN ve ATMACA.....	99
3.4. BAYKUŞ.....	100
3.5. KARGA ve KUZGUN.....	101
3.6. KUĞU.....	102
3.7. HÜTHÜT.....	103
3.8. BÜLBÜL.....	104
3.9. GÜVERCİN.....	105
3.10. ÖRDEK, KAZ ve BALIKÇIL.....	107
3.11. KIRLANGIÇ ve BILDİRCİN.....	109
3.12. LEYLEK ve TURNA.....	109
3.13. TAVUK.....	110
3.14. SÜLÜN ve TAVUSKUŞU.....	112

3.15. SAKSAĞAN.....	113
3.16. AĞAÇKAKAN.....	113
3.17. KEKLİK.....	113
3.18. GUGUK KUŞU.....	114
3.19. EFSANEVİ KUŞLAR.....	115
3.19.1. Karakuş (Tuğrul Kuşu).....	115
3.19.2. Hüma.....	120
3.20. 24 OĞUZ BOYU'NUN KUŞ SEMBOLLERİ.....	122
4. TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ KUŞ SEMBOLLERİN GÜNÜMÜZ LOGO TASARIMLARINA YANSIMASI.....	129
4.1. GÜNÜMÜZ KUŞ LOGOLARI.....	129
4.1.1. Mitolojik Kuş Logoları.....	129
4.1.2. Diğer Kuş logoları.....	138
4.2. ÖRNEK KUŞ LOGO TASARIMLARI.....	141
4.2.1. Mevcut Sembollerden Yola Çıkılarak Oluşturulan Kuş Logo Tasarım Örnekleri.....	141
4.2.2. Türk Mitolojisinde Adı Geçen Kuş Betimlemelerinin Logo Tasarım Örnekleri.....	151
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	171

ÖZET

TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ GRAFİK SEMBOLLERİN GÜNÜMÜZ LOGO TASARIMLARINA YANSIMALARI: KUŞ FİGÜRÜ ÖRNEĞİ

YOZGAT, Sema

Yüksek Lisans, Grafik Ana Sanat Dalı, Grafik Tasarımı Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem YÜCEL

Haziran-2019, sayfa 189

Köklü bir tarihe sahip olan Türkler zengin bir kültüre, birbirinden değerli mitsel öğelere sahiplerdir. Orta Asya’da Çin sınırlarında doğmaya başlayan Türk kültürü, günümüz Türk devletlerinde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Tarih boyunca Çin, Hint, İran, Arap, Hitit ve Helen kültürleriyle kaynaşarak zenginleşen Türk kültürü, çeşitlilikler göstermesine rağmen asıl kökeninden kopmamayı başarmıştır. Yazılı kültüre geç geçilmesi ve Türkiye’nin geç kurulmasıyla Türk kültürü, sağlam temellerde kurulamamış ve sonraki dönemlere kültürel öğelerin yansımalarında aksaklıklar olmuştur.

Türk mitolojisi, bugünkü akademik şartlar doğrultusunda bir çok devletin tarihi irdelenerek tam olarak aydınlatılamamış, fakat bu mitolojinin zengin mitsel öğelere sahip olduğundan söz edilebilir. Bu çalışmada, genel olarak Türk mitolojisine ait olduğu çeşitli bulgu ve kaynaklarla kanıtlanan grafik tasarım öğeleri, özellikle kuş figürleri incelenmiştir. Kuş figürlerinden yırtıcı kuşlar, Gök Tanrı inancına sahip olan eski Türklerde hayranlık uyandırmış ve onları Tanrı’nın elçisi olarak görmüşlerdir. Gökyüzünün en güçlü hayvanları olan yırtıcı kuşlar, Türk kültüründe gücün, hakimiyetin ve asaletin yegane sembolü olmuştur. Fakat bu sembollerden yalnızca çift başlı kartal sembolü günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmanın amacı, çift başlı kartal dışında, farklı kuş figürlerinin farklı anlamlarla Türk mitolojisinde yer edindiğini vurgulamaktır. Türk mitolojisinde doğan, baykuş, karga, kuğu, hüthüt, bülbül, güvercin, kaz, leylek, tavuk, tavuskuşu gibi birçok kuş sembolü vardır. Bu araştırmada keşfedilen kuş sembolleri, yaygın sanat alanı grafik tasarımın alt dalı olan örnek logo tasarımlarıyla Türk kültürüne kazandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Grafik Tasarım, Sembol, Logo, Kuş.

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF THE GRAPHIC SYMBOLS IN TURKISH MYTHOLOGY TO THE LOGOS OF THE DAY: EXAMPLE OF BIRD FIGURE

YOZGAT, Sema

Master's Degree, Graphic Art Department, Graphic Design Department

Thesis Advisor: Assist Prof. Adem YÜCEL

June-2019, page 189

Turks who have a rich history have a rich culture and valuable mythical elements. Turkish culture, which started to be born in China borders in Central Asia, is tried to be kept alive in today's Turkish states. Turkish culture, enriched by Chinese, Indian, Iranian, Arab, Hittite and Helen cultures throughout history, has managed to not break away from its original origins. Creation of written sources in later periods and be established in the late Turkey, Turkish culture has been problematic to transfer to the next generation.

Turkish mythology can not be fully understood by examining the history of many states in line with today's academic conditions, but it has rich mythical elements. In this study, especially bird figures and graphic design elements which have been proven by various findings and sources, have been examined. Predatory birds of bird figures have evoked admiration in the ancient Turks who had the belief in the God of Heaven, and regarded them as the envoy of God. Predatory birds, the most powerful animals of the sky, has become the sole symbol of power, domination and nobility in Turkish culture. However, only the double-headed eagle symbol has survived to this day.

The aim of this study is to emphasize that there are different bird figures with different meanings except the double - headed eagle in the Turkish mythology. In Turkish mythology, there are many bird symbols such as owls, crows, swans, huttus, nightingales, pigeons, geese, storks, chickens, peacocks. The bird symbols discovered in this research were tried to be introduced to Turkish culture with sample logo designs, which is the sub-branch of graphic art.

Key words: Turkish mythology, Graphic design, Symbol, Logo, Bird.

KISALTMALAR VE SİMGELER

akt. : Aktaran

yy. : Yüzyıl

vb. : Ve benzeri

DLT : Divanü Lügat'it-Türk

M.Ö. : Milattan önce

M.S. : Milattan sonra

s: Sayfa

ss: Sayfaları

TDK: Türk Dil Kurumu

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Bazı Semboller ve Anlamları.....	50
Tablo 2: Türk yönleri ve sembolize ettikleri hayvan sembolleri.....	58
Tablo 3: 24 Oğuz Boyu'larının ve boyları temsil eden kuşların isimleri.....	121
Tablo 4: Oğuz Boyları ve kuşları.....	123
Tablo 5: Tasarlanan güvercin logosunun gösterge bilimsel analizi.....	142
Tablo 6: Tasarlanan doğan logosunun gösterge bilimsel analizi.....	143
Tablo 7: Tasarlanan tavuskuşu logosunun gösterge bilimsel analizi.....	144
Tablo 8: Tasarlanan balıkçıl kuş logosunun gösterge bilimsel analizi.....	146
Tablo 9: Tasarlanan tavuk logosunun gösterge bilimsel analizi.....	147
Tablo 10: Tasarlanan kaz logosunun gösterge bilimsel analizi.....	148
Tablo 11: Tasarlanan kuğu logosunun gösterge bilimsel analizi.....	150
Tablo 12: Tasarlanan kırlangıç logosunun gösterge bilimsel analizi.....	151
Tablo 13: Tasarlanan Tuğrul kuşu logosunun gösterge bilimsel analizi.....	153
Tablo 14: Tasarlanan karga logosunun gösterge bilimsel analizi.....	154
Tablo 15: Tasarlanan hüthüt kuşu logosunun gösterge bilimsel analizi.....	155
Tablo 16: Tasarlanan baykuş logosunun gösterge bilimsel analizi.....	156

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1: Diyarbakır Ulu Cami kapısı üzerindeki boğa mücadelesini gösteren kabartma	14
Görsel 2: Kaşgarlı'ya göre Oğuz kavimlerinin tamgaları, Moğolistan'da kaya ya da taşlar üzerinde bulunan bozkır tamgaları	21
Görsel 3: Günümüz yüzük tasarımlarına uyarlanan Süleyman peygamber mührü.....	22
Görsel 4: Tuğra ve kısımları.....	23
Görsel 5: 35 Osmanlı Padişahlarının Tuğraları.....	24
Görsel 6: Osmanlı Devlet Armasının Son Şekli.....	25
Görsel 7: İkon örnekleri.....	27
Görsel 8: 1964'te Tokyo Olimpiyatları için spor dalları ile ilgili piktogram örnekleri.....	28
Görsel 9: Roger Cook ve Don Shanosky'nin tasarladığı piktogramlar	28
Görsel 10: İdeogram örnekleri.....	29
Görsel 11: City of Melbourne'ün amblemi	30
Görsel 12: Apple'ın amblemi.....	31
Görsel 13: Nike'in amblemi.....	31
Görsel 14: Trafik İşaretleri.....	32
Görsel 15: Uyarı İşaretleri.....	33
Görsel 16: Kamu alanlarında kullanılan sembol örnekleri.....	37
Görsel 17: Hilal sembolü olan bayraklar.....	38
Görsel 18: Dini semboller.....	38
Görsel 19: Burç sembolleri.....	38
Görsel 20: Para birimi sembolleri	39
Görsel 21: Orta Çağ ve öncesi simyacı elementleri.....	39
Görsel 22 : Albrecht Dürer Arması	41

Görsel 23: Christian IV, Frederik III, Christian VI, Frederik V Monogramları	42
Görsel 24: Khemuheted mezarı (Mısır), dağlanmış öküz hiyeroglifi	42
Görsel 25: Meksika sığır dağlama işaretleri	43
Görsel 26: Kulak İşaretleri	43
Görsel 27: Danimarka çiftlik işaretleri	44
Görsel 28: 3. yy. Roma tuğla işaretleri ve 2. yy. yağ lamba işaretleri	44
Görsel 29: Viyana Katedralinde bulunan taş ustası işaretleri.....	45
Görsel 30: 1924 yılına ait gümüş bir tepsi üzerinde bulunan İngiliz ayar damgası	45
Görsel 31: İlk matbaacı işareti	46
Görsel 32: Filigran örnekleri	46
Görsel 33: Shaker mobilya işareti, 1873, Newyork, USA	47
Görsel 34: Ticari Amblem Örnekleri.....	47
Görsel 35: Hizmet Amblemi Örnekleri.....	48
Görsel 36: Kalite Damgası Örnekleri	48
Görsel 37: Simgesel Amblemlere Örnekler.....	49
Görsel 38: Simgesel Amblere Örnekler.....	49
Görsel 39: Altay Dağlarından hayvan figürlü kaya resmi	54
Görsel 40: Çamak Bozkırı'ndan Okunyeve veya Karasuk devrine ait koyun-koç şeklinde dikili taş	55
Görsel 41: Eski Türklerde yönleri temsil eden semboller	57
Görsel 42: Pazırık kurganından çıkarılan, neredeyse tamamı günümüze kadar ulaşan ilk düğümlü halı çizimi	59
Görsel 43: 2. Pazırık kurganında bulunan lahit üzerindeki hayvan figürleri.....	59

Görsel 44: Temsili Göktürk Bayrağı.....	62
Görsel 45: Altay Hunlarının efsaneleşmiş kurt figürleri	63
Görsel 46: Hun çağı Altay mezarlarındaki at figürleri	63
Görsel 47: Bayrak direği tepesine konulan geyik tözü	64
Görsel 48: Yer ve göğün sembolleri- İçasya geyikleri	65
Görsel 49: Anadolu Selçuklu mirası Sivas Gök Medresesinden bir ayrıntı, tepesinde kartal bulunan dünya ağacı	66
Görsel 50: Semerkand Müzesi'nde yer alan Ak Hun parası üzerindeki ay ve yıldız formu	69
Görsel 51: 1. Tüekta kurganında bulunan hayvan figürleri	71
Görsel 52: Altay dağlarındaki 2. Pazırık kurganında bulunan, su matarası üzerinde yer alan yırtıcı kuş mücadelesi	71
Görsel 53: Altay dağlarındaki 2. Pazırık kurganında bulunan, ağzında geyik başı ve boynuna ördek figürleri işlenmiş hayali yırtıcı hayvan kafası	72
Görsel 54: III. Pazırık kurganında bulunan, ahşap üzerine kısmen altın kaplanmış, Yaratılış Destanları'nda adı geçen su kuşu, Hun dönemi.....	72
Görsel 55: 1. kurgan- ağaç koşum süsü.....	72
Görsel 56: Pazırık kurganından keçe duvar örtüsünden alınan detay (M.Ö. V-IV. yy.).....	73
Görsel 57: Yeniçeri kol ve bacaklarına dövülmüş balıkçıl kuşu nişanı.....	73
Görsel 58: Bilge Kağan'ın hazinesi arasında bulunan taçta yer alan kuş figürü	74
Görsel 59: Kültigin Büstü.....	74
Görsel 60: Bronz direk tepeliği (M.Ö. 7-6. yüzyıl).....	75
Görsel 61: Yakut şaman elbisesi ve Şaman davulu üzerindeki çeşitli figürler	76
Görsel 62: Türkistan'da bulunmuş sırlı tabak	78
Görsel 63: Elinde av kuşu ile ava giden süvari minyatürü.....	79

Görsel 64: Ahi Ahmet Şah Şahidesindeki şahin eğiticisi, Konya İnce Minare taş ve ahşap eserler müzesi.....	79
Görsel 65: Divriği, Ulu Cami	80
Görsel 66: Avrupa Hun İmparatorluğu	81
Görsel 67: Kazakistan Devleti bayrağı.....	81
Görsel 68: Gazneliler	81
Görsel 69: Büyük Selçuklu İmparatorluğu	81
Görsel 70: Doğu Türkistan'da avcı bir kuş olan Karakuş ve tuğrul cinsinden gök renginde avcı bir kuş olan karçıgay	82
Görsel 71: Altay Şamanlarının efsanevi kartalları	84
Görsel 72: Efsanevi kartal başları	85
Görsel 73: Hun çağı Altay kartalları	85
Görsel 74: Geyikleri koyalayan Hun ve Macar kartalları. Balkan gölüne akan Selenga nehrinin yakınlarında yer alan Nom Ulan kurganında, M.Ö. II.-I. yüzyıllarda oluşturulan geyik-kartal mücadeleleri	85
Görsel 75: Altay Hun çağı Tuyahta ve Başadar Kurganlarında bulunmuş figürler.....	86
Görsel 76: Efsanevi Sibirya ve Macar armalarındaki kartal figürleri	86
Görsel 77: Altay Hun çağı Başadar ve Tuyahta mezarlarında bulunmuş ve kumaş üzerine işlenmiş efsanevi gök kartalları.	86
Görsel 78: Orhun, Anonim mezar.....	87
Görsel 79: Trabzon Ayasofya camisi kartal figürü	88
Görsel 80: Çift başlı kartal, Bizans sembolü - Kuş başlı Hitit kent koruyucusu	89
Görsel 81: Alacahöyük'deki Hitit çift başlıkartal figürü, Rus çift başlı kartal figürü	89

Görsel 82: Artuklu Türkmenlerin sikkelerinde de devlet sembolü olarak çift başlı kartal sembolleri.....	89
Görsel 83: Yakut Türklerdeki öksökü heykelleri	90
Görsel 84: Güney Kore sotdae heykelleri	90
Görsel 85: Anadolu Selçuklu kumaşında çift başlı kartal figürü (13. yy.)	92
Görsel 86: Konya Kalesi'nde çift başlı kartal, Konya İnce Minerali Medresesi.....	92
Görsel 87: Kubadabat kazılarında bolca bulunan çift başlı kartal figürlerinden, 1220'de Konya kalesinin kapısının üzerine oyulmuş olanının üzerinde “es-sultan” ibaresi.....	92
Görsel 88: Divriği Külliyesi, Ulu Cami doğu kapısı yanında çift başlı kartal.....	93
Görsel 89: II. Gıyaseddin Mesud dönemi sikkeleri, Aydın Müzesi	93
Görsel 90: Diyarbakır Dışkale'de Yedi Kardeş burcunda yer alan çift başlı kartal figürü	93
Görsel 91: Kayseri Döner Kümbet'te yer alan çift başlı kartal figürü	94
Görsel 92: Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'nde yer alan çift başlı kartal figürü	94
Görsel 93: Niğde Sungurbey Cami'nin kuzey kapısında yer alan çift başlı kartal figürü	94
Görsel 94: Anadolu kilimlerinde geometrik form olarak kartal motifi.....	95
Görsel 95: Kök Türk Bilge Kağan'ın lahdi üzerindeki yırtıcı kuş	96
Görsel 96: Peçenek ve Bulgar kabartmalarında “doğanlı beyler”	96
Görsel 97: Kanuni Sultan Süleyman'ın doğanla avlanmasını gösteren Süleymanname minyatürü	97

Görsel 98: Macaristan'ın Komárom-Esztergom vilayetine bağlı Tatabánya'da bulunan bir tuğrul kuşu heykeli.....	97
Görsel 99: Mısır mitolojisindeki herşeyi gören Tanrı Horus.....	98
Görsel 100: Kuş figürlü kumaş detayı, Pazırık kurganları.....	101
Görsel 101: St. Petersburg Hermitage Müzesi, balık-kuş figürü.....	102
Görsel 102: Divriği Camii'nin Cennet kapısında yer alan gül ve bülbül kabartması.....	103
Görsel 103: Selçuklu dönemi, Kubadabat Sarayı çinilerinde yer alan ikili güvercin motifi	105
Görsel 104: Altay Hun çağı Tuyahta ve Başadar kurganlarında bulunan kutsal kaz figürleri	107
Görsel 105: 1. Pazırık kurganında lahit üzerinde yer alan stilize horoz figürü	109
Görsel 106: Uygur veya T'ang devrine ait tavuk başlı insan biçimindeki heykel	110
Görsel 107: Anadolu kiliminde tavuk motifi	110
Görsel 108: Selçuklu Dönemi Kubad Abad Sarayı tavuşkuşu çinileri	111
Görsel 109: Döşemealtı Kuşlu Halı Örneği	112
Görsel 110: Geç Hakanlı devrine ait, karnında hilal, sağında ve solunda dolunay ve güneş bulunan Karakuş sembolü	114
Görsel 111: Anonim IV Göktürk mezarı- Karakuş figürü.....	115
Görsel 112: Nagyszentmiklos hazinesi, sürahi üzerinde efsanevi kuş figürü	116
Görsel 113: 1. Doğu Türkistan'ın önemli bir sanat merkezi olan Kızıl'da bulunan çift başlı kartal şeklinde tasvir edilmiş "Garuda".....	117
Görsel 114: 2. Minyatür, bordür ayrıntısında "Simurg" figürü, 17. yy., Hindistan.	117
Görsel 115: Türk Selçuklu, seramik kadın başlı kuş vücutlu Hüma kuşu figürü	119

Görsel 116: Selçuklu ve Memluklu eserlerinde görülen Hüma kuşu.....	120
Görsel 117: Konya Kalesi'nde çift başlı kartal, Konya İnce Minerali Medresesi	128
Görsel 118: Türk Tarih Kurumu logosu, Selçuk Üniversitesi logosu, Konya Büyükşehir Belediyesi logosu.....	129
Görsel 119: Diyarbakır Dışkale'de Yedi Kardeş burcunda yer alan çift başlı kartal figürü, Dicle Üniversitesi'nin logosu.....	130
Görsel 120: Divriği Külliyesi, Ulu Cami doğu kapısı yanında çift başlı kartal, Erzincan Belediyesi logosu, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi logosu	131-132
Görsel 121: Polis Akademisi logosu.....	132
Görsel 122: Atatürk Üniversitesi'nin logosu.....	133
Görsel 123: Kubadabat Sarayı kartal figürü, Beyşehir Kubad Abad Sarayı, Konya- Karatay Müzesi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Logosu.....	133
Görsel 124: Türk Hava Kuvvetleri logosu.....	134
Görsel 125: Karamanoğlu Beyliği zamanında kullanılan para üzerindeki doğan sembolü, Karaman Belediyesi logosu.....	134
Görsel 126: Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Logosu.....	135
Görsel 127: Anka Teknoloji Üniversitesi logosu.....	135
Görsel 128: Şanlıurfa Haliliye Belediyesi logosu.....	136
Görsel 129: Yapı kredinin eski leylek illüstrasyonu.....	136
Görsel 130: Yapı Kredi Bankasının eski leylek logosu.....	137
Görsel 131: Türk Hava Yolları logosu.....	137
Görsel 132: Sinop Üniversitesi logosu.....	138
Görsel 133: Kuşadası Belediyesi logosu.....	138
Görsel 134: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi logosu.....	139
Görsel 135: Sait Maden'in Beşiktaş Jimnastik Kulübü için yaptığı logo çalışması	139

Görsel 136: Sait Maden'in Ömer Faruk Şiir Ödülü için tasarladığı logo	140
Görsel 137: Kudab Abad Sarayı çini örneği, tasarım eskizi ve örnek güvercin logosu.....	141
Görsel 138: 1. Tüekta kurganında bulunan hayvan figürü, eskiz, örnek logo tasarımı.....	143
Görsel 139: Kudab Abad Sarayı çini örneği, eskiz, tavuskuşu logo örneği.....	144
Görsel 140: Yeniçeri dövmesi kuş figürü örneği, eskiz, balıkçıl kuşu logo örneği.....	145
Görsel 141: Pazırık kurganında yer alan kuş figürü örneği, eskiz, tavuk logo örneği.....	146
Görsel 142: Yakut Türklerine ait öksökü örneği, eskiz, kaz logo örneği.....	148
Görsel 143: Pazırık kurganlarından kumaş detayı, eskiz, kuğu logo örneği.....	149
Görsel 144: Kırlangıç görseli, logo eskizi ve örnek logo tasarımı.....	151
Görsel 145: Doğan kuşu resmi, eskizler ve örnek doğan kuşu logo örnekleri.....	152
Görsel 146: Karga görseli, eskiz ve karga logo tasarımı.....	153
Görsel 147: Hüthüt görseli, eskiz ve hüthüt logo tasarımı.....	154
Görsel 148: Baykuş görseli, eskiz ve baykuş logo tasarımı.....	155

GİRİŞ

“Hiçbir milletin tarihini Türkler olmadan yazamazsınız. Bunun sebebi de Türklerin dünyanın pek çok coğrafyasına dağılması ve başka milletlerin tarihini etkilemesidir.”

Vasili Viladimiroviç Barthold

Yeni fikir üretiminin azaldığı, var olan gösterişli simülasyonlara bireyler kendilerini kaptırıp değerli vakitlerin sanal dünyalarda boşa harcadığı bu dönemde eski dönemlere özlem gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin, batı dünyası, sanat ve sinema alanlarında kendi mitlerini günümüze uyarlayarak yaşatmaya çalışmaktadır. Fakat, Asya'nın doğusundan batısına göç etmiş olan Türklerin geçmişiyle bağlantısı sağlam olmadığından sanatsal alan ve tasarım alanında mitsel öğelerin kullanımını yaygınlaştırmamaktadır.

Sayın Necati Gültepe'nin “Türk Mitolojisi” adlı eserinde belirttiği üzere; İnsanlarla hayvanlar arasındaki fark hafızalarıdır. Hayvanların hafızaları kısa olduğu için her günlerini aynı yaşarlar, insanlar ise binlerce yıl önceki geçmişini bile unutmamakta ve bunlardan ders almaktadırlar. Geçmişteki birikimleri insanların gelişmesini ve daha sağlıklı bir gelecek kurmalarını sağlamaktadır. İnsanoğlunun geçmişi mitolojisidir. Eğer bir milletin geçmişi ile bağı kesilirse, insanlar sadece gününbirlik yaşar ve gelecek kaygılarından uzaklaşırlar. Türk milleti de tam olarak böyle bir topluluktur. Türk milletinin geçmişiyle zayıf bir bağı vardır ve Türkler geçmişlerine sahip çıkmadıkları sürece gelecekleri için kaygılanmayacaklardır (2017).

Tarihteki adları ve anlamları unutulmaya yüz tutmuş kuş sembolleri ile ilgili olan bu çalışmada, Türk kültürünün önemli kuş sembolleri tespit edilmiş, günümüz logo tasarımlarındaki yansımaları incelenmiş ve ulaşılamayan semboller ise, yeniden tasarlanarak hafızalarda yer etmesi amaçlanmıştır.

Birinci bölümde, çalışma ile ilgili tanımlar yapılmış ve bu başlıklar altında çalışma ilgili verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Efsane, masal, destan gibi sözlü edebi eserlerde kuşlarla ilgili veriler saptanmış ve ilgili başlık altında bu bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Çoruhlu'nun analizleriyle milattan önceki Türk kültürel sembolleriyle ilgili bilgilerden ve genel olarak hangi sembollerin Türkler için önemli olduğundan kısaca bahsedilmiştir. Hayvan sembollerinin yalnızca İslam öncesi değil, sonraları da Türkler arasında önemli bir yeri olduğu saptanmıştır. Selçuklu yapılarında yer alan semboller buna iyi birer örnek oluşturduğu görülmektedir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde ise günümüz logolarına hangi kuş sembollerinin yansıdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, tasarımlarında yer almayan kuş sembolleri günümüz logo tasarım kurallarına göre yeniden tasarlanmıştır.

Problem

Araştırma, Türk mitolojisine ait sembollerden çift başlı kartal dışında günümüz logo tasarımlarına yansımış olan kuş sembollerinin olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Bu doğrultuda, Türk kültüründe adı geçen kuş sembolleri keşfedilip örnek logo tasarımları yapılması ve grafik tasarım alanına kazandırılması araştırmacının problemi olmuştur.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, Orta Asya Türklerinden günümüz Türkiye Türklerine kadar kuş sembolünün tarihsel süreç içindeki anlam ve tasvirleri araştırılmıştır. Bu sembollerin günümüz logo tasarımlarına yansımaları incelenmiş olup, Türk mitolojisine konu olmuş kuş sembollerinin günümüz logo tasarımlarıyla bulunduğu noktada incelenmesi ve logo tasarım örnekleri oluşturulması araştırma konusu olmuştur.

Araştırmanın Amacı

Kültürün önemli bir parçası ve insanın görsel hafıza kodları olan semboller, bir milletin düşünce ve inanışlarını nesilden nesile aktarmasını sağlayan araçlardır. Selçuklu İmparatorluğu sayesinde çift başlı kartal sembolü günümüz logolarında kendini göstermektedir. Fakat Türklerin kültür tarihi incelendiğinde, kartal figürü dışında bir çok kuşa güzel anlamlar yükleyerek onları sembolleştirmişlerdir. Bu araştırmada, Türklerin bugüne kadar kullanmış olduğu veya hafızalarına yer etmiş

olan kuş sembollerinin günümüze yansıtılması için güncel grafik tasarım prensipleri kapsamında logoya dönüştürülmesi amaç edinilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışma, Türk tarihi, mitolojisi, kültürü ve sanatı başlığı altında ulaşılan tüm yazılı kaynaklar taranarak yapılmıştır. Orhun yazıtları, kurganlarda bulunan kalıntılar, mimari yapılar, minyatür, çini ve dokuma sanatı örnekleri, destan, efsane ve masal gibi sözlü edebi eserler başta olmak üzere bu alanlarda yer alan kuş figürleri incelenmiştir.

Araştırmanın Yolu (Yöntemi) ve Yordamları (Teknikleri)

Çalışma, literatür taramasına dayanan betimleyici bir çalışmadır. Kapsamlı bir araştırma yapıldıktan sonra, tarihte çeşitli alanlarda yer alan kuş sembolleri tespit edilmiştir. Günümüz logo tasarımlarında kullanılmayan semboller, kendine mal etme tekniğiyle yeniden logo örneği olarak tasarlanmıştır. Sadece betimsel olarak tasvir edilen figürler ise, araştırmacı tarafından örnek tasarım olarak üretilecektir.

Kendine mal etme; “Bir tasarımcının başka bir tasarım çalışmasına ait bir ögeyi kendi tasarımıyla birleştirmesine veya bünyesine katmasına denir.” (Ambrose ve Harris, 2013c, s.92). Bu teknikle, insanlara verilmek istenen mesaj eski tasarıma gönderme yapıldığından doğrudan hedef kitleye ulaşmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Türk mitolojisindeki kuş sembolleri anlam ve biçimsel kullanıldığı yer açısından bilinmesi gereken kültürel bir değer olması açısından önemlidir. Türklerin Yaratılış Destanı’nda da belirtildiği gibi, uçmak insanlar için Tanrısal bir yetkinliktir. Kuşlar da bu yüzden Tanrı’nın elçisi olarak görülmekteydi. Gök Tanrı inancına sahip olan Türkler, kuşlara her zaman hayran olmuş ve onları güzel sıfatlarla anmışlardır. Kuşlara bu denli hayran olan bir topluluğun, geçmişindeki kuş sembollerinden haberdar olmaması, araştırmacının problemi olmuştur. Bu semboller araştırılarak, en etkili sanat alanı olan grafik tasarım alanında bu örnekleri sergilemek istemiştir. Bununla, hem kültürel değerlere farkındalık

yaratılması hem de sanat ve tasarım mecralarına görsel zenginlik kazandırılması bakımından önemlidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın bulguları kitap, makale, tez ve internet aracılığıyla elde edilmiştir. Örnek kuş logoları kamu logoları ile sınırlandırılmıştır. Tasarlanan kuş logoları ise, literatürde elde edilen kuş figürü örnekleri ile sınırlandırılmıştır.

1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. MİT ve MİTOLOJİ

Mitoloji, milletlerin kültürel değerlerini içinde barındırmaktadır. Dünya genelindeki mitolojilerde, özellikle doğudan batıya göç etmiş Türklerde, başka kültürle ortak mitsel öğeler yer almaktadır. Aşağıda, araştırmanın konusunu daha iyi anlamak için mit ve mitoloji kavramları çeşitli tanımlarla incelenmiştir.

Fuzuli Bayat'a göre *mit*:

“Değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir. Anlam paradigmasına göre mit, bir düşünce tarzı, bir şuur ve bilinç nevi'dir. Şu halde mit, dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisidir ve diyalektik mantığın sonucu olarak meydana çıkar.” (Bayat, 2005).

Sanat sözlüğüne göre ise mit; “Toplumun ideallerini, psikolojisini ve geleneklerini betimleyen ya da doğal görüşleri açıklayan; bir insanın dünya görüşüne temel örnek oluşturan kahramanlar, atalar ya da doğaüstü yaratıklarla ilgili olan geleneksel, eski hikayeler.” (Keser, 2009, s.217).

Osmanlıca *usture*, *esatir*, Yunanca *mythos*, Almanca *mythe*, Rusça *mif*, Yunanca “uydurulmuş söz” anlamına gelen “mythos” kelimesinden türemiştir. Mitolojinin tanımı günümüzdeki Osmanlıca-Türkçe sözlüğe göre, “ilkçağlardaki insanların Tanrıları hakkındaki hikayeleri, masalları...” olarak geçmektedir. Daha eski bir sözlük olan Kamus-i Türki'de ise “hurafeler” olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlükte “mit” şu şekilde tanımlanmaktadır: “Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, Tanrı, Tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikayesi”. Genel olarak kabul gören Mircea Eliade'nin tanımı ise şöyledir:

“Mit kutsal bir öyküyü anlatır. En eski zamanda 'başlangıçtaki' masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, olağanüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onu yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır.” (Gültepe, 2017, s.12).

Psikanalizin iki kurucusu olan Sigmund Freud (1856-1939) ile Carl Jung (1875-1961) çalışmalarında mitolojiden yararlanmışlardır. Freud'a göre, mitler

insanın temel nevrozlarını açığa vuran “ilkel” dışavurumlardı. Örneğin, *Oedipus Kompleksi* adı verdiği modern mite göre; erkek çocuğun bilinçaltında annesine karşı cinsel arzu beslemesini ve babasını da rakibi olarak görmesini Freud, babasını öldürüp annesiyle evlenen Yunan kahramanı Oedipus’a dayandırmaktadır. Jung’a göre ise mitler, nevrozların belirtilerinden ziyade, kişisel bilinçdışının aksine *ortak bilinç dışı* diye adlandırılan kültürel hayallerdir (Leeming, 2017, ss.312,313).

Mitleri bir dini inanış biçimleri olarak görmekten ziyade, mitler varoluş hikayeleri veya kutsal sembolik ifadeler olarak görülebilir. Prototip insanların kutsal öğeleri, zaman geçtikçe belli bir düşünceyi temsil eden semboller olarak görülmeye başlanmıştır. Yüzyıllar geçtikçe mitolojik öğelerden bazıları değerini korumuş ve varlığını sürdürmüş, fakat bu mitsel öğeler genellikle günümüz insanları tarafından uydurma hikayeler olarak görülmüştür.

Bir millete ait bütün mitsel öğeleri içinde barındıran bir bilim dalı olan *mitolojiyi*, Bahaeddin Ögel şöyle tanımlamaktadır: “Bir tarih belgesi değildir, fakat milletlerin komşuları hakkında düşüncelerini aydınlatmaları açısından önemlidir” (Ögel, 1988, s.227).

S. Tokarev, “Mitoloji nedir?” adlı makalesinde mitolojiyi şöyle ifade etmiştir: “Mitoloji, insan düşüncesinin gelişmesinin ilk safhalarında insanın her şeyi bilme isteğinden doğan, dünyanın oluşumunu cahilce hayallerinde canlandıran ve onu kendilerince biçimlendiren halkların hayallerinin ürünüdür.” (Bayat, 2005, ss.11-32).

Sanat sözlüğünde ise mitoloji şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bir halkın kökenine, tarihine, Tanrılarına, atalarına ve kahramanlarına ait mitler toplamı/bütünü. Mitoloji hemen her dönemde sanatın konusu olmuştur. Daha çok da Yunan ve Roma mitolojisi, gerek resim gerekse heykel sanatının geleneksel konularından biri olmuştur.” (Keser, 2009, s.217).

Mitolojinin temeli net olarak belirlenememekle birlikte, temellerinin millattan önceki yüzyıllara dayandığı belirtilmektedir. Mitoloji, 17. yüzyılın sonundan itibaren bilim dalı haline gelmeye başladığı görülmüştür. Ortaçağ’da mitsel düşünce tekrar canlanmaya ve şövalyeler, köylüler belli bir köken mitini benimsemeye başlamıştır. Yaratılış efsaneleri, hayvan veya yarı hayvan Tanrılar, kutsal ruhlar, kıyamet, kültürel kahramanlar, bereket ve aşk Tanrıçaları, yaratılışı

baltalayan şeytan, toprak ana, tufan, ilk insan, kahramanın farklı versiyonlarda doğması, Yüce Tanrı, dünyanın merkezi ağaç veya dağ gibi mitolojik olaylar dünya mitlerinin çoğunda ortak olan mitolojik öğeleri olduğu gözlenmektedir. 19. yüzyılda romantizm ve modernizm, mitolojiyi sanatsal alanlarda yaşatmışlardır. Batılılaşma hareketleriyle Türk yazar ve şairleri Yunan mitolojisinin etkisi altında kalmışlardır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, Azerbaycan'dan Orta Asya'ya Türk milli şuuru uyanmış ve Türk mitolojisiyle ilgili araştırmalara ilgi ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

Mitolojik öğeler sonraki yüzyıllara sanat ve bilim aracılığıyla taşınmaktadır. 20. yüzyıldan sonra teknoloji hızla gelişmiş ve insani değerlerin bozulmasıyla birlikte eski çağlara özlem başladığı gözlemlenmiştir. Bilim kurgu filmleri, bilgisayar oyunları ve kitaplarda bu mitolojik dünyalar günümüze uyarlanarak yaşatılmaya çalışılmıştır. Yunan mitolojisinden, yazıya erken geçilmiş olmasından dolayı, sinema ve edebiyatta önemli ölçüde faydalanılmıştır. Teknoloji sayesinde de Yunan mitolojisi dünyanın geniş alanına ulaşmış ve benimsetilmiştir. Bilim ve felsefenin temeli doğu medeniyetleri olmasına rağmen Batı, günümüzde olduğu gibi, geçmişe ait her şeyi kendine mal etmeye çalışmıştır. Özellikle Batı Medeniyeti, Avrupa'nın sınırlarını zorlayan Türkleri ve Türk kültürünü yok saymaya çalışmıştır. Bayat bu durumu şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Küreselleşmenin resmi bir ideoloji haline geldiği bugünkü Avrupa artık birkaç yüzyıldır ‘Batı Uygarlığı’ mitini uydurmuş, yalnız Avrupa’yı değil, Asya’yı da Hint-Avrupa kavimlerinin ana yurdu, dolayısıyla buradaki kültür katmanlaşmasını da Batı kaynaklı ilan etmiş, atın evcilleştirilmesini, savaş arabalarının keşfini, savunma ve hücum taktiklerinin Avrupalılara ait olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Avrupa merkezilik yüzyıllardır Asya'nın köklü milletlerinden olan ve dünya uygarlığının oluşmasına büyük katkılar sağlayan Türkleri görmezden gelmeye çalışmıştır. Eski Yunan, Hint, İran efsanelerine dayalı köken iddiası neredeyse bütün dünyada eğitim müfredatlarının değişmez konusuna çevrilmiştir. Ayrıca zamanla Mısır kökenli felsefi sistem ve Mısır mitleri de Batı Uygarlığı kapsamına alınmış gibi gözükmür (...) Yunan hayranlığına- ki, esasen 15. yy.da başladı ve 18. yy.da daha da geliştirildi- karşı bir Mısır hayranlığı da vardı (...) 18.-19. yy.da Avrupa dışı uygarlık denildiğinde akla Mısır, daha sonra Sümer, Çin, İran gelmekteydi ki, İran ve Hint Avrupalıların akrabaları oldukları için geriye Mısır, Sümer, kısmen Asur, Akad, Çin kalıyordu. Ne yazık ki yanı başlarında Osmanlı gibi büyük bir imparatorluğun varlığı da Avrupa aydınları arasında Türk mitolojisi, Türk uygarlığı fikrini benimsemeye yetmedi. Doğal olarak Osmanlı da Türk varlığından çoktan vazgeçtiği için Türklerin dünya tarih ve uygarlığına büyük ve önemli katkıları, zengin sözlü kültürleri hiçbir zaman kabul edilmedi. Zamanla bazı gerçekler yüzeye çıkarılsa da Türk kültürüne ve mitolojisine karşı bu ön yargı küreselleşen dünya konjonktüründe halen de belirleyici etken olmaya devam etmektedir (...) Yunanlılar yalnız mitolojik öğeleri değil bugün gururla övündükleri felsefelerini de diğer halklardan almışlardır. M. Bernal'ın yazdığı gibi,

Yunanlıların felsefelerinin büyük bölümünü Mezopotamya ve İran'dan öğrenmiş olabilecekleri varsayılmaktadır.” (Bayat, 2005, ss.123-125).

1.1.1. MASAL

Bir kültürün hayal dünyasını yansıtan masallar mitolojinin bir parçasıdır. Mitolojiyi daha iyi anlamak için masalın çeşitli tanımları ve Türk mitolojisini anlamak için ise, Türk masalı ile ilgili notlar aşağıda yer almaktadır.

TDK'ye göre *masal*: “1. Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür. 2. Boşuna söylenmiş söz.”¹

Mitolojinin bir parçası olan masallar için, gerçeklikle bağlantısı olmayan sözlü edebi ürünler veya ilk insan topluluklarında anlatılmaya başlayıp daha sonra topluluklar büyüdükçe bir millete mal olan sözlü gelenekler denilebilir. Geçmişte yaşanmış önemli olaylar, unutulmaması ve sırrını geleceğe taşımak için sözlü geleneklerle sürekli anılırlar. Mitolojinin önemli bir parçasını oluşturan destan, efsane ve masal gibi edebi eserler bu anlayışla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sözlü geleneklerde yer alan kutsal tasvirler, mitolojik sembollerdir. Fakat Fuzuli'ye göre, masalda yer alan her öge, her olay mitolojinin bir parçası değildir.

Mit ve masal arasındaki farkları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mitte gerçek olaylar yer alırken, masal hayal ürünüdür.
- Mitte “evren” unsuru, masalda “sosyal” unsur hakimdir.
- Mitte zaman söz konusu iken, masalda zaman söz konusu değildir.
- Mitte belli bir mekan varken, masalda hayali bir mekan söz konusudur.
- Mit bilgi vermeyi amaçlar, masal ise ahlaki değerleri vurgulamak için ders vermeyi amaçlar. (B. Fuzuli, 2005, ss.99,100).

Naki Tezel'in (2014) 1933-58 yılları arasında derlediği Türk masalları incelenmiştir. Bu masallarda yer alan mitsel öğeler ise şunlardır:

- On yedi kat gökyüzünün ve yedi kat yer altının ejderhası,
- Kaf dağının ardındaki kör devenin bahçesinde zamansız açan sarı gül,

¹ <http://www.tdk.gov.tr> (16.03.2019).

- Peri kızı; güzellikleri ve sihirli güçleriyle masalarda geçmektedirler. Yarı balık yarı insan biçimindedir,
- Dev yaratıklar: İnsan yiyen, etrafı yakıp yıkan varlıklar,
- Cüceler vb.

1.1.2. EFSANE

Efsaneler, Türk mitolojinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Türk mitolojisini daha iyi çözümleyebilmek adına aşağıda efsane ile ilgili tanımlar yer almaktadır.

TDK'ya göre efsane: “Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence.”²

Olağanüstü olayların gerçek hayatla ilişkilendirilmiş hali olan efsane, bir başka deyişle halk hikayeleridir. Mitolojinin önemli bir parçası olan efsaneler, estetik temelini eski mitolojik görüşlerden, mitlerden aldığı gibi gerçeklik temelini de tarihi olaylardan almaktadır. İnsanın hayal gücü de zamanla efsaneleri süslemekte ve onları çeşitlendirmektedir. Efsanede yer alan her öge, mitsel öge değildir.

Efsane ile mit arasındaki benzerlikler ve farklılıklar şunlardır:

- Mit bir düşünce biçimidir ve efsane gibi kutsiyet taşımaktadır.
- Mit ve efsanede olağanüstü varlıklar olmasına rağmen anlatılanların gerçek olduğu varsayılmaktadır.
- Efsane ve mitte zaman kavramı eski bir zaman olarak işlenmektedir.
- Mitte kahraman kolektif istekleri gerçekleştirirken, efsanede daha çok şahısların çevresinde anlatım örgüsü kurulmaktadır.
- Mitte kültlerle, ritüellerle insanları fani dünyadan uzaklaştırıp mit dünyasına çekerken efsane yaşamın fani olduğunu didaktik bir dille anlatır.
- Mitte kahramanlar seçkin insanlardır, sıradan insanlara yer verilmez. Efsanede ise kahramanlar, hem seçkin insanlardan hem de sıradan insanlardan olabilir.

² <http://www.tdk.gov.tr> (16.03.2019).

- Mitolojide evrenin düzeni, varoluş açıklanırken efsanede kötülüğün her zaman cezalandırılacağından, iyiliğin ise mükafatlandırılacağından bahsedilmektedir (Bayat, 2005, ss.121,122).

Türklerin yazıya ve yerleşik hayata geç geçmesinden dolayı Türk mitolojisinin önemli bir kısmını efsane ve destanların oluşturduğu görülmektedir. Bu destan ve efsaneler Türklerin eski anlayış, yaşayış ve inanış biçimleri hakkında bilgiler vermektedir.

1.1.3. DESTAN

Oğuz Han Destanı, Yaratılış destanı gibi destanlar Türk mitolojinin önemli bir parçasıdır. Türk mitolojini daha iyi kavrayabilmek adına destanla ilgili tanımlar ise şu şekildedir:

TDK'ye göre *destan*: “Tarih öncesi Tanrı, Tanrıça, yarı Tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir.”³ Farsça “Dasitan” kelimesinden dilimize geçmiş olan destan, eski Yunanlılar tarafından kullanılan “epos” kelimesinin karşılığıdır (Gökdağ ve Üçüncü, 2015, s.11). Eski çağlarda kahraman hikayelerini ve milletlerin savaşlarını anlatan büyük ve epik eserlerdir (Bang ve Rahmeti, 2012, s.11).

Destan tarihi olayları yansıması açısından halk edebiyatları arasında ilk sırada yer almaktadır. Mitolojide yer alan olağanüstü varlıklar, yaratıklar, destanda tarihi düşmanlara dönüşür. Gerçeklerin efsaneleştirilmiş hali olan destanlar, yazının olmadığı dönemlerde sözlü gelenekle oluşmuştur. Destanlar, gerçeği yansıtan kahramanlık hikayeleri olduğundan dolayı, yazılı kültüre geçilmeyen dönemlerde, toplulukların kültürlerini daha iyi anlamak açısından kaynak olarak da görülmektedir. Mitolojinin önemli bir kolu olan destan, Türk toplumunun ortak değerleri, zevkleri ve hayata bakışı hakkında bilgi vermektedir. Eski çağlarda Türkler dağlık alanda yaşamadıklarından dolayı hem mitolojide hem de destanda düşmanlar, dağlarda yer almaktadır.

Destanlar, milli benliğini kaybetmiş toplulukların tekrar milli şuurunu canlandırmakta önemli rol oynar. Göktürklerin elli yıllık Çin istilasından kurtulmalarında Oğuz Han Destanı, İslam sonrası ana dilini kaybeden İranlı

³ <http://www.tdk.gov.tr> (17.03.2019).

acemlerin dillerini diriltmesinde Şehname, Cermen topluluklarının ise, Alman bayrağı altında toplanmasında Nibelungen Destanı etkili olmuştur (Gökdağ ve Üçüncü, 2015, ss.14,15). Türk mitolojisi destan ve efsanelerden oluşmaktadır. Fakat genel dünya mitleri açısından Bayat, mit ve sözlü gelenekler arasındaki farkları açıklamıştır.

Mit ve destan arasındaki farklar ise şu şekildedir:

- Mitolojide kahraman olağanüstü özelliklere sahiptir, destanda kahraman doğal fiziksel özelliklere sahiptir.
- Mitolojide vatan kavramı bir bütünlük içinde verilirken destanda belirgin olarak işlenmektedir.
- Mitolojide kahramanın yardımcısı ilahî güçlerken destanda bilginlerdir.
- Mitte “evren” unsuru, destanda “sosyal” unsur hakimdir. (Bayat, 2005).

Orta Asya, Türk coğrafya unsurlarını içinde barındıran Dede Korkut Kitabı, zamansız ve mekansız masal ve efsanelerden ayrılarak destan niteliği taşımaktadır. Dede Korkut Destanları’nda, Türk kültürel zenginlikleri, milli hayatı ve Türk milletinin duygu ve vasıfları yer almaktadır. Bundan dolayı da Türk kültür tarihinde önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

Dede Korkut, Bayat boyundan “Korkut Ata” adıyla da anılan bir bilge kişidir. Korkut Ata, ad almayı hak eden çocuklara isimlerini veren, sözüne itibar edilen, çözümlenemeyen sorunlarda danışılan biri olarak görülmektedir. Dede Korkut’un içinde bulunan destanlardan biri olan, “Dirse Han oğlu Boğaç Han” Destanı’nda yer alan sembolik ifadeler incelendiğinde; Deve, koyun, aygır ziyafette kurban olarak kullanılan hayvanlardır. Kara otağ ve kara koyun, kızı ve oğlu olmayanlara, ak otağ oğlu olanlara ve kızıl otağ ise kızı olanlara ziyafette sunulmaktaydı.

Korkut Ata Oğuz beylerinin ağırlandığı bir ziyafette şöyle demiştir:

“Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Teala beddua etmiştir, biz de beddua ederiz belli bilsin.” (Ergin, 2017).

Yine bu destanda Korkut Ata, Boğaç Han'a ismini verirken, babası Dirlik Han'a hitaben ise şöyle ifadede bulunmuştur:

“(…)
Develerden kızıl deve ver bu oğlana,
Altın başlı otağ ver bu oğlana,
Gölge olsun erdemlidir.
Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana,
Giyer olsun hünerlidir.
(…)” (Ergin, 2017).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere omzu kuşlu cübbe hünerli kimselere verilen bir kıyafettir. Çünkü kuş, Türkler için Tanrı'nın ve hükümdarların sembolüdür.

Dede Korkut Destanları'ndan Salur Kazan esir olup oğlu Uruz'un onu çıkardığı destan şöyle der:

“Ak kayanın kaplanının erkeğinde bir köküm var
Ortaç kırdı sizi geyiklerinizi durdurmaya
Ak sazın aslanında bir köküm var
Kaz alaca kısırağını durdurmaya
Azman kurt yavrusunun erkeğinde bir köküm var
Akça yünlü on bin koyununu gezdirmeye
Ak sungur kuşunun erkeğine bir köküm var
Alaca ördek kara kazını uçurmaya ...” (Ergin, 2017).

Bu dizeler incelendiğinde kaplan, aslan, kurt ve sungur kuşunun gücü sembolize ettiğini söyleyebiliriz.

Oğuz Han Destanı'nda ise bir gün Oğuz'un yurdunda bir ışık içinde gök yeleli gök tüylü bir kurt ortaya çıkar ve ona yol göstermek istediğini söyler. Bu kurt, Oğuz Han'ın nice yurtlar fethetmesine yardımcı olmak için Tanrı tarafından gönderilen bir elçidir. Yine Oğuz Han Destanı'nda, Oğuz Han'ın milletinden ak sakallı bilge bir kimse rüyasında altın yay ve üç gümüş ok görür ve bunu Oğuz Han'a bildirir. Oğuz Han büyük oğullarını doğuya, küçük oğullarını batıya yollar ve bu alamatler daha sonra altı oğlunun sembolleri olmaktadır. Gün, Ay, Yıldız'ın sembolleri “altın yay”, Gök, Dağ, Deniz'in sembolleri ise “üç gümüş ok”tur. Oğuz Han verdiği bir şölende Bozokların olduğu tarafa bir direk diktirir ve üzerine altın tavuk ve direğin altına ak koyun bağlatır, Üçokların olduğu tarafa da bir direk diktirir ve üzerine gümüş tavuk ve altına kara koyun bağlatır (Bang ve Rahmeti, 2012, s.104). Gök yeleli kurt, Tanrı'nın elçisi, altın ve gümüş tavuk hükümdarlık sembolüdür. Tavuk barış sembolü olarak da görülmektedir (Çoruhlu, 2012, s.171).

Ayrıca destanlarda yer alan sembolik ifadeler ise şunlardır: Yas tutulduğunda yalnız siyah renk değil, mavi renk kıyafet de giyildiği belirtilmektedir. Uygur Türeyiş Destanı'nda, ağaçtan türeyen çocuklardan bahsedilmektedir. Cihan hakimiyeti olgusunun simgesi ise “yeşim taşı” olarak geçmektedir. Kırgızların iç ve dış düşmanlarla mücadelesini anlatan Manas Destanı'nda ise, *yada taşı* (yeşim taşı) suya atıldığında gökyüzünden yağmur ve şimşekler ortaya çıkmakta ve suyu dondurmaktadır. Siyah ve mavi renkler için matem sembolü, ağaç için türeme sembolü, yada taşı için ise cihan hakimiyetinin ve yağmurun sembolü diyebiliriz.

1.2. KÜLTÜR

Kültür, mitolojinin bir parçasıdır ve içerisinde bir milletin anlayış, inanış ve yaşayışı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kültürle ilgili bazı tanımlar ise şu şekildedir:

“Kültür kelimesi, *culturadan* geliyor. Latince'de, *Colere*, sürmek, ekip-biçmek; *cultura* ise Türkçedeki ‘ekin’ karşılığında kullanılıyordu. *Culture* sözcüğü, XVII. yüzyıla kadar Fransızca'da aynı anlamda kullanıldı. İlk kez ünlü Voltaire, *culture* sözcüğünü, insan zekasının (*esprit*) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almanca'ya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde *cultur* olarak yer almış. Etnolog G. Klemm, (1843-52) ‘İnsanın Genel Kültür Tarihi’ adlı on ciltlik eserinde *cultur* sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullandı. Sözcük ve kavram buradan, İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçti. Antropoloji bilimleri ailesinde bugün de çoğunlukla kullanılan ilk bilimsel kültür tanımını veren İngiliz antropologu Tylor'un, (1871) kültür kavramını Almanca'dan aldığı, özellikle Klemm' den esinlendiği kanısı oldukça yaygındır.” (Güvenç, 1979, s.96).

“Kültür, toplumun bir üyesi olan birey tarafından kazanılan alışkanlıklar, değerler, idealler, gelenek, görenek, sosyal kurallar, ahlak kuralları, sanat, inanç, inanış ve diğer kabiliyetleri oluşturan bilgileri kapsayan kompleks bütündür. Kültür, sosyal genetiğimiz-mirasımızdır ki, kültür; devlet, ibadethane, toplum ve aile gibi kurumları ve hatta daha fazlasını, bütün gelenek ve görenek (sosyal) çeşitlerini, doğru yanlış bütün düşünceleri, yemek yapım tekniklerini, eğlence tarz ve araçlarını, düşünme ve yaşama şekillerini ve iletişim türlerini kapsar.” (Koca, 2010, s.88).

Sanat sözlüğüne göre ise kültür:

“1. Estetik ve entelektüel eğitim aracılığıyla biçimlenmiş insani incelik ve sanatsal aktiviteler (klasik bale, opera), yani kültürün estetik tanımı; Bir halk ya da grubu yaşam biçiminin bütünü, yani kültürün etnografik tanımı ve son olarak biçimlenmiş sembol örüntülerinin sistemi, yani kültürün sembolik tanımı. 2. Sanatta ise terim, belirli bir dönemin, sınıfın ya da toplumun ifadesini, özellikle entelektüel, artistik

eylemleri ve bunlar aracılığıyla ürettiği işleri anlamak için kullanılır.” (Keser,2009, s.195).

Kültür, aynı coğrafyada yaşayan aynı suyu, dağı, hayvanı, ağacı ve havayı paylaşan insan topluluğunun ortak kaygıları, acıları, sevinçleri, yaşam tarzları, zaferleri ve ortak bayrak, marş, tavır ve tutumları, yeme alışkanlıkları, eğlenceleri, kılık-kıyafetleri, dansları, dil ve inançlarından oluşmaktadır. Her toplum kültür sahibidir ve kültür zamanla değişir ve gelişir. Kültür, bir toplumu birlik ve barış içinde tutar. Kültür öğeleri olan efsane, destan, masal, ninni gibi sözlü edebiyatlarla toplumun kimliği belirlenir ve bu geleneklerle insanlara nasıl bir ahlaka sahip olmaları gerektiği konusunda yol gösterilir. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde kültür merkezli bir devlet olarak kurulmuştur. Toplum bu algıyla bütünleştirilmiş ve devlet sağlam temellere oturtulmuştur.

Bir milleti millet yapan esas, kültürüdür. Kültürünü yok sayan veya başka kültürler tesirinde kalan topluluk yok olmaya yüz tutmuştur. Kaplan, kültürün önemini şu sözlerle belirtmekte ve tanımını yapmaktadır:

“Tarihte devletler gibi milletlerin de yok olması bizi daha derin düşünmeğe sevk ediyor. Acaba tarihte neden bazı milletler devlet kuruyorlar da, bazıları kuramıyorlar? Neden bir zamanlar büyük devlet ve medeniyet kurmuş olan milletler yok oluyor? Devletleri var eden ve yaşatan temel varlığın millet olduğunu biliyoruz. Acaba milletleri millet yapan amil nedir? Çağımızın birçok ilim ve fikir adamı gibi Erich Rothacker de bu soruya ‘kültür’ cevabını veriyor. Milletler, gelişigüzel insan yığınlarından ibaret değildir. İnsan yığınlarını ‘millet’ haline getiren kültürleridir. Aynı dili konuşan insanlar başkalarından ayrı bir topluluk teşkil ediyorlar. Dilin yanı sıra din, örf ve adet, yardımlaşma ve korunma teşkilatları da, önemli bir rol oynuyor. Sosyologlar milletleri millet yapan maddi, manevi ortak değer ve müesseselerin hepsine ‘kültür’ adını veriyorlar.” (Kaplan aktaran Koca, 2012, s.30).

1. 3. GRAFİK TASARIMI

Günümüz sanat ve tasarım alanlarının en hızlı ve etkili bir alanı olan grafik tasarım geniş bir çalışma alanına sahiptir. Kültür öğelerini yaşatmada önemli bir alan olan grafik tasarımla ilgili tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Grafik kelimesi, desen, resim çizmek, yazmak, işaret gibi anlamlara gelen “grafikos” ya da “graphein” sözcüğünden türemektedir. Grafikselle bir düşüncenin, bir duygunun veya nesnel bir resimsel öğeyi ya da fotoğrafı iki veya üç boyutlu düzlem üzerinde tasvir etme anlamına gelmektedir (Ersöz, 1993).

Sanat sözlüğüne göre grafik tasarım: “1922 yılında W. A. Dwiggins tarafından kullanılan ve çoğunlukla ticari amaçlarla yapılan logo, antet, reklam, poster, kitap, web sayfası vb. şeyleri içeren sanat tasarımı için kullanılan bir terim.” (Keser, 2009, s.149). Becer’e göre ise grafik tasarım: Amacı mesaj iletmek ve bir ürün veya hizmet tanıtmak olan görsel iletişim sanatıdır (Becer, 2015,s.33).

İnsanoğlunun en önemli duyu organı görmedir. Görme ile insanlar yaşadığı çevreyi algılar, iletişim kurar ve tepki verirler. Prototip insanlar, M.Ö. yaklaşık 15 bin yıl önce mağara duvarlarına hayvan, av ve hayvan mücadele resimlerini çizdikleri görülmektedir. Bu resimlerle diğer insanlara bilgi vermeyi amaçladıkları için mağara resimleri görsel iletişimin ilk örnekleridir. Örneğin, atı ilk evcilleştirmeleri, kurt ve geyikleri rehber olarak görmeleri veya yırtıcı kuşları evcilleştirip onları avcılıkta kullanmalarından anlaşılacağı üzere, eski Türkler doğayla iç içe olan bir millettir. Bozkır kültürüne sahip Orta Asya Türkleri, mağara ve kaya üzerine hayvan ve av sahnelerini resmetmişlerdi. Bu ayrıntılarından arındırılmış stilize edilmiş mağara ve kaya resimleri, Türk Grafik Tasarım tarihinin ilk örneklerini oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca kendi bölgelerindeki kayalara ve kendi hayvanlarına boylarının sembolünü damgalamaktaydılar. Günümüzdeki ürünlerin üzerinde yer alan firma logoları gibi, kendini tanımlayan sembollerle sahiplik bildirme, binlerce yıl önceden gelen bir anlatım biçimidir.

Görsel 1: Diyarbakır Ulu Cami kapısı üzerindeki boğa mücadelesini gösteren kabartma (Çoruhlu, 2012, s.62).

Görsel ögeler iletişimin önemli bir parçasıdır. Yazının temelini oluşturan görsel elemanlar mesajı iletmede önemli bir araçtır. İletilmek istenen mesaj, grafik tasarım kurallarına uygun üretilmiş bir görsel imgeyle etkili, kalıcı, hızlı ve dolaysız bir şekilde iletilmektedir. Kağıdın, matbaanın bulunması, sanayileşen dünyada üretimin ve tüketimin artması ve sonraki teknolojik gelişmeler grafik tasarımı geliştiren ve grafik tasarımı her alanda vazgeçilmez yapan önemli gelişmelerdir.

Sanayileşen topluluklarda, teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle üretim-tüketim arttı ve görsel bir kültür oluşmaya başladı. “*Görsel kültür; mobilyaları, trafik işaretleri, moda, tekstil, seramik, arabalar, mimari tasarımlar, reklam, kişisel, kamusal veya popüler imgeler, film, televizyon, bilgisayar ortamları ve oyunlar, internet sayfaları, gazete ve dergi tasarımı, matbaacılık gibi çok geniş yelpazedeki ürünleri içine almaktadır. Bugün görsel kültürün en önemli taşıyıcısı konumunda olan simgeler tüm sınırları aşmakta, dağıtım kanalları sayesinde küresel boyuta hemen herkes tarafından kolayca paylaşılmaktadır.*” (Pilici, 2008,s.87).

Afiş, kitap tasarımı, dergi tasarımı, yazı karakteri tasarımı, gazete, kurumsal kimlik gibi bir çok basılı alanlar dışında, telefon, internet, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçları grafik tasarımın çalışma alanlarıdır. Günümüz dünyasında sokaklarda, internette, televizyonda ve telefonlarda sınırsız görsel öğelere maruz kalınmaktadır. Özellikle ticari kaygısı olan kuruluşlar, bu karmaşanın içinde fark edilmek için uzman grafik tasarımcılarla çalışmaktadırlar. Etkili ve fark yaratan tasarımlar yaratmak için grafik tasarımın kendi içinde bazı tasarım ilkeleri vardır. Bu ilkeler sayesinde, hedef kitlenin beklentileri karşılanmakta ve doğru tasarımlarla insan algısına ve gözüne uygun tasarımlar üretilmektedir.

Grafik tasarım öğelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Nokta:** Gözün görüp de algıladığı en küçük öge olan nokta, boyutsuz eleman olarak tanımlanmaktadır. Noktalar sayısal olarak artışıyla sınırlı alan üzerinde imgeden simgeye ve kavramlara dönüşmektedir. Kalın ve sık noktalar doluluğu, ağırlığı ve dinginliği ifade etmektedir. İnce ve seyrek noktalar ise, açıklığı, hareketi ve dinamizmi ifade etmektedir (Atalayer, 2001, ss. 143-146).

- Çizgi: Noktaların bir düzlem üzerinde oluşturduğu doğrultu denilebilir. Kesik, devamlı, kıvrımlı, düz, kalın, ince çizgi çeşitleri tasarımlarda anlam ve form oluşturmada önem arz etmektedir. Düz çizgi durağanlığı anlatırken; kıvrımlı çizgiler hareketi, ince çizgiler sakinliği, kalın çizgiler netliği belirtmektedir.
- Biçim: Çizgilerin bir düzlem üzerinde oluşturduğu şekil olarak tanımlanabilir.

“Uzayı, yüzeylerle sınırlayan her varoluş, bir form örgütlenmesidir. Form, varoluş anlamının, içeriğin, dışavurumu, dışsal görüngüsüdür. Görme, görünenin uzaysal sınırları dışında, çevresi ile olan ilişkisi ve görenin birikimleri ile birleşen, yüksek düzeyde bir zihin çabasıdır. Yani bir form ve biçim algısı, form ve biçimin kendi sınırları (parçaların oluşturduğu bütün), çevresindeki oluşumlar ve bireyin geçmiş deneyimlerine bağlı bilgilerin, özel bir bileşim olarak ‘sembol, resimsellik, kavram, işaret’ göstergeleşmesi olarak ‘kodlanışıdır’. Form (şekil); zihnin gördüğü (özneldir ve kişiye bağlıdır) ve bireyin dışındaki görünen nesne arasındaki ilişkisidir. Her madde her varlık, varoluşunun diyalektik çelişme ve zıtlıklarını taşıdığı, varolduğu sürece; sınırlara bağlı form algısı varolacaktır. Form, uzayı sınırlandıran, mekan, hacim oluşturan, algıya kaynaklık eden ‘gösteren’ dışsal varlık değeridir.” (Atalayer, 2001, ss. 156-160).

- Leke: Bir yüzeyin herhangi bir malzemeye örtülmesiyle ışık-gölge, renk, ölçü, doku ve derinlik ifadesi kazandırılmasıdır. Nokta ve çizgi sıklıkları lekesele etki oluşturmaktadır. Düz, pürüzlü ve eğri lekeler durgunluk ve hareket etkisi vermektedir. Yüzeye doku, ışık, renk ve derinlik veren lekesele etki ile plastik yapı etkili şekilde gösterilmektedir (Atalayer, 2001, ss. 151-153).
- Doku: Bir nesnenin dokunma duyusuyla algılanan yüzeyindeki girintili veya düz hissidir. Tasarımda doku, iki boyutlu düzlemde fırça veya kalem darbeleriyle gözün algılaması yoluyla sağlanmaktadır.

“Cisimlere dokunmakla hissedilen dokulara doğal (tabii) dokular denir. Bunlardan başka bir de yapay (sun’i) dokular vardır. Örneğin, herhangi bir cismin resmini yaparken onun yüzeyinin pürüzlülük derecesi bir takım taramalar ve noktalar yardımıyla belirtilir ki kağıt üzerine resmedilen bu doku bir yapay dokudur. Çünkü resme el ile dokunulursa, elde hiçbir zaman o cismin yüzeyinde gerçekte hissedilen doku etkisi hasıl olmaz. Buna karşılık gözle bu resme bakıldığında o cismin yüzündeki pürüzlülük derecesi oldukça iyi anlaşılabilir. Bu bakımdan yapay doku resimde,

kumaş desenlerinde ya da gerçekte malzemeye vermek istediğimiz pürüzlülüğü anlatmak üzere tasarda ve ayrıntı (detay) resimlerinde çok kullanılır. Yapay dokulara görsel doku da denilebilir.” (Güngör, 1983, ss. 26-27).

- Ölçü: Tasarımda kullanılan öğelerin küçük ve büyük ölçüde kullanılması farkındalık yaratmada ve hiyerarşi oluşturmada önemlidir.

“İnsan, doğayı, toplumu algıarken, daima kendi varlıksal ‘büyüklüğüne’ göre algılamada bulunur. Kendi eni, boyu, yüksekliğine göre, nesne ve varlıkları, ölçüsel olarak değerlendirir. Büyüklük-küçüklük, insana göre büyüklük-küçüklüktür. Nesnelere, varlıklar arasındaki büyüklük-küçüklük de insana göre bir ölçü ilişkisi olarak değer ifade eder. Ölçü, genel olarak varolanın insan tarafından birimlendirilmesidir. Doğada her nesnellik, ‘büyük ve titiz’ bir ölçü düzeni içindedir. Nesne ve varlıkların sınırları, alan ve hacimleri, ağırlık ve uzunlukları, kendi öznelliklerine göre sınırlanmıştır, derecelenmiştir, birimlenmiştir. Kısaca ölçü, varolan şeylerin uzayda kapladıkları yerin, işlevlerin vb. değerlerinin birimlendirilmesidir. İster iki, ister üç boyutlu olsun, isterse uygun isterse zıt olsun biçimler, düzen içinde ‘gerekli büyüklükleri’ ile rol alırlar.” (Atalayer, 2001, s. 204).

- Yön: Tasarımda yön verilmek istenen mesaja göre belirlenir (Becer, 2015,s.62). Tasarımda seyirciyi yakalamak istenen noktaya göre, tipografinin boyutuna veya tasarımın rengine vurgu yapılır.
- Renk: Işıkla birlikte var olan fiziksel oluşumdur. Renklere yüklenen anlam sebebiyle renklerin sembolik bir değeri de vardır. Doğada hayvanlar renkleri sayesinde avlanır, yine buldukları ortama uyum sağladıkları renklerle avlanmaktan korunabilirler. Ambalaj tasarımlarında da önemli bir yeri olan renklerle ürünlerin diğer ürünlerden ayırt edilmesi sağlanabilir. Renklere yüklenen anlamlar farklı kültürlerde farklı anlamlara gelebilmekte veya dünya genelinde aynı anlama sahip olan bir rengin, yaşanan döneme göre anlamı değişmektedir. Örneğin, gökkuşağı önceleri şanslı sembolize ederken son zamanlarda Batı’daki eşcinsel hareketlerinden dolayı eşcinsellerin sembolü haline gelmiştir.

Tasarımda önemli yeri ve etkisi olan bazı renklerin anlamları ise şöyledir: Beyaz, saflık, temizlik, barış gibi iyi duyguların sembolü iken, siyah, ölüm, matemi ve kimi topraklarda bereketi simgelemektedir. Bu renklerin dışında, renkleri sıcak veya soğuk olarak ikiye ayrılırlar. Sarı, turuncu, kırmızı sıcak; mor, yeşil, mavi soğuk renkleri olarak geçmektedir. Kırmızı; tutku ve iştahın, sarı; dikkat

çekiciliğin ve mizahın, turuncu; enerji ve neşe, mavi; huzur ve şansın, yeşil ise; cennet ve doğanın, mor; saltanat ve depreyonun rengidir (Uçar, 2016, Becer, 2015).

Renkler de kendisine yüklenen anlamlardan dolayı bir semboldür. Bundan dolayı, logo tasarımlarında seçilen renk, özellikle kişi veya markayı tanımlamalıdır. Koyu mavi, banka ve sigorta kurumsal kimliklerinde, canlı renkler, çocuk ürünlerinde, kırmızı ve siyah, cinsellik hareketlerinde ve ürünlerinde, yeşil, yiyecek ambalajlarında ve mavi, su gibi içecek ambalajlarında kullanıldığı görülmektedir.

- Ton: Renklerin siyah ve beyaz değerlerinin oluşturduğu renk değerleridir. Renklerde beyaz oranı arttıkça ton açılır, siyah renk oranı arttıkça ton koyulaşır.

“Renklerin farklılığı yanısıra, her bir rengin değişik tonlarda kullanılması da tasarda önemli rol oynar. Zira herhangi bir renk değişik değerlerde (ton değeri) kullanılırsa, renk tesirinde değişiklik hasıl olur. Bu değişiklik bir ilgi çekicilik doğurduğundan; renk tesirine tonlar yardımı ile yeni bir olanak katılmış olur. Bundan dolayıdır ki değer (ton değeri) bir tasar öğesi olarak kendine has önemli bir görev yapar.” (Güngör, 1983, s. 37).

Grafik tasarım ilkelerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Denge: Görsel iletişimde denge, bütünü içindeki simetrik ve asimetrik uyum ile sağlanabilmektedir. Sanatta denge herşeyi aynı düzeyde yerleştirmek anlamına gelmemektedir. Sanattaki denge, çalışmada yer alan öğelerin yarattığı dinamik etkinin uyumudur. Azlık-çokluk, büyüklük-küçüklük, incelik-kalınlık, sertlik-yumuşaklık gibi karşıtlıklardan oluşan gerilimin uyumudur (Eken, 2015, s.22).
- Orantı: Bir tasarımda birden fazla görsel öge orantı sorununa neden olabilir. Tasarımda görsel öğelerin birbiri arasında oluşturdukları orantısal ilişki algı ve iletişimi doğrudan etkilemektedir. Doğada tüm varlık arasında ve kendi içinde bir uyum vardır. Eski Yunanlılar bugünde hala kullanılmakta olan Altın Oran'ı doğadaki düzenden yola çıkarak bulmuşlardır (Becer, 2015, ss. 68-69).
- Hiyerarşi: Tasarım içindeki görsel hiyerarşi istenen mesaja göre ölçülendirmektir. Fotoğraf veya illüstrasyonlar bazı tasarımlarda büyük

boyutta kullanılarak vurgulayıcı unsur haline gelmektedir. Renk, ton ve boyut hiyerarşiyi etkileyen unsurlardandır. Tasarımdaki renk ve boyut gibi farklı unsurlar hiyerarşik yapı içinde birbiriyle yarışarak ön plana çıkabilmektedir (Becer, 2015, ss. 69-70).

- Devamlılık: İzleyici tasarıma baktığı anda gözü yukarıdan aşağı, soldan sağa, koyu tondan açık tona istemsizce hareket eder. Bir tasarımda unsurlar belli bir hiyerarşiyeye göre akıp gidiyor ve gözü yormuyorsa tasarımda devamlılık söz konusudur. Bazı tasarımlarda renk, imge boyutu ve tipografi gibi görsel unsurlar devamlılık sağlamak için yinelenebilir (Becer, 2015, 68-71).
- Bütünlük: Tasarımda kompozisyonunu bir arada tutan unsurlar uyum içinde bir araya getirilmelidir. Benzer tasarım unsurları belli bir ortak noktada gruplanır, fakat bir öge ön plana çıkarılmak istenildiğinde gruptan çıkarılmalıdır. Vurgulanmak istenen öge dışında kullanılan diğer öğeler de dikkati tek yöne vermek için kendi içlerinde bütünlük sağlamalıdır (Becer, 2015, s. 72).
- Vurgulama: Tasarımda mesajın doğru bir şekilde iletilmesi için vurgulanmak istenen öge doğru seçilmelidir. Bu öge konuya, hedef kitleye ve müşterinin tutumuna göre değişebilmektedir. Ön plana çıkacak öge, arka planda yer alacak öğelerden yön, boyut, doku, ton, renk ve biçim kontrastıyla ayrılabilir (Becer, 2015, s. 74).

1.3.1. Tamga, Töz, Totem

Sembolün eski dönemlerdeki ismi varsayılan tamga, töz ve totem ile ilgili tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Roux, tamga ve ongunu şöyle açıklamaktadır: “Esasen soyut bir simge olur, Türk boylarınca bir şeyi nitelendirmek için kullanılmaktadır. Çoğu kez, bir mülkün işaretlenmesi amacıyla imza, mezar kitabesi olarak ya da kamp yerini işaretlemek amacıyla yere çakılan bir kalıp olarak vb. kullanılmıştır (...) Tamganın kutsanmış

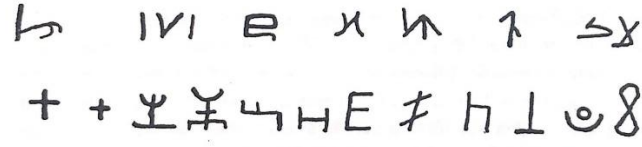
karakteri, onun boy ile olan bağının ve belki de onu ongun ile bağının bir sonucudur. Ongun, boyun özel ilişkiler kurduğu hayvan veya varlıktır.” (2015, ss.121,122).

Ziya Gökalp’e göre ongun; insan, kuş veya başka hayvanlar şeklinde yapılan heykellere ve putlara verilen addır. Bunlar ata ruhlarını temsil etmektedir. (Gökalp, 2015, s.415).

Ongun esasen Türkçede *töz* olarak geçmektedir. “Ongon” sözü Moğolca bir söz, *töz* ise Türkçe bir sözdür. *Töz* sözü, Türkçede “kök, menşe” anlamına gelmektedir. Türkler *töz* kelimesiyle, hangi hayvandan türediklerini ifade etmek istemişlerdir. İnsan veya hayvan şeklinde yapılmış heykelcikler olan *tözler*; ağaçtan, taştan, kemikten, madenden ve çamurdan yapılırdı. Bu heykelcikler bir soyun, kabilenin koruyucuları olarak görülürdü (Ögel, 2014a, s.36,37). En yaygın olarak geyik, kurt, kartal gibi hayvan *tözleri* kullanılmaktaydı. Bu *tözler* çadırın tepesinde, çadırın içinde ya da çadırın önünde bir direk üzerinde yer almaktaydı (Çoruhlu, 2012, s.65).

Çoruhlu’ya göre; Türk mitolojisinde erken devirlerde ortaya çıkan *tözler*, animizm ve fetişizmle ilgilidir (Çoruhlu, 2012, s.59). Animizm kelimesi Latince “can” veya “ruh” anlamına gelen *anima* ya da *animus* kelimesinden gelmektedir (Leeming, 2017, s.262). Animizm, canlı cansız herşeyin bir ruhu olduğuna inanmaktır. Bu inanç Türk mitolojisinde yer-su inancıyla ilişkilidir. Ağaç, dağ ve ateş gibi maddelerin kutsal bir ruha sahip olduğuna inanılması gibidir. Fetişizm ise, bazı maddelerin kutsal sayılıp onların uğur getireceğine inanmaktır. Örneğin, *tözler* ata ruhuna sahip kutsal semboller olarak görüldüğünden birer fetişdir. *Tözler* hayvan-ana/ata gibi koruyucu ruhlara sahiptir. Bir kahraman veya bir din adamının koruyucu bir hayvan ruhu olduğuna inanılmaktadır. Hayvan veya insan öldüğünde beraberinde diğeri de ölmekteydi. Bir askerin şehit olduğunda atıyla ve silahıyla gömülmesi bu inançtan gelmiş olabilir.

Ongun yani *tözler* boyların kendisinden türediğine inandığı atası, yırtıcı hayvanlar (kuşlar) olarak görülmekteydi. Atalarına saygıdan, boyun *töz*ü avlanılmaz ve ona saygısızlık yapılmazdı. Tamga ise, zamanla bu *tözlerin* sembol olarak sonraki nesilleri aktarılmasıdır. Buradan yola çıkılarak denilebilir ki, tamgalar yani semboller önceki nesillerin inançlarından türeyen görsel imgelerdir.

Görsel 2: 1. satır, Kaşgarlı'ya göre Oğuz kavimlerinin tamgaları, 2. satır, Moğolistan'da kaya ya da taşlar üzerinde bulunan bozkır tamgaları (Roux, 2005, s.124).

Ongun ve tamgayla karıştırılan totem ise, kelime olarak işaret anlamına gelmektedir. Totemler kabilenin büyük atasıdır, totem olan hayvan yenmez ve aynı toteme sahip kişiler aralarında evlenmezler. Totemizm, ilkel toplulukların dinidir ve totemler hayvan, bitki ve hayvanlardan oluşmaktadır (Alp, 2009, s.45).

1.3.2. Damga

Semboller, bir yüzeye belli materyallerle işlenmektedir. Yüzeyde yer alan sembollere damga adı verilmektedir ve aşağıda damga ile ilgili açıklayıcı tanımlar yer almaktadır.

TDK'ya göre *damga*: "1. Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç. 2. Bu araçla basılan nişan, işaret. 3. Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum. 4. Bir şeyin kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik."⁴

"Eski Türkler atlarını, sürülerini kendilerine mahsus damgalarla damgalarlardı. Tonyukuk kitabesinde bu damgaların adından 'töğün' diye bahsedilmektedir. Ege ve Toroslardaki Türkmen aşiretleri arasında 'dökün' şeklinde söylendiği belirtilmektedir. Ege ve Toroslardaki Yörükler ise bu damgaya, dövme veya döğme demektirler. Kaşgarlı Mahmud'un büyük Türk ansiklopedisi denebilecek eserinde kelime 'töğün' olarak geçmektedir. Diğer bir damga şekli ise hayvanların kulağını biraz keserek yapılan işarettir. Buna Türkistan veya İran Azerbaycan'ında 'En veya İn' denilir. Yörükler de 'en' kelimesini kullanır. Kaşgarlı'nın Divan'ında bu ameliyenin adı 'enemek'tir. Yörükler 'enemek' kelimesini 'iğdiş etmek, burmak' manasında kullanır. Kulaklara, ferdi mülkiyet işareti olarak çentik yapma usulü Macarlarda da mevcuttur" (Eröz, aktaran Koca, 2012, s.15).

⁴ <http://www.tdk.gov.tr> (28.03.2019).

1.3.3. Mühür

Mühür, damganın bir başka ismi denilebilir ve mühürle ilgili tanım ise aşağıdaki gibidir.

TDK'ya göre *mühür*: “1. Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik vb.nden yapılmış araç, damga, kaşe. 2. Bu araçla basılan ve imza yerine geçen ad.”⁵

Tarihte en çok tanınan mühür, Hz. Süleyman'ın yüzüğünde taşıdığı mühürdür. “Mühr-ü Süleyman” olarak bilinen bu mühürlü yüzüğe sahip olan, kuşların, karıncaların dilini anlar ve cinlere hükmedermiş (Koca, 2012, s.21). Bu mühür iki üçgen şeklinden oluşan altıgen bir yıldız şeklindedir.

Görsel 3: Günümüz yüzük tasarımlarına uyarlanan Süleyman peygamber mührü⁶

1.3.4. Tuğra

Osmanlı Devleti'nde hükümdarların mührü sayılan tuğra aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

TDK'ya göre tuğra: “Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret.”⁷ Tuğra isim veya duadan oluşan Arapça bir kelimedir (Çaycı, 2008, s.198). DLT'de karşılığı olarak “tamga” kelimesi düşünülmektedir.

⁵ <http://www.tdk.gov.tr> (28.03.2019).

⁶ <https://goo.gl/images/WEotnQ> (28.03.2019).

⁷ <http://www.tdk.gov.tr> (28.03.2019).

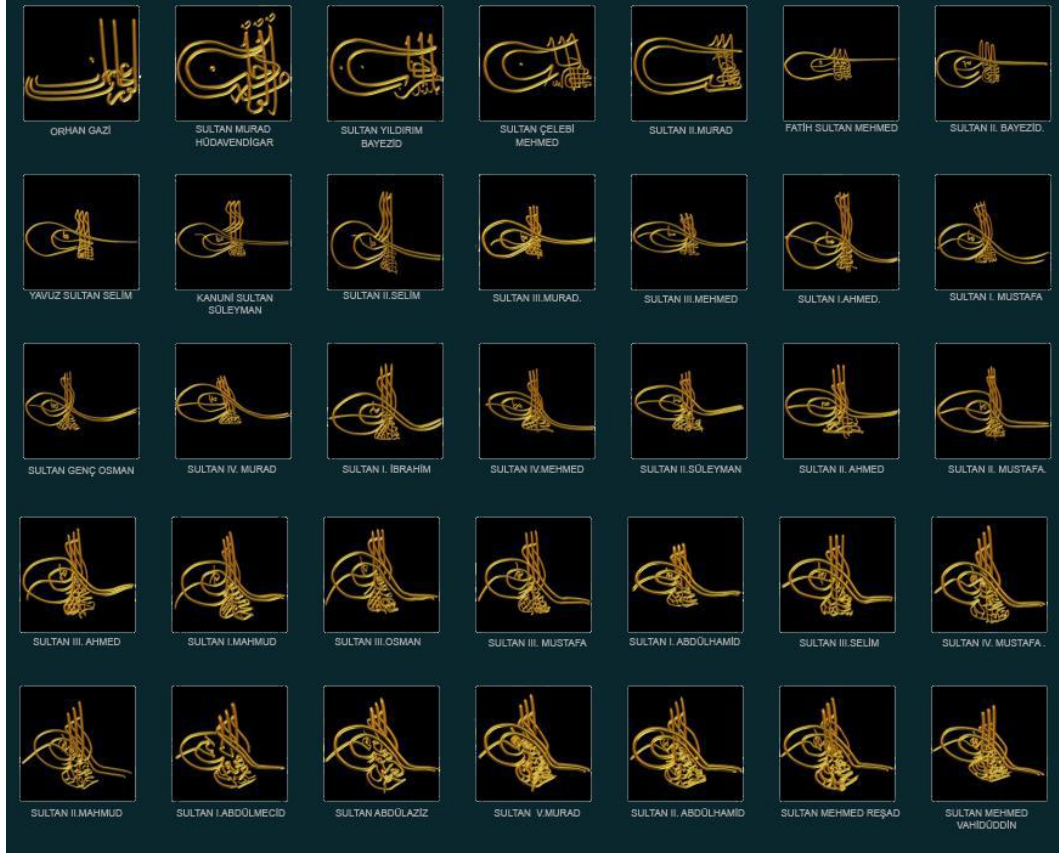

Görsel 4: Tuğra ve kısımları⁸

Tuğranın Oğuz Türklerinde kullanılışı ile ilgili olarak İlhami Durmuş “Hükümdar emrini verdikten sonra bu emri tebliğ eden adam da okun ucundaki damgayı görünce emrin hükümdar tarafından verilmiş olduğunu anlardı. Oğuz Türkleri bu damgayı tağ-rağ derlerdi; bu daha sonra garb lehçesinde tuğra olmuştur” (Durmuş, aktaran Koca, 2012, s.22) belirtmektedir.

Tuğrul adı verilen kanatlarını açmış doğan kuşunun şeklinden oluşan tuğra, padişahların adını taşır ve devleti sembolize eder (Ersoy, 2007, s.286). Bu doğan türünden kuş, eski Türklerin efsanevi kuşu Tuğrul kuşudur. İlk Osmanlı tuğrası Osmanlı hükümdarı Osman tarafından kullanılmıştır ve I. Osman’ın tuğrası hariç 35 padişahın tuğrası günümüze kadar ulaşmıştır.

⁸ www.tugra.org

Görsel 5: 35 Osmanlı Padişahlarının Tuğraları⁹

Yıllarca devletin yazışmalarında kullanılan tuğra, Tanzimattan sonra devletin bütün evrak işlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Selçuklu, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Memlükler ve Osmanlılarca kullanılmıştır. Sultan Orhan zamanından beri kullanılan tuğra, Fatih Sultan Mehmed zamanında döneminde gelişimini tamamlamıştır. Tuğra hanedan ve devletin sembol ve armasıdır (Ersoy, 2007, ss.433,434).

1.3.5. Arma

Kişi, aile veya kurumun sembolü olan arma aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

TDK'ya göre *arma*: “Bir devletin, bir hanedanın veya bir şehrin simgesi olarak kabul edilmiş resim, harf veya şekil, ongun.”¹⁰

⁹ <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisah-tugralari-belleten-makale/> (22.03.2019).

¹⁰ <http://www.tdk.gov.tr> (28.03.2019).

Bir aileyi, hanedanlığı, tarikatı veya belli bir topluluğu simgeleyen işaretlere arma denilebilir. Hun sülalesinin sembolü geyikken, Göktürklerin sembolü kurt, Selçukluların sembolü çift başlı kartal, Osmanlı Hanedanlığı'nın yüzyıllarca kullandığı tuğralar bunlara örnek verilebilir.

Görsel 6: Osmanlı Devlet Arması'nın Son Şekli¹¹

Yukarıdaki görselde, Osmanlı devlet armasının son şekli yer almaktadır. Bu armada 30 sembol bulunmaktadır ve bu semboller aşağıda sırası ile verilmiştir.

- 1- Tuğranın etrafındaki güneş motifi, padişahın güneşe benzetilmesinden ileri gelir,
- 2- II. Abdülhamit'in tuğrası,
- 3- Sorguçlu serpuş, Osman Gazi'yi ve tahtı temsil eder ,
- 4- Yeşil hilafet sancağı,
- 5- Süngülü tüfek, Nizam-ı Ceditle birlikte Osmanlı ordusunun asıl silahı olmuştur,
- 6- Çift taraflı teber,
- 7- Toplu tabanca,
- 8- Terazi, şesper ve asaya asılıdır, adaleti temsil eder,
- 9- (Üstte) Kuran-ı Kerim, (Altta) Kanunnameler,

¹¹ <http://tarihvemedeniye.org>

- 10- Nişan-ı al-i imtiyaz, devlet adına faydalı işlerde bulunmuş ilim adamları, idareci ve askerlere veriliyordu,
- 11- Nişan-ı Osmani, Sultan Abdülaziz Han tarafından 1862'de ihdas edilmiş olup, devlet hizmetinde üstün başarı sağlayanlara verilirdi,
- 12- Asa ve şeşper,
- 13- Çapa, Osmanlı denizciliğini temsil eder,
- 14- Bereket boynuzu,
- 15- Nişan-ı İftihar,
- 16- Yay,
- 17- Mecidi nişanı,
- 18- Borazan, modern mızıkacı takımının kullandığı çalgı aletidir,
- 19- Şefkat nişanı, 1878'de II. Abdülhamit Han tarafından ihdas edilmiş olup; savaş zamanında, büyük afetlerde devlete, millete hizmet eden kadınlara verilirdi,
- 20- Top gülleleri (bazı armalarda bulunmuyor),
- 21- Kılıç,
- 22- Top, topçu ocaklarını temsil eder,
- 23- El siperlikli tören kılıcı: bu kılıç klasik Türk kılıcı olmayıp, o devirdeki subaylar tarafından kullanılırdı,
- 24- Mızrak,
- 25- Çift taraflı teber, orduda üst düzey görevliler tarafından üstünlük sembolü olarak kullanılmıştır,
- 26- Tek taraflı teber (balta),
- 27- Bayrak,
- 28- Osmanlı sancağı,
- 29- Mızrak, son dönem mızraklı süvari alaylarını remzeder,
- 30- Kalkan, ortasında stilize edilmiş bir güneş motifi var. 12 yıldız, rivayete göre bu 12 yıldız 12 burcu temsil eder. Güneş bu burçlar üzerinde hareket eder.¹²

1.3.6. İkon

Bir nesneyi tanımlayan sembol olan ikonun tanımı aşağıda yer almaktadır.

Sanat sözlüğüne göre *ikon*: “1. Görsel gösterge. Gösterenle gösterilen arasında çok yakın benzerlik ilişkisi taşıyan bir gösterge olan ikon, gerçekliği doğrudan doğruya aktarır. Vesikalık fotoğraf gerçekliği en iyi aktaran göstergedir. Bir portre, portresi olduğu kişiyi benzerlik ilişkisinden dolayı gösterir. Aynı şekilde otoportre de sanatçının kendisini, benzerlik ilişkisinden dolayı anlatır. Görsel gösterge, dili kullanmadan bilgi ya da ileti aktaran en basit araçtır. İnsanlar tarafından, isteyerek ve belli amaçlara yönelik olarak üretilen görsel göstergeyle dış dünya nesnesi (gönderge) arasındaki ilişki doğal ya da işlevsel bir benzerliğe bağlıdır. 2. Put. Kilisedeki resim ve heykeller okuma yazması olmayanlar için doğaüstü dünyanın birer açıklaması olarak düşünülür.” (Keser, 2009, s.166).

¹² <http://tarihvemedeniye.org>

“Grekçe ‘eikon’ kökünden gelen ikon kelimesi, kendisine karşı eleştirisiz bir saygı ve bağlılık duyulan nesne anlamına gelmektedir. İkonların anlam ve değerleri, ikonların kendilerinden değil, onlara anlam atfeden insanların kişiliklerinden; bunun da ardında, kişilerin toplumsal yaşamlarından kaynaklanmaktadır.” (Oskay, aktaran Pilici, 2008, s.149).

Ambrose ve Harris’e göre ise; “İkon, bir nesneyi, kişiyi ya da başka bir şeyi temsil eden grafik öğedir.” (2013a, s.142). İkon, farklı amaçlar için kullanılan, simge, piktogram ve işaretlerle karıştırılmamalıdır. İkonlar, bir nesnenin ne olduğunu en hızlı şekilde tanımlayan sadeleştirilmiş görsellerdir.

anahtar

robot

telefon

Görsel 7: İkon örnekleri (Ambrose ve Harris, 2013a, s.142).

1.3.7. Piktogram

Görsel imgelere verilen genel isim olan piktogram ile ilgili tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Sanat sözlüğüne göre *piktografi*; “1. Prehistorik ve antik dönemlerde üretilen resim yazıları için kullanılan terim. 2. Bazı soyut dışavurumcu sanatçılar Yerli Amerika sanatından etkilenmiş ve bu etkiyle yaptıkları resimler ‘piktografi’ olarak adlandırılmıştır. 3. Trafik işaretleri gibi açık bir şekilde anlaşılabilir göstergeler de piktografi olarak tanımlanır.” (Keser, 2009, ss.254,255).

“Yaklaşık 5000 yıl önce Sümerler piktogram ve ideogram adı verilen 2000 farklı sembolü kullanmışlardır. Temsil ettikleri nesnelere benzeyen ikonlara *piktogram*, soyut fikirlere ise *ideogram* adını vermişlerdir. Bu anlamda insanoğlu için kendini görsel mesajlarla, simgelerle dışa vurma istemi geçmişten günümüze doğru gelişimini sürdürmüştür.”(Pilici aktaran Koca, 2012, s.23).

Ambrose ve Harris’e göre piktogram; “Piktogram, bir harf, sözcük ya da ifade için kullanılan görsel bir referans ya da resimsel imgedir.” (2013a, s.146).

1.3.8. İdeogram

Genellikle uyarı sembolleri olarak görülen ideogram aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

Sanat sözlüğüne göre *ideogram*; “Bir düşünceyi betimlemek için kullanılan; grafik simge ya da resim gibi basit gösterge. Örneğin, üstü çizilmiş bir sigara resmi, o mekanda sigara içmenin yasak olduğunu gösterir.” (Keser, 2009, s.165).

Görsel 10: İdeogram örnekleri¹³

1.3.9. Amblem

Bir kişi veya kurumu tanımlayan görsel semboller olan amblem ile ilgili tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Ürün ya da hizmet üreten kuruluşlara kimlik kazandıran, sözcük özelliği göstermeyen; soyut ya da nesnel görüntülerle ya da harflerle oluşturulan simgelerdir (Becer, 2015, s.194). “Bir fikri ifade etmek, manevi veya fiziki yaratığı göstermek için kullanılan göze görünür bir figürdür.” (Ersoy, 2007, s.14).

Sanat sözlüğüne göre *amblem*; “Bir kurumun ya da ürünün niteliklerini tanımlamak için tasarlanan görsel imge. Amblemin tarihini ticaretin ilk yıllarına

¹³ <https://tr.pinterest.com/pin/358458451577512345/> (28.03.2019).

kadar dayandırmak mümkündür. Bu anlamda M.Ö. 1500’lü yıllara kadar gitmek mümkündür. Çünkü bu dönemde Akdeniz çevresinde ticaretin gelişmesiyle birlikte ticari ürünlerin üzerinde simgeler kullanılmaya başlamıştır. Bu döneme ait birçok batıdan çıkarılan amforaların üzerinde üreticilerini belirten işaretler bulunmaktadır.” (Keser, 2009, ss.34,35).

“Bir kurumu, bir ürünü ya da hizmeti özel olarak tanımlamaya yarayan, çizgi ve resimle yapılan işaretlerdir. Belirli bir kavramın, nesnenin ya da kişinin yerini alması olarak da tanımlanabilir. Amblem seyirliktir. Amblem markaların sembol işaretleridir.”. Amblem sade, estetik, lekesele etkiye sahip, ölçüsü değiştiğinde değer kaybetmemeli, akılda kalıcı, çoğaltılmaya uygun ve matematiksel bir çözümü olmalıdır (Çam, 2006).

Amblem hangi kurum veya kişiye tasarlanıyorsa, onu tanımlayan hatlara sahip olmalıdır. Amblemler her türlü boyutta ve alanda bozulmalara yer vermeyecek şekilde kolay anlaşılması için de genelde siyah ve beyaz olarak tasarlanmaktadır. Renk seçimlerinde ise, kurum veya kişiyi doğru yansıtan renkler seçilmeli ve bu renklerin sembolik anlamları dikkate alınmalıdır. Amblemi etkili ve göze hoş gelen marka, hafızalara kazınır ve bu markaya tüketiciler tarafından sempati duyulur. Bu duygusal bağ üretici için önemli bir etkidir. Ticari kaygısı olmayan amblemlerde ise etkileycilikten ziyade farkındalık yaratma ön plandadır. Bu tür amblem tasarımları sade, anlaşılır olmalı ve amaca hizmet etmelidir.

Biçimlerine göre amblemleri üçe ayrılabiliriz:

- Tipografik amblemler; kişi veya bir kuruluşu isminin baş harfi veya harflerinden oluşturulan görsel imgeyle tanımlayan amblemlerdir.

Görsel 11: City of Melbourne’ün amblemi¹⁴

¹⁴ <https://www.melbourne.vic.gov.au/Pages/home.aspx>

- Biçimsel amblemler; kişi veya bir kuruluşu temsil eden bir nesnel formdur. Seçilen sembol hizmet ettiği amaca göre doğru seçilmelidir. Araba markalarında hızı veya özgürlüğü sembolize eden kuş figürleri seçilirken, banka logolarında gücü ve güvenilirliği temsil eden aslan motifi kullanılabilir.

Görsel 12: Apple'ın amblemi¹⁵

- Soyut amblemler; sanatsal veya özgün bir imaj yaratmak, farkındalığı arttırmak için tasarlanan amblemlerdir. Buna en iyi örnek özgün, akılda kalıcı, dinamik ve amaca hizmet eden “nike” spor kıyafet markasının logosu örnek verilebilir.

Görsel 13: Nike'ın amblemi¹⁶

¹⁵ <https://www.applefoni.com/ios-cihazinizda-apple-yazinca-%EF%A3%BF-ciksin-ister-misiniz/>

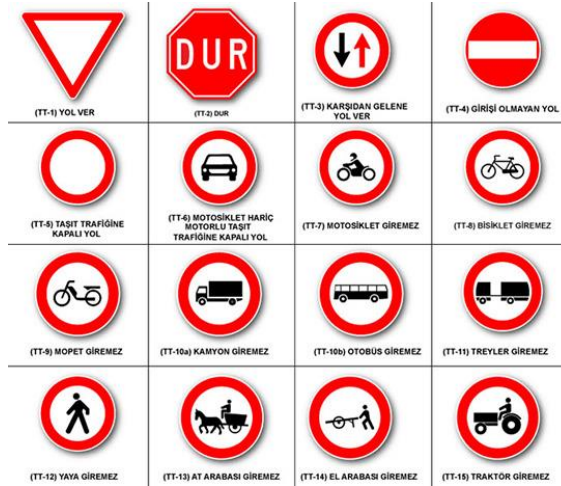
¹⁶ <https://www.click4infos.com/history-and-evolution-of-nike-logo/>

1.3.10. İşaret

Sembol gibi farklı anlamlara sahip olmayan, genel olarak aynı anlamlarda kabul görmüş semboller olan işaret ile ilgili tanımlar aşağıda yer almaktadır.

TDK'ya göre *işaret*; “1. Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im: *Noktalama işaretleri*. 2. Belirti, gösterge, alamet. 3. El, yüz hareketleriyle gösterme.”¹⁷ Sesleri simgeleyen işaretlere fonogram, nesnelere simgeleyen işaretlere ise genel olarak logogram denir (Becer, 2015, s.197). Trafik, matematik işaretleri, nota işaretleri, hastane ve havaalanı gibi toplu alanlardaki yönlendirme işaretleri işaretlere örnek olarak verilebilir.

Toplu alanlarda iletişim elemanı olarak kullanılmaktadır. Bunun sebebi evrensel-ortak bir dil oluşturmanın yanında, yazıya oranla görsel elemanlar, insan beynini hızlı bir şekilde harekete geçirebilmektedir. İnsan bir yazıyı gördüğünde önce görüyor, sonra algılıyor, daha sonra harekete geçiyorken, bir görsel öğeyi gördüğünde ise, bakıp hemen harekete geçirebiliyor olmasıdır. Harflerin anlaşılır olması, gözün net görmediği zaman zorlaşırken, görsel öğeler göz net olmadığında bile harflere oranla daha anlaşılır olmaktadır.

Görsel 14: Trafik İşaretleri¹⁸

¹⁷ <http://www.tdk.gov.tr> (28.03.2019).

¹⁸ <https://goo.gl/images/Y9kurK> (22.03.2019).

Zihnin temelini oluşturan imgeyi psikolog Hebb şu şekilde açıklamıştır:

“Psikolojide imgelere rastlamadan şuradan şuraya gidemezsiniz. İnsanlara ezberlemeleri için isimler verdiğinizde, bunları acayip imgeler şeklinde birbirleriyle etkileşir vaziyette hayal edeceklerdir. ‘Pirelerin ağzı olur mu?’ gibi olgusal sorular sorduğunuzda pireyi görselleştirip ağızlarını arayacaklardır. Ve tabii ki, doğrultusuna aşına olmadıkları karmaşık bir şekil verdiğinizde de imgeyi aşına oldukları hale gelene kadar evirip çevireceklerdir.” (Burnett, 2012, s.67).

Gösterilen imge her zaman gösterdiği şeyin anlamını taşıyabilir. Göstergibilim, işaret ile ilgili bir çalışmadır ve imgelerin nasıl yorumlanacağı ile ilgili bilgi vermektedir. İmgenin gözle algılanabilen görseli “gösteren”, bu imgenin neyi ifade ettiği ise, “gösterilen”dir (Ambrose ve Harris, 2013d, s.94).

Sembolün çeşitli kaynaklardaki tanımları ise, aşağıdaki gibidir.

Latince *symbolum* kelimesinden gelen ve Batı dillerinden Türkçe’ye giren sembol kelimesi, Türkçede kullanılagelmiş olan timsal, remz, alamet, işaret ve alem kelimesinin karşılığıdır. Timsal: Suret, resim, sembol. Remz: İşaret, işaretle anlatma; gizli ve kapalı suretle söyleme; müzikte perdelerin ve aralıkların yerine, onları anlatmak üzere kullanılan işaretlerdir. Alamet: İşaret, iz, nişan, belge. İşaret: Bir şeyi (kaş, göz, el, parmak, baş ile) gösterme. Alem: Nişan, alamet; bayrak, sancak, sınır işareti; minare tepesi (Develioğlu,1984).

Çoruhlu’ya göre sembol; sözlük anlamıyla, devam edegelen veya bir başka şeyi gösteren bir şey, özellikle soyut bir şeyi temsil eden bir nesne, amblem, bir yazılı veya basılı işaret (marka, damga vb.), harf, remiz, matematik ve kimyada olduğu gibi bir nesnenin niteliğini (sınıfını, özelliğini), niceliğini gösteren şey (işaret), psiko-analiz esnasında, bilinç altında tutulan bir arzuyu, isteği, özlemi ortaya çıkarmak için, hastaya ya da deneğe gösterilen nesne veya anlatılan olay, teolojide bir dini faaliyetin özünü oluşturan ve iman ikrarını sağlayıcı temel ve özet ifade veya soyut herhangi bir şey, gibi çeşitli şekillerde açıklanmaktadır (2014, s.4).

Bevan’a göre sembol; “Kendisinden başka bir realitiye dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden nesne, fiil veya insanlar tarafından teşekkül ettirilen herhangi bir işarettir.” (Çaycı, 2008, s.31).

Uçar’a göre semboller, halk kültürü, sanat ve mitolojinin önemli bir parçasıdır. Semboller uzun konuların kısa bir şekilde anlatımını sağlamaktadır (Uçar, 2016, s.33).

Sembol, anlam ve anlatım olmak üzere iki unsuru içinde barındırır. Anlam düşünsel, anlatım ise biçimseldir. Aslında bunların ötesinde sembol, birçok anlam çağıştırdığı için karmaşıktır. Örneğin yılan, Doğu kültüründe kötülüğün sembolü olduğu gibi şifayı da simgelemektedir. Yine ters pentagram, satanistler tarafından kullanıldığında kötü anlama gelirken, Wicca Büyüücüleri tarafından kullanıldığında iyi anlama gelmektedir (Buckland, 2011, s.12).

“Sembolü tek bir cümle ile tanımını yapmak oldukça güç bir girişimdir. Çünkü sembol çoğu zaman doğrudan açıklanamayan yönü ile yalnızca bir nesneye işaret etmez. Birden çok anlam ve kavramı kapsar. Sembol yapısı gereği geniş bir kapsam alanına sahiptir. Öyle ki felsefeden dine, mitolojiden sanata, dilden bilime dek uzanan anlatım şekilleri ve hatta tüm bu alanların kendileri de geniş sembol ailesini oluştururlar. Herhangi bir nesne, kavram, duruş, ifade (anlatım) ve biçimin sembol olabilmesi için anlama işaret etmesi gerekmektedir. Sembol, anlamı kapsadığından soyut bir nitelik taşır. Bir başka deyişle anlatılamayan, kanıtlanamayan, duyularla algılanamayan soyut kavramları işaret eder.” (Alp, 2009, s.3).

Bilincin temeli görsel algılamaya dayanmaktadır. Bu yüzden semboller, felsefe ve psikoloji alanlarında da araştırma konusu olmaktadır. Sembolle ilgili bazı filozof ve psikiyatırın yorumları ise aşağıda yer almaktadır.

Cassier’e göre, sembolün oluşumunda ve algılamanın gerçekleşmesinde etki ve belirleyici güç bilinçtir. Sembolü kuran bilinç, anlayan, algılayan, etkinlik gösteren ve nesne kuran olarak sembolik form içinde kendini gösterir. Sembolik form nerede kullanılırsa kullanılsın hep aynı özellikleri gösteriyorsa, sembol kişiler üstü özellik kazanmış demektir. Cassier için sembol, somut varlık içindeki soyut varoluştur. Duygusal form olarak sembol, düşünsel temele sahiptir ve gelişigüzel bir şekilde ortaya çıkmaz, maddeye ihtiyaçtan dolayı egemen olma durumudur (Köktürk, 2014).

“Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung’un çalışmaları, sanatın yaratım süreci ve yorumlanmasına dair beraberinde gelen çıkarımlarla, 20. yüzyılda insan psikolojisi konusunda yeni bir anlayışa yol açmıştır. Freud’un geliştirdiği teoriye göre, zihin id, ego ve süpergonun birleşimidir ve id ya da bilinçaltıyla içgüdüsel dürtülerini –özellikle cinsel dürtülerini- sembolik olarak ifade eder. Jung’a göre psişe bilinç, kişisel bilinç dışı ve kolektif bilinç dışıdan oluşur ve sonucusu, evrensel insan deneyimlerini temsil eden arketipsel semboller içerir. Hem Freud’un hem de Jung’un teorisinde bu tip semboller düşlerde –ve sanatta- açığa çıkar.” (Gibson, 2016, s.16).

Sembol ve işaret genel olarak birbiriyle karıştırılmaktadır. Sembol ve işaretler toplumsal düzeni sağlama ve iletişim kurmada önemli bir yere sahiptir. Sembol ve işaretin fark şöyle açıklanabilir: İşaretler doğrudan mesajı iletirken,

sembollerin arkasında bir anlam, bir düşünce, bir öykü vardır. İşaretler genel anlamları dışına çıktığında sembolleşirler. Bu yüzden işaret ve sembol birbiriyle iç içedir.

İlk insanların korkularından, ritüellerinden doğan gerçekçi çizimler sembollerin temelini oluşturmaktadır. Mağara duvarlarında ve kaya üzerinde yer alan çizimler aslında doğanın taklidi değildir, insanların kendi yorumlarıyla yeniden stilize ettikleri çizimlerdir. İnsanların bu çizimlere anlamlar yüklemeleri sonucunda da semboller meydana gelmektedir.

İlkel topluluklarda büyücülükte ve törenlerde kullanılan semboller, insanların bilinç altında yer edinerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. İnsanlar eski çağlardan itibaren çeşitli varlık ve düşüncelere ortak anlam yüklemeye başlamışlardır. Toplumlarda oluşan bu ortak dil, sonraki dönemlere semboller aracılığıyla taşınmıştır. Bu semboller boy, soy ve aşiretler arasında hala kullanılmaktadır. Sembol, soyut kavramların görselleştiği ve farklı diller konuşan insanların anlayabileceği evrensel bir dil olarak görülmektedir. Semboller toplulukları tek çatı altında toparlayan önemli unsurlardan biridir. Topluluklar kendilerini tanımlamak için belli bir bayrak altında toplanırlar, gizli örgütler maske ve dövmelemlerle kendilerini tanımlarlar. Günümüz insanlarına baktığımızda ise, insanlar statüsünü yine sembollerle, bir başka deyişle markalarla belirtmektedirler. Giydiği kıyafet, ayakkabı, kullandığı araba, telefon ve bilgisayarına kadar belli bir markayla kendini tanımlamaktadırlar. Ayrıca, günümüz insanı telefon ve internetle her daim iç içe yaşamaktadır. Telefon ve internet yazışmalarında insanlar duygularını emojilerle ifade etmektedirler. Duruma bu açıdan bakıldığında insanoğlu her dönemde varlığını, düşüncelerini, hislerini hızlı ve kısa bir yol olan sembollerle ifade etmişlerdir.

Sanat eserleri bir dizi sembollerini içinde barındırır ve bu sembollerin sonraki dönemlere taşınmasında önemli bir araçtırlar. İnsanlar, sanat eserlerine yüzeysel baktıklarında eserin büyük kısmını kavrayamamaktadırlar. Sanat eserindeki semboller doğru bir şekilde anlaşılırsa eser, vermek istediği mesajı iletebilir. Semboller yalnızca şekillerden oluşmamaktadırlar, renkler de sembolik bir ifadeye sahiptirler. İnsan beyni sembolik düşünme yapısına uygun olarak tasarlanmıştır. Bundan dolayı çevresinde bulunan canlı cansız bütün varlıkları sembollerle ifade

etmeye çalışmaktadır. Dünyanın birçok yerinde aynı sembollere aynı anlamlar yüklenmesi de insanların sembolik düşünme yapısını destekleyen bir durumdur.

İlk Çağ insanları korkularından veya saygılarından doğada bulunan hayvan, bitki gibi yer ve gök cisimlerini özgün bir biçimde resmetmişlerdir. Bu semboller zamanla topluluğun ortak dili olarak alfabe harfleri olarak yazıya aktarılmıştır. Hiyeroglif, runik ve doğu alfabelerinin temelinde görsel öğeler vardır. Uçar'a göre, sembollerin yazıdan en belirgin farkları; akılda kalıcılığı, kolay öğrenilebilirliği, hızlı anlamlandırılabilirliği, evrensel anlam ve algı boyutlarına sahip olmasıdır (2016, s.21). Yazının temelinde de görsel öğelerin olmasından dolayı, insanlar görsel bir öğeyi yazıdan daha iyi algılamaktadırlar.

Havaalanı, kafe, trafik, otogar, şehir içi toplu taşıma araçları gibi yerli ve yabancı turistlerin ortak kullanım alanlarında ortak bir dil sembollerle sağlanmaktadır.

Görsel 16: Kamu alanlarında kullanılan sembol örnekleri²⁰

Bir iletişim aracı olan sembol, doğadaki şekillerden ve türevlerinden meydana gelmektedir. Sembolün yapısal olarak temeli nokta, çizgi, alan, şekil ve hacimden oluşmaktadır. Örneğin, Türkler doğada yer alan sembollere birçok anlam yüklemişlerdir. Ay ve yıldız, onların bayraklarının sembolü iken, kurt figürü onlar için Tanrı'nın elçisi, bir kurtarıcıydı.

²⁰ <https://www.freepik.com>

Görsel 17: Hilal sembolü olan bayraklar²¹

Görsel 18: Dini semboller²²

Capricorn ♑ 22 Dec - 20 Jan	Aquarius ♒ 21 Jan -19 Feb	Pisces ♓ 20 Feb - 20 Mar	Aries ♈ 21 Mar- 19 Apr
Taurus ♉ 20 Apr - 20 May	Gemini ♊ 21 May - 21 Jun	Cancer ♋ 22 Jun - 23 Jul	Leo ♌ 24 Jul - 23 Aug
Virgo ♍ 24 Aug - 22 Sept	Libra ♎ 23 Sept - 22 Oct	Scorpio ♏ 23 Oct - 22 Nov	Sagittarius ♐ 23 Nov - 20 Dec

Görsel 19: Burç sembolleri²³

²¹ <https://goo.gl/images/59fJ9Q> (22.03.2019).

²² <https://goo.gl/images/oNyVwr> (10.04.2019).

²³ <https://goo.gl/images/CRQLxn> (22.03.2019).

Görsel 20: Para birimi sembolleri ²⁴

Görsel 21: Orta Çağ ve öncesi simyacılar elementleri yukarıdaki sembollerle belirtmişlerdir (Uçar, 2016, s.27).

Semboller grafik tasarımın önemli bir parçasıdır. Semboller sayesinde tasarımlarda dil farklılığına rağmen ortak bir dil, anlam sağlanmaktadır. Verilmek istenen mesaj etkili ve hızlı bir şekilde alıcıya iletilmektedir. Piktogram, işaret, logogram ve fonogramın temelinde semboller vardır. Fakat sembollerin hizmet ettiği amaca göre türleri değişmektedir. Sembol tasarımında göz önünde bulundurulması gereken kriterler ise şunlardır:

- Sembol; tasarımcının değil, müşterinin ve ürünün özelliklerini yansıtmalıdır.

²⁴ <https://goo.gl/images/YfFvtX> (22.03.2019).

- Küçük, büyük basılı materyallerde kullanıma uygun olmalıdır.
- Tek renkle basıldığında özelliklerini kaybetmemelidir.
- Hızlı ve kolay anlaşılır olması için her türlü hava koşullarına uygun, sade tasarımlar olmalıdır (Becer, 2015, s.196).

Sembolizm ise, farklı duygu ve düşüncelerin gün yüzüne çıkmasını esas alan bir sanat akımıdır.

“Sembolizm 1880’li yıllarda, 19. yüzyılın materyalist anlayışına ve teknolojik değişimine tepki olarak doğdu. Terim, Fransız şair ve eleştirmen Jean Moreas’ın 1886’da Le Figaro gazetesinde yazdığı ‘Le Symbolisme’ makalesinden türetildi. Sembolizm şairler, şiirlerinde Moreas’ın ‘fikirlere duygularla giydirmek’ şeklinde yorumladığı kişisel ve derin duyguları ifade ediyorlardı. Terim kısa sürede nesnellikten ve natüralizmden uzak duran, düşsel ve sezgisel her tür resim için kullanılmaya başlandı.” (Farthin, 2017, s.338). “Sembolizm (simgebilim), olayların, objelerin (nesnelerin) ve kullanılan deyim ve sözcüklerin, daha çok dinsel, felsefi ve estetik açıdan yorumunu yapan bir sistemdir. Sembolizmin amacı, bu saydıklarımızı edebi veya somut yaklaşımlardan çok, duygu ve düşüncenin sembolik (simgesel) ve soyut ürünü gibi tanıtmak ve yansıtmaktır. Diğer deyişle, dış görünüşlerinin bir hayli ötesinde, kişinin hayal gücü ve kültür yeteneği ile bakış açısının yönü ve boyutları oranında, onların içinde gizli, örtülü kalmış olan başka anlamlar arayıp bulması ve bunları dile getirmesidir.” (Ersoy, 2007, s.11).

1. 3. 12. Logo

Biçimlerden veya tipografik sembollerden oluşan ve günümüz şahıs veya kuruluşları temsil ediyorsa, bunlara logo denilmekte ve logo ile ilgili tanımlar aşağıda yer almaktadır.

“Bir firmanın ismini de yansıtan, çizgi ve resimle yapılan işaretlere amblem, yazıyla ya da yazı, çizgi ve resimle yapılan işaretlere ise logotype diyoruz. Yani, logotype, bir kişinin, bir firmanın, bir ürünün veya bir hizmetin yasal açıdan tescil edilerek koruyacak şekilde düzenlenmiş, harf ya da kelime dizisinin resimsel öğelerde kullanılmasıyla ortaya çıkan, işaretleri olarak tanımlanabilir. İngilizce karşılığı logotype, Fransızca’da logotype ya da margue, Almanca’da wortmarke olan sözcük, Türkçede özgün yazı adıyla tarif edilir. Logotype, tanınırlığı ve hatırlanabilirliği önemli ölçüde arttırmak, hedef kitle ile aradaki bağı güçlendirmek ve kurumsal kimliği tam anlamıyla ortaya koyabilmek için, en kısa yollardan ve olmazsa olmaz değerlerden biridir.” (Çam, 2006, s.15).

Günümüzde, kişi veya bir kurumu simgeleyen yazılı ve görsel öğelerin bütününe genel olarak “logo” denilmektedir. Çünkü logotype ve amblem çeşitleri arttıkça birbirinden ayırt edilemez bir hale geldi. Amblem, logotype ve türevleri logo olarak kabul edilmektedir.

Sanat sözlüğüne göre logo; “Kesin ve kolay tanıma için grafik tasarımcılar tarafından tasarlanan bir ticari marka, sembol ya da isim.” (Keser, 2009, s.202).

Ticaret markaları veya işaretleri en az 5.000 yıldır seramik işaretleri, hanedan işaretleri ve modern tasarımlarla varlığını sürdürmektedir. Bu işaretler, sosyal kimlik edinimi, diğerlerinden farklı olma arzusu ve sahiplik bildirme amacıyla ortaya çıkmıştır. Tarih boyu bu işaretlerin kullanım alanlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Hanedan armaları; bu işaretler şövalyelerin zırh, miğfer, kalkan, kıyafet ve atlarında yer almaktadır. Bu işaretlerle kimin için savaştıkları belli olmaktadır. İlk olarak hanedan armaları 12. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. 1096-1270 yıllarında papanın çağrısı üzerine haçlı ordusu Filistin’de Müslümanlarla savaşırken Müslüman ve Hıristiyanları birbirinden ayırmak için bu işaretleri kıyafet, at ve silahlarında kullanmışlardır. Hanedan armaları günümüze doğru kalkan şeklinde ve içerisinde hanedanı temsil eden sembollerle birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Görsel 22 : Albrecht Dürer Arması (Mollerup, 1999, s.22).

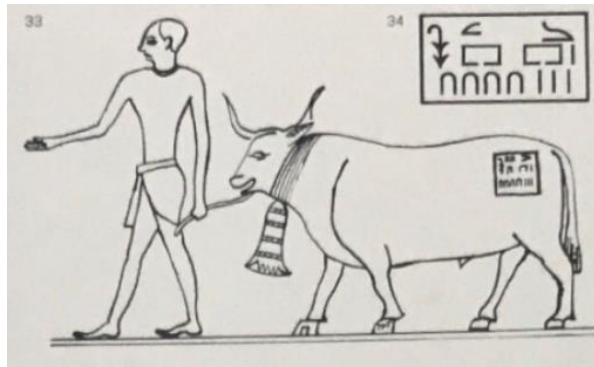
- Monogramlar; eski Yunanca bir terim olan monogram, birşeyin dış hatlarından yazılıp çizilmesi anlamına gelen “tek çizgi” anlamına

gelmektedir. Bugün bu kelime, bir kişinin isminin baş harflerinden oluşan tasarımlar için kullanılmaktadır.

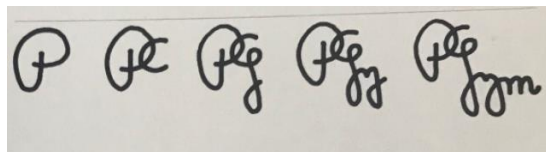

Görsel 23: Christian IV, Frederik III, Christian VI, Frederik V Monogramları (Mollerup, 1999, s. 26).

- Dağlama; yaklaşık 5.000 yıldır sığır, keçi, domuz, at ve koyun gibi çiftlik hayvanları kime ait olduğunu belirtmek amacıyla kalçalarından dağlanmaktadır. Antik Mısır'da M.Ö. 3000 yılına ait halatla bir öküzü çeken adamın yer aldığı bir hiyeroglif yazısında hayvanın dağlanmış olduğu görülmektedir.

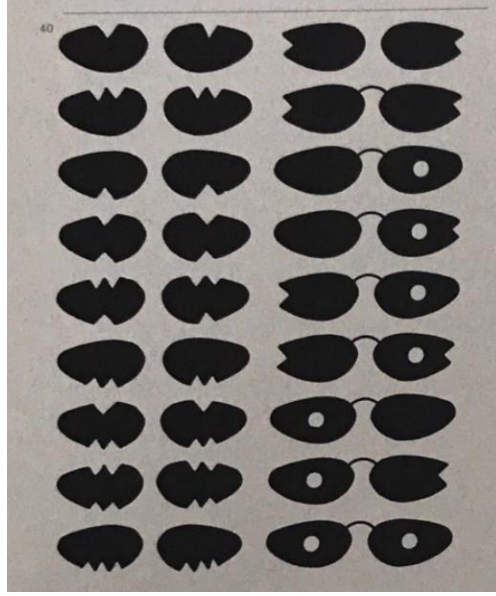

Görsel 24: Khemuheted mezarı (Mısır), dağlanmış öküz hiyeroglifi (Mollerup, 1999, s. 27).

Görsel 25: Meksika sığır dağlama işaretleri (Mollerup, 1999, s. 27).

- Kulak işaretleri; çiftlik hayvanlarında kulak işaretleri dağlamaya göre daha kullanışlı olmaktadır. Kışın uzun tüylü olduğu zaman ve yazın tozlu olduğu zaman dağlanmış hayvanların işaretleri seçilmemektedir.

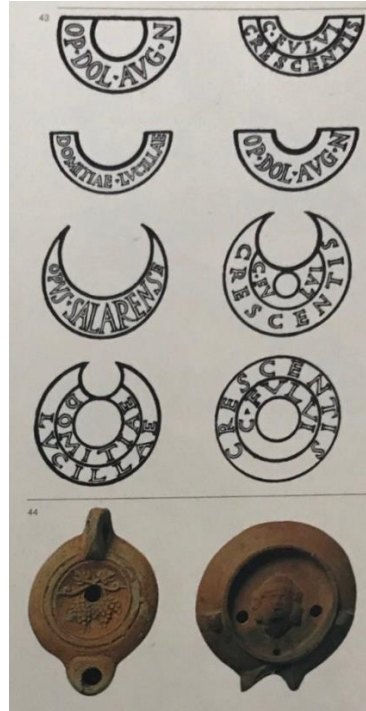
Görsel 26: Kulak İşaretleri (Mollerup, 1999, s. 30).

- Çiftlik işaretleri; sürülere sahip olmayanlar, çiftlik hayvanlarını diğer çiftlik hayvanlarıyla karışmaması için işaretliyorlardı. Bazı çiftliklerde başka yere giden işaretini de götürürken bazılarında devrettiği kişiye bırakıyordu.

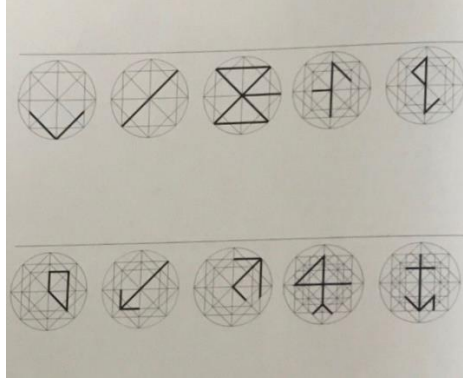
Görsel 27: Danimarka çiftlik işaretleri (Mollerup, 1999, s.31).

- Seramik işaretleri; seramiklerin altına marka zenginliğini vurgulamak için graffiti tarzında üreticinin ismi damgalanmaktadır. Romalılar da tuğla, fayans gibi bina parçalarına süslü ticaret işaretlerini damgalamaktaydılar.

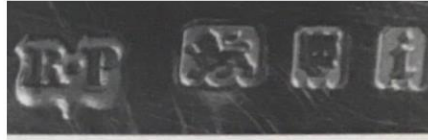
Görsel 28: 3. yy. Roma tuğla işaretleri ve 2. yy. yağ lamba işaretleri (Mollerup, 1999, s.32).

- Taş ustalarının işaretleri; Orta Çağ taş ustaları harika binalar inşa ettikleri için bir mimar veya mühendis gibi davranırlardı. Kendine özgü işaretleri olan bu taş ustaları ya okuma-yazma bilmediklerinden ya da gizli olması için işaretlerinde harf kullanmazlardı.

Görsel 29: Viyana Katedralinde bulunan taş ustası işaretleri (Mollerup, 1999, s.34).

- Ayar damgası (hallmark); İngiliz kuyumcular altın, gümüş ve platinyum gibi metallerin üzerine diğerlerinden ayrılmak için belli bir işaret damgalamaktaydılar.

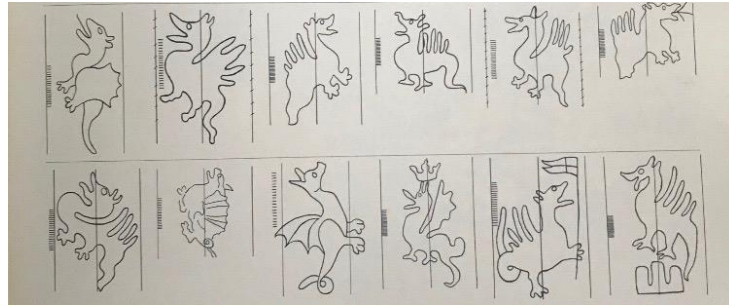
Görsel 30: 1924 yılına ait gümüş bir tepsi üzerinde bulunan İngiliz ayar damgası (Mollerup, 1999, s.35).

- Matbaacı işaretleri; Johann Gutenberg'den sonra 15. yüzyılın ortasında matbaacılar kendi ürünlerini işaretlemeye başladı. İlk matbaa işaretleri, ağaç veya ahşaptaki kesiklerin kitabın ilk veya son sayfasına siyah veya kırmızı basılmasıyla oluşmaktaydı. Daha sonra işaretler daha süslü olmaya başlamıştır.

Görsel 31: İlk matbaacı işareti, Almanya, 1457 (Mollerup,1999, s.36).

- Filigran; ilk olarak 13. yüzyılda İtalya'da kullanılmıştır. Kağıdın kalitesini göstermek için kalıcı ve belirgin kalıpla işaret konulmaktadır.

Görsel 32: Filigran örnekleri 14.-16. yy. (Mollerup,1999, s.39).

- Mobilya işaretleri; Amerika Birleşik Devletlerinin doğu bölgesinde Shaker topluluğu atölyeleri sade, basit mobilyalarını çıkartmalarla işaretlerdiler (Mollerup, 1999, ss. 17-41).

Görsel 33: Shaker mobilya işareti, 1873, Newyork, USA (Mollerup, 1999, .41).

Küreselleşen dünyada üretim tek bir ülkenin elinden çıkmış ve bir ürünü farklı ülkelerde üretmeye başlamıştır. Rekabet artıkça pazarda alıcıları etkilemek için görsel imajlara ihtiyaçlara duyulmuştur. Ürünlerini diğer firmalardan ayırmak isteyen üreticiler, ürün ve üretici ile ilgili bilgi veren logo gibi tasarımlara ihtiyaç duymuşlardır.

Pilici'ye göre (2005) karakteristik özelliklerine göre amblemler ise, ticari amblem, hizmet amblemi, kalite damgası, simgesel amblem ve simgeler olarak beşe ayrılmaktadır.

1. Ticari amblem; harf, biçim, motif veya simgeden oluşur ve ürünle birlikte kullanılır.

VESTEL

Görsel 34: Ticari Amblem Örnekleri²⁵

²⁵ <https://seeklogo.com/free-vector-logos/bisan>

2. Hizmet amblemi; hastane, posta idaresi, banka gibi hizmet veren kuruluşlar tarafından kullanılır.

Görsel 35:Hizmet Amblemi Örnekleri²⁶

3. Kalite damgası; yalnızca devlet izniyle kullanılan amblemlerdir.

			
Türk Standartları Enstitüsü, standartlar yapmak amacıyla kurulmuştur.	International Organization for Standardization, Uluslararası Standartlar Teşkilâtı.	Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı.	Conformité Européenne kelimelerinin baş harflerinden oluşur. AB'nin Kalite güven belgesidir.
(http://www.tse.org.tr)	(http://www.iso.org)	(http://www.cevko.org.tr)	(http://www.ce-marking.org)

Görsel 36:Kalite Damgası Örnekleri (Pilici, 2005).

<https://www.vestel.com.tr/logolar>

²⁶ <https://seeklogo.com/free-vector-logos/ptt>

<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/basin-odasi/bankamiz-gorselleri>

4. Simgesel amblemler; kuruluşa kurumsal bir kimlik kazandıran ve ürünlerin tek kaynaktan çıktığını belirten amblemlerdir.

Görsel 37: Simgesel Amblemlere Örnekler²⁷

5. Simgeler; kentlerin ya da bir birlik oluşturmuş toplulukların kimliklerini simgeleyen soyutlamalardır.

Görsel 38: Simgesel Amblere Örnekler²⁸

Bir logoda harf ve kelime kullanılıyorsa, okunaklı ve özgün olmalı, seçilen harf veya kelime tasarlanan kişiyi veya kurumu temsil etmelidir. Tasarlanan logo

²⁷ <https://www.logovector.org>

²⁸ [http://www.computerworld.com.tr/kariyer/arcelik-turkiye-genel-muduru-can-dincer-
oldu/attachment/arcelik-logo-cw-cw/](http://www.computerworld.com.tr/kariyer/arcelik-turkiye-genel-muduru-can-dincer-
oldu/attachment/arcelik-logo-cw-cw/)
<http://www.koton.com.tr/fr/video.html>

uluslararası mecralarda kullanılacaksa evrensel bir anlamda kullanılmalı, belli bir topluluğa hitap edecekse o toplumun kültürel algısına hitap etmelidir.

Sembol	Anlamı	Marka
Yaban kazı	Çoğu canlının nefes alamayacağı kadar yükseklerde uçabilen bu kuş ile havada en iyi uçuş kabiliyeti vurgulamaktadır.	Türk Hava Yolları
Hitit Güneş Kursu	Anadolu topraklarında kurulmuş olan Hitit Uygarlığı'na ait bu sembol güneşi simgelemektedir.	Eti
Kanatlı at	Mitolojik bir varlık olan bu at çok iyi uçuşuyla bilinmektedir.	Pegasus
4 Daire	Pamuktan üretilen doğal ve sağlıklı kumaşlara sahip olduğu anlatılmaktadır.	Koton
Dikdörtgen	Şekil alabilen çeliği ve müşterilerin memnuniyetini simgelemektedir.	Arçelik
Başak	Ziraatçiliği sembolize etmektedir.	Ziraat Bank
Kurt	Türk kültürünün kökenine vurgu yapılmaktadır.	Petrol Ofisi

Tablo 1: Bazı Semboller ve Anlamları

21. yüzyılda tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla “alışveriş çılgınlığı” diye adlandırılan bir olgu ortaya çıkmıştır. Belli markalar, tıpkı eski zamanlardaki tılsımlar gibi yücelleştirilir ve herkes bu markaların ürünlerine sahip olabilmek için yarış hale geldi. Günümüzde var olan bu algıdan dolayı markanın imajını temsil eden logo tasarımlarını önemli kılmıştır.

2. TÜRK MİTOLOJİSİ

2.1. TÜRKLER

Türklerin 6. yüzyıldan önceki dönemleri ile ilgili bilgilere net bir şekilde ulaşamamakla birlikte, Türklerin soy kütüğü Şecere-i Terakime’de Türklerin, Nuh peygamberin oğlu Yafes’in büyük oğlu Türk’den geldiği belirtilmektedir (Han, s.11). Eski Türklerle ilgili araştırmalara Cumhuriyet’in ilanından sonra, 1930’lardan itibaren başlanmıştır. Türklerin tarihini tek bir kaynaktan öğrenmek mümkün değildir. Bunun sebebi, doğudan batıya dünyanın birçok yerine göç etmiş, farklı kültürlerle beslenmiş bir millet olmalarıdır. Türkler buldukları coğrafi konum sebebiyle, ilk başta Çin kültürü olmak üzere, Hint, İran, Bizans ve daha sonra Arap kültürlerinin tesirinde kalmıştır. Çin imparator günlükleri, Arap-Fars kaynakları, yazıtlar ve arkeolojik buluntular Türk tarih araştırmalarını aydınlatmaya yardımcı olmuştur. Türk tarihi yazılı kaynaklara göre Hunlarla başlamaktadır. Ortaylı’ya göre, Türk tarihi ile ilgili yazılı kaynaklar kendi dilinden 6. asırdan itibaren incelenmektedir. Son on üç asırlık yazılı kaynakların incelenmesi zorlu ve karmaşıktır (2018, s.16).

Türk kelimesi ilk olarak yazılı metinlerden Orhun Kitabeleri’nde, ilk devlet ismi olarak ise 6.-7. yüzyıllarda Gök-Türk Devleti’nin isminde yer almaktadır (Çandarlıoğlu, 2003, s.10). “Türk” adı bugün telaffuz ettiğimiz şekilde ilk defa M.S. VI. yüzyıl ortalarında Çin kaynaklarında görülmeye başlamıştır (Kurat, 2002). Uygur metinlerine göre Türk, “güç, kuvvet ve kuvvetli” , Ortaçağ İran edebiyatında ise, “güzel insan” anlamında kullanılmaktadır (Baykara, 2002).

İlk Türk İmparatorluğu 6. yüzyılda kurulmuş, fakat Çin kaynaklarına göre, Türkler M.Ö. 2. yüzyılda Çin sınırında kurulmuş olan Hiung-nu’ların soyunda gelmektedirler (Roux, 2015, s.7).

“M.Ö. 1000’de kuzey Çin’de görülen ve Çin kaynaklarında Hiyong-nu adıyla tanınan Asya Hunları umumiyetle tarih sahnesinde ilk rol oynayan Türkler olarak kabul edilmektedir. M.S. 4. yüzyılda Avrupa’da görülen Hunlar bunların bir devamı olup, Atilla (434-453) idaresinde Manş kıyılarına kadar hemen hemen bütün Avrupa’ya hakim olmuşlardır. Asya Hunları hakkında ilk tarihi kaynak M.Ö. 318 yılında Hunlarla Çinliler arasında yapılan bir anlaşmayı gösterir. Bu tarihten sonra Hunlar Orhun ve Tola nehirleri bölgesi merkez olmak üzere, Huang Ho nehri büyük dirseğinin iki tarafına yayılmışlardır. Bu zamandan başlayarak Çinliler Türklere karşı korunmak için Çin seddini örmeye koyulup doksan yıl sonra M.Ö. 214’te tamamlamışlardır.” (Aslanapa’dan aktaran Alsan, 2005, s.59).

Türklerin ilk yerleşim yeri, Altay ve Tanrı dağlarından Baykal bölgesine kadar uzanan bölgedir (Çoruhlu, 2013, s.15). Bu bölge coğrafi olarak Orta veya İç Asya olarak anılmaktadır. Proto (ön, ilk) Türkler geçimlerini, avcılık, balıkçılık ve tarımla sağlamaktaydılar. Kendilerine özgü bir aşiret sistemi vardı. Bu sistemde, zorbalıkla kuralları dayatmaya çalışmaktan ziyade, belli törelerle topluluklar yönetiliyordu. Kabileler halinde yaşayan topluluklar, sadece savaş gibi önemli durumlarda birleşiyorlardı. Eski Türk Devletleri zengin bozkır kültürüne sahip büyük devletleri etkileyen köklü devletlerdi. Hareketli yaşantıyı Türkler, hem doğal sebeplerden hem de düşmandan korunmak için tercih etmemişlerdi. Gökalp'e göre, kışın avcılık, balıkçılık ve civardaki düşmanlara akın yaparak geçiren Türkler, yazın ormanlarda avlanırlardı (Gökalp, 2015, s.31).

Tarihte bilinen ilk Türk devleti olan Hun Devleti, Teoman tarafından M.Ö. 220 yılında kuruldu ve zamanla güçlenerek "Büyük Hun Devleti" haline geldi. Teoman'dan sonra oğlu Mete tahta çıktı ve bu dönemde devlet en parlak dönemini yaşamıştır. Büyük Hun hükümdarı olarak, Asya'da yaşayan bütün Türk boylarını bir yönetim altında toplamıştır. Ayrıca, Mete Han zamanında kurulan ordu düzeni, bugün Türk orduları dışında tüm devletler tarafından kullanılan bir sistem olmuştur. Büyük Hun hükümdarı Mete Han vefat ettikten sonra, "Oğuz Han" adıyla destanlara konu olmuştur. Büyük Hun hükümdarı Mete Han'dan sonra Hun devleti dağılmaya hatta, Çin esareti altına girmeye başlamıştır. Çin egemenliği altına girmek istemeyenler, batıya doğru göç ederek yeni devletler kurmuşlardır. Türkler, bunlar arasında en güçlü devletlerden biri olan Akhunlar ve Göktürk Devleti ortaya çıkana kadar varlığını sürdürmüştür (Bang ve Rahmeti, 2012, ss.24-26).

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış olan Türkler, doğudan batıya göç ederek birçok büyük devletler kurmuşlardır. Aynı zamanda dünyanın geniş coğrafyasına yayılmalarından dolayı da hem Çin, Hint, Fars, Bizans, Arap ve Doğu Avrupa gibi çeşitli kültürleri etkilemiş hem de bu kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Dört bin yılı aşkın tarihe sahip Türkler Ortaylı'ya göre, 11. asırda Malazgirt zaferiyle Anadolu'yu Türkleştirmeye başlamış, sonrasında Miryokefalon Savaşı'yla 12. asrın sonunda Anadolu, kesin olarak Türk diyarı olmuştur (Ortaylı, 2018).

Türkler genel olarak dünyayı şöyle tanımlamaktadırlar; en tepede gök ve Gök Tanrı, en aşağıda yağız-yer ve ikisi arasında da insanoğlu, insanların başında da tüm insanlığın hükümdarı Türk kağanı yer almaktadır. Çin kültüründeki ying ve

yang (yer ve gök) ifadesinin Türk kültüründeki karşılığıdır. Kafesoğlu, Türklerin inanç sistemi üç aşamada sıralamaktadır; Tabiat kuvvetlerine inanma, Ata kültü ve Gök Tanrı dini. Tabiat kuvvetlerine inanma; Tabiatta bir takım gizli güçlerin olduğuna inanıp, onları (ay, yıldız, dağ, tepe, orman ve yer-suları vb.) ruh-tanrılar olarak görmüşlerdir. Ata kültü; Türkler atalarına saygı duyup, onlara kurban keserdi ve atalarının mezarına herhangi olumsuz bir girişim savaşıyla neticelendirilirdi. Gök Tanrı dini; Semavi dinlerde bir tek Tanrı vardır ve beraberinde melekler, kutsal kitap, peygamberler ve azizler vardır. Gök Tanrı dininde ise, büyük Gök Tanrı'dan sonra gelen Tanrı ve Tanrıçalar ve bunların dışında kutsal ruhlar vardır (Kafesoğlu, 2015, s.292). İnsanların eski dönemlerde göğe tanrısal özellikler yüklemeleri, gökyüzünün bir insanın ulaşamayacağı bir yer olmasından kaynaklanmaktadır. Çoğu eski topluluklarda olan “Tanrı yeryüzünü yarattı ve göğe çekildi” inancı hakimdir.

Gökalp'e göre, eski Türkler dine “nom”, din liderine “toyon”, kahin ve sihirbazlara ise “kam veya şaman” derlerdi (Gökalp, 2015, s.43). Şamanlar, bir din adamı olarak görülmekten ziyade, hastalıkları iyileştiren şifacı, kötü ruhları defeden bir büyücü ve iyi ruhları Tanrı'nın katına ileten elçi olarak da görülmekteydi. Bahaeddin Ögel'e göre ise, eski Türklerin inancının şamanizm olduğu ve Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında devletin şeriatla yönetildiği yanlış olduğunu, eski Türkler, hakanın dini inancı ne ise o inancı benimsediğini belirtmektedir. Yavuz Sultan Selim de bu anlayıştan dolayı halife olarak kabul edilmiştir (Ögel, 1988, s.3).

İnançlar doğrultusunda oluşturulan sembol ve nesnelere günümüz sanat eserlerinin temelini oluşturmaktadır. İslam öncesi Türk sanatının kökenleri net bir şekilde aydınlatılmamakla birlikte, bu konu ile ilgili çok çeşitli görüşler hakimdir. “Türk sanatı ve arkeolojisinin köklerinin Kuzey Asya'da (Sibirya) bulunduğunu ve buz devrine kadar indiğini düşünen J. Strykowski'den bu yana, erken devir Türk kültürü, sanatı ve arkeolojisi konusunda yapılan çalışmalarda pek fazla ileriye gidilememiştir (...) günümüzde bile Türk Sanatının ve arkeolojisinin erken devri yeterince aydınlatılamamıştır.” (Çoruhlu, 2013, s.18).

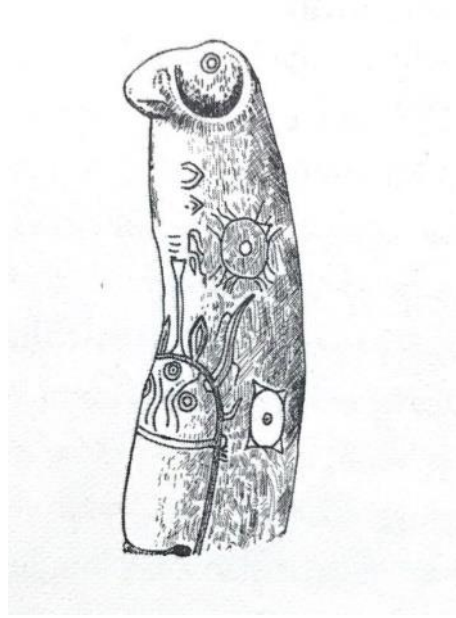

Görsel 39: Altay Dağlarından hayvan figürlü kaya resmi (Türkler Ansiklopedisi, 2002, C.1, s.308).

Türk ikonografisinin ilk örnekleri Karasuk kültüründe (M.Ö. 1300-800) doğmuştur (Esin, 2004, s.65). Türk sanatının kökenleri dönemlere ayırarak incelenecek olursa; Paleolitik dönemde, Ana Tanrıça, mamut ve yılan figürleri sıklıkla yer almaktadır. Nehir kenarlarında ise, kemikten yapılmış uçan kaz heykelleri bulunmuştur. Bu heykellerin yaratılış destanında yeryüzünün yaratılmasında rol oynayan kazları temsil ettiği düşünülmektedir. Mezolitik dönemde toplayıcı olan Türkler, daire çizimleri, hayvan ve insan figürleri ve damgalara benzeyen sembolik işaretler kullanmışlardır. M.Ö. IV. bin zamanlarına denk gelen Neolitik dönemde avcı ve toplayıcı olan Türkler, ok ve yayı keşfedip, taş ve kemikten yapılmış balık figürleriyle yapay yemler yapmaya başlamışlardır. Kapların üzerinde zigzag, daire, hilal ve ağ şeklinde motifleri sıklıkla kullanmışlardır. İlk insan heykelleri bu dönemde görülmeye başlanmıştır.

M.Ö. III. bin yıllarına denk gelen Kalkolitik ve Maden dönemlerinde, bozkır kültürünün temelleri atılmış ve bu dönemde tekerlekli araçların kullanıldığı düşünülmektedir. Keramiklerde geometrik ve balık sırtı motifleri kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde Kurot kurganında kartal pençesi bulunmuştur. Geyik motifli dikili taşlara bu dönemde sıkça rastlanmaktadır. Bazı taşlarda, boğa, kurt, koyun, kaplan, kartal ve kadın figürleri yer almaktadır. Kadın figürü Tanrıçayı sembolize etmektedir. Kuyruklu, boynuzlu ve taçlı olarak tasvir edilen kurt ve kartal motifleri şamanın biçim değiştirme yeteneğine işaret etmektedir. Ayrıca, Tagar kültürünün hakim olduğu bölgelerde, alplerin yiğitliklerini sembolize eden asa uçlarına takılan hayvan tözlerine rastlanmaktadır. Bu kültüre sahip topluluklarda, hayvan motifleri özellikle gözleri, burun delikleri ve pençeleri halka şeklinde tasvir edilmiştir. Sıkça

görülen kuş başlarında ise, gagalar spiral veya volüt şeklindedir. Taştık kültüründe ise, büyü ve binek olarak kullanılan alt çene kısmı hareket ettirilen kaz gibi bazı kuş figürlerine rastlanmıştır (Çoruhlu, 2013).

Görsel 40: Çamak Bozkırı'ndan Okunyeve veya Karasuk devrine ait koyun-koç şeklinde dikili taş (Çoruhlu, 2013, s.37).

Görüldüğü üzere, Türk sanatının temelleri millattan önce binlerce yıl önce atılmıştır. Gök ve Yer-Su inançları ve hayvan üslubunun gelişmesiyle kayaların üzerinde, hayvan-hayvan, hayvan-insan mücalelerinin yer aldığı av resimleri ve tılsım niteliğinde, uyarı veya konum bildiren semboller yer almaya başlamıştır. Kaya ve mezarlardaki figüratif betimlemeler dışında demir, bakır, altın gibi madenlerden yapılmış; gündelik eşyalar, takılar ve koşum takımları ve keçe, kilim, giysi, çadır gibi dokuma sanatının ürünleri de Türk sanatının gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu sanat üslubu gerçekçi olmakla birlikte abartılı ve stilize edilmiş biçimlerden oluşmaktadır. Eski Türklerde demirciliğin önemli yeri vardı ve dokuz atası demirci olan kişi şaman olabiliyordu. Halı dokumacılık da eski Türklerden beri süre gelen bir gelenektir. Halı motifleri kültürel öğeleri içermesi açısından Türk sanatında önemli bir yere sahiptir.

Hun sanatına dair madeni eşya ve mücevher gibi buluntularda ise, kaplan, geyik, kartal, aslan, at gibi birçok hayvan figürlerinin olduğu görülmektedir. Hunlar, avcılık ve hayvancılıkla uğraştıklarından dolayı bu hayvan motiflerini halı,

kilim, kumaş, kılıç, at koşum, çömlek, heykel gibi birçok yerde kullanmışlardır. Uygurlar zamanında hayvan üslubundan uzaklaşma görülmektedir. Fakat, bu dönemde yerleşik hayata geçen Türkler bitkisel üsluba yönelmeye başlamışlardır, Fakat, Budizmin etkisiyle hayvan motiflerini kullanmayı tamamen bırakmamışlardır. Uygur resimlerinde Budist kültürde sıkça kullanılan yılan, fil, maymun gibi figürlerle birlikte, kartal gibi eski Türk kültürüne ait motifler de görülmektedir.

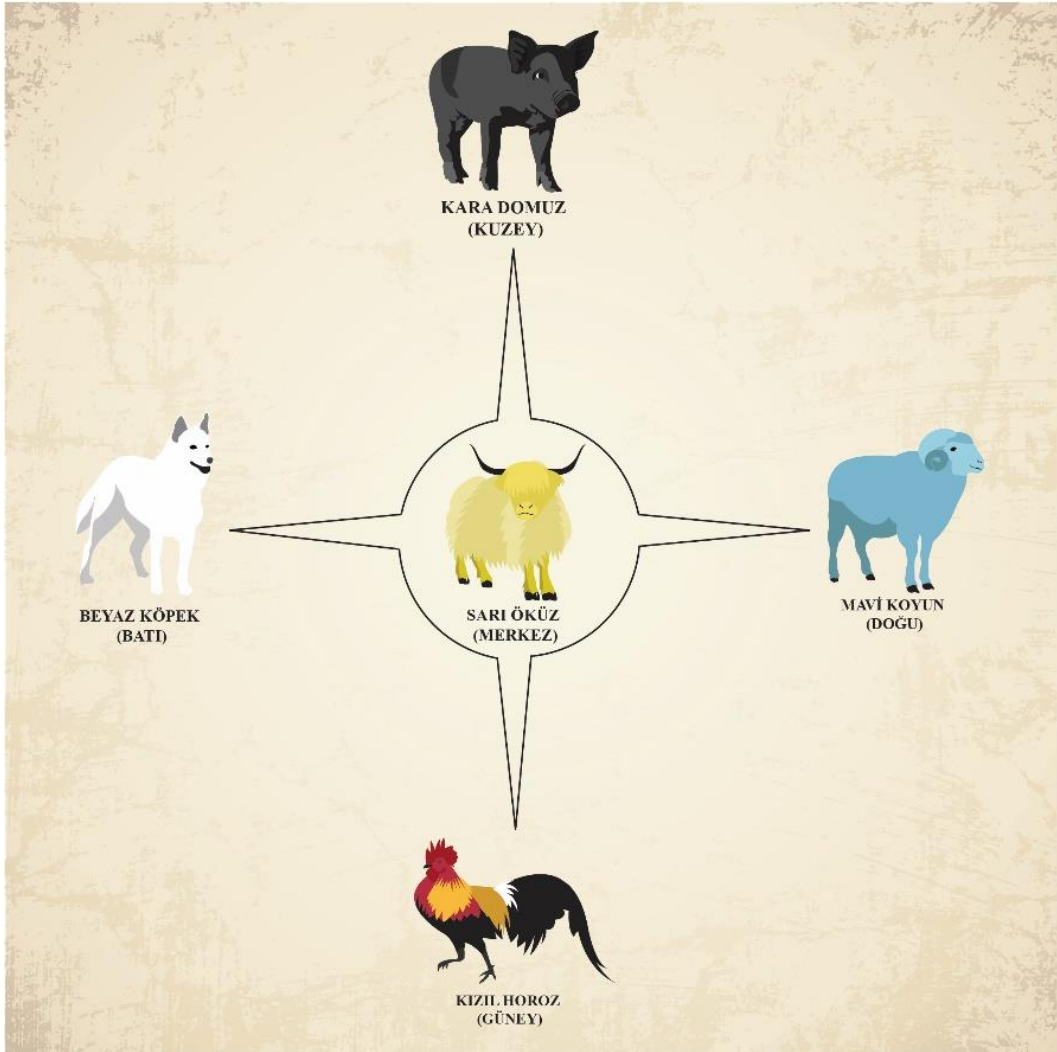
926 yıllarında Kaşgar Türk Hakanları sülalesinden Satuk Buğra Han'ın İslamiyeti kabulü ile Müslüman Türk Sanatı başlamıştır (Halaçoğlu, 2002, s.58). İslam devletlerinde, “hayvan ve insan resmi yapmak” yasak olarak kabullenilmiş, fakat X. yy. Karluk eserlerinde bolca hayvan ve insan resimlerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte İslamiyet'in geometrik süslemeleri de yavaş yavaş Türk Sanatı'na geçtiği görülmektedir (Ögel, 1988, s.221). Karahanlılar zamanında hayvan üslubu, İslamiyeti kabullenmiş Türk topluluklarında geometrik ve bitkisel forma dönüşmeye başlamıştır. Bu zamanda gelişen sanat üslubu Türk sanat tarihinde dönüm noktası olmuştur. İslamiyetten önce Türk sanatında kuş gibi birçok hayvanla birlikte bitkisel ve geometrik motifler yer almaktaydı. İslamiyeti kendi kültürel değerleri doğrultusunda benimsedikten sonra, Türk sanatında figür kullanımından yavaş yavaş kaçınılmış, bitkisel ve figüratif anlatımın soyutlandığı geometrik motifler sıkça kullanılmıştır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler İran, Bizans, Arap, Hitit ve Helen kültürleriyle karşılaşmışlardır. Selçuklu zamanında Türkler kendi kültürleri ve bu kültürleri başarıyla sentezleyerek özgün sanat çalışmaları ortaya çıkarmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı zamanı Türk motiflerinin değer kazandığı ve yaygınlaştığı dönemlerdi. Bu dönemlerde sırasıyla hayvansal, geometrik ve bitkisel motiflere önem verilmiştir.

“Anadolu'da özellikle mezar taşlarında rastlanılan hayvan motifleri genel olarak XIII, XIV. ve XV. yy'a ait koç, koyun ve at başlı mezar taşlarıdır. Bunlar Türklerin İslamiyetten önceki inanç, adet ve geleneklerinin bu taşlara taşınmış örnekleridir.” (Karamağaralı aktaran Alp, 2009, s.55).

2.2. TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ SEMBOLLER

Türk mitolojisinde saygı ön plandadır ve haksızlık her zaman Tanrı tarafından cezalandırılmaktadır. Türk mitolojisi, atlı savaşçılar olan Türklerin hayal kurmaya fırsatları olmadığı için gerçekler ve doğa olaylarından oluşmaktadır. Türk mitolojisinde gökyüzündeki; ay, yıldız, güneş, yeryüzündeki; dağ, ağaç, su, taş, hayvanlardan; kurt, geyik, at, öküz, kuğu gibi birçok varlık kutsal mitsel öğelerdir. Örneğin, Türk mitolojisinde yönler ve mevsimler belirli hayvan, renk, totem ve madenle ilişkilendirilirdi.

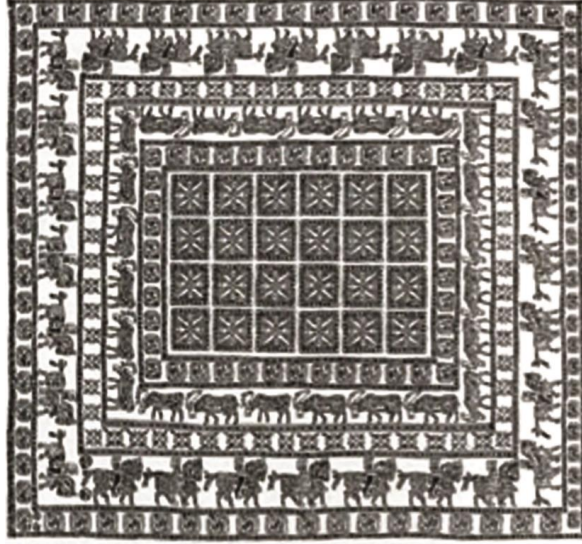
Görsel 41: Eski Türklerde yönleri temsil eden semboller (Sema YOZGAT).

Yön	Mevsim	Renk	Hayvan	Maden
Kuzey	Kış	Kara	Domuz	Su
Doğu	İlkbahar	Gök	Koyun	Ağaç
Güney	Yaz	Kızıl	Horoz	Ateş
Batı	Sonbahar	Ak	Köpek	Demir
Merkez		Sarı	Öküz	Toprak

Tablo 2: Türk yönleri ve sembolize ettikleri hayvan sembolleri(Gökalp, 2015, ss.52-165).

Tsin Türkleri mevsimine göre, kışın Kara Han'a domuz, yazın Kızıl Han'a horoz, ilkbaharda Gök Han'a koyun, sonbaharda da Ak Han'a köpek ve senenin ortasında da Ogan'a öküz kurban ederlerdi. Yönle Çinliler de hayvan isimleri vermekte ve gidilen yolun uğurlu veya uğursuz olduğuna, coğrafi şekillere göre karar verilmekteydi. Şekiller o yönün hayvanına benziyorsa uğurlu, değilse uğursuzluk geleceğine inanılmaktadır. Bir başka deyişle, doğuya doğru yöneldiğinde ve karşına ejderhaya benzer şekiller çıkıyorsa, bu yolculuk uğurlu olacaktır (Gökalp, 2015, ss.52-165).

Orta Asya'dan itibaren Türkler, hayvan figürlerini çeşitli yüzeylere kahramanlık, güç, bereket, bağlılık gibi duyguları çağrıştırdığı için işlemişlerdir. Rudenko'ya göre, M.Ö. V. yüzyılında yapılmış İskitler'e ait halı, süvari, geyik, grifon figürlerinden oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine beyaz, sarı ve mavi renklerin hakim olduğu bu kilim dama tahtasını andırmaktadır (Aslanapa, 1989, s.3).

Görsel 42: Pazırık kurganından çıkarılan, neredeyse tamamı günümüze kadar ulaşan ilk düğümlü halı çizimi (Çoruhlu, 2013, s.130).

Görsel 43: 2. Pazırık kurganında bulunan lahit üzerindeki hayvan figürleri (Kılıçkan, 2004, s.42).

İnsanoğlu eski devirlerde korktukları veya saygı duydukları için hayvan ırkının üstünlüğünü kabul etmiş ve Tanrılarını hayvan biçiminde tasvir etmişlerdi. Eski Türk mitolojik düşünce sisteminde insan, diğer varlıklardan üstün değildi. Hatta, hayvanlar güçlü pençeleri, doğal güzellikleri ve uçuş yeteneklerinden dolayı insandan üstün görülmüştür. Onlara Tanrısal nitelikler yüklemekle, hayvanlardan ve kötü ruhlardan korunmuş olmaktadır. Sonraki zamanlarda ise insan kendisinin daha üstün olduğunu fark ederek Tanrı'yı insan biçiminde tasvir etmeye başlamışlardır. Türkler, Orta Asya dönemlerinden itibaren doğayla bağlantılı hayatları olmalarından ötürü, hayvanları çeşitli sıfatlarla anarak onları

sembolleştirmişlerdir. Buryat Şamanlarının hayvanlara yükledikleri özellikler şöyledir:

“Tavşan, bizim koşucumuz,

Kurt, bizim haber getiricimiz,

Kuş, şekline girdiğimiz,

Kartal, elçimiz olan hayvanlardır.” (Ögel, 2014a, s.53). Kaşgarlı Mahmud’un yazdığı Divan-ı Lügati’t Türk (1072) ile aynı zamanlarda yazılmış olan Yusuf Has Hacib’in yazmış olduğu Kutadgu Bilig’de bir kumandanda olması gereken özellikler hayvanlara yüklenen sıfatlarla şu şekilde açıklanmaktadır:

“(...) Şu birkaç tavır gerekli kumadana
Orduyu yönetmek ve karşı çıkmak için düşmana
Bak savaşta aslan yürekli olmalı
Dövüşürken bileği kaplan pençesi gibi olmalı
Domuz gibi inatçı, kurt gibi güçlü
Ayı gibi azılı, yaban öküzü gibi kinci
Yine hileci olmalı kızıl tilki gibi
Erkek deve gibi kin gütmeli
Saksağandan daha tedbirli tutmalı kendini
Kaya kuzgunu gibi gözünü uzaklara çevirmeli
Hamiyeti büyük olmalı bak aslan gibi
Baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmeli
(...)” (Hacib, 2016, s.185).

Roux’un ifade ettiğine göre, Kutadgu Bilig gibi eserlerde ve yazıtlarda bazı hayvanlar ve eşdeğer özellikleri şu şekilde geçmektedir; horoz, ayı ve kaplan cesur, tilki kurnaz, turna ve baykuş temkinli, karga dikkatli, kurt ve ayı güçlü, saksağan temiz, koyun korkak, tay coşkuludur (2015, ss.114,115).

12 Hayvanlı Türk takviminde yılların her biri bir hayvanla tanımlanmaktadır. Bu takviminin ortaya çıkışı ile ilgili Kaşgarlı Mahmud’un eserinde şöyle yer almaktadır:

“Bir gün kağan bir savaşın kaç yılında yapıldığını hatırlamaya çalışmıştır, fakat yanılmışlar. Kurultay’da biz böyle yanıldıysak, bizden sonrakilerde yanılmasınlar diye her yıla bir hayvan ismi koymaya karar vermişler. Hakan ava çıkar ve İlisu adındaki ırmağa hayvanları sürmelerini ister. İlk giren hayvandan itibaren sırasıyla her yıla bir hayvan ismi konulmuştur.”

Chanvannes'a göre Çinliler "12 Hayvanlı Türk Takvimi"ni Türklerden almışlardır (Ögel, 1988, s.121). Kırgız Türkleri arasında günümüze kadar kullanılmış olan bu takvimdeki hayvanlar şu sıradadır:

1. Sıçan
2. Öküz (Ud)
3. Pars (DLT'de kaplan)
4. Tavşan (Tabışkan)
5. Ejder (DLT'de timsah)
6. Yılan
7. At (Yunt)
8. Koyun (Koy)
9. Maymun (Biçin)
10. Tavuk (Takagu)
11. İt (Köpek)
12. Domuz (Tonguz) (Kafesoğlu, 2015, s.329, Gökalp, 2015, s.63).

Tavşan, koyun ve tavuk yılları bereketli, diğer yıllar ise hırsızlığın, karışıklığın olduğu yıllardır (Turan, 2004).

9. yüzyılda ortaya çıkmış, ilk ve tek eski Türk runik yazısıyla yazılmış olan "İrk Bilig" adlı fal kitabında, Türk kültüründe yeri olan bazı hayvan isimleri geçmektedir. Bu hayvanlar şöyle sıralanabilir:

1. adğır "aygır"
2. adığ "ayı"
3. amğa "yaban keçisi"
4. at "at"
5. bars "pars, kaplan, leopar"
6. bi "kısrak"
7. boymul toğan "bir tür doğan"
8. böri "kurt"
9. buğra "erkek deve"
10. buzağı "buzağı"
11. çekik "toygır kuşu"
12. elik "erkek ceylan"
13. iñek "inek"
14. iñen "dişi deve"
15. kara kuş "kartal"
16. kekük "bir tür doğan veya kartal"
17. kiyik "yaban hayvanı, geyik"
18. koñ "koyun"
19. kuğu "kuğu"
20. kulun "tay"
21. kumursğa "karınca"
22. kuş "kuş"
23. kuzğun "kuzgun, kara karga"
24. öküz "öküz"
25. sığun "erkek geyik"

26. tabışğan “tavşan”
27. tebe “deve”
28. tıǵ “doru; doru at”
29. tilkü “tilki”
30. titir “dişi deve”
31. toǵan kuş “doğan”
32. toñuz “domuz”
33. turña kuş “turna”
34. üpgük “ibibik, hüthüt kuşu”
35. yarǵun kiyik “bir geyik türü”
36. yılan “yılan”
37. yunt “at” (Aydoǵanlar, 2012, ss.27,28).

Türk mitolojindeki önemli hayvan sembollerinden olan kurt, yol gösterici, zor zamanlarda imdada yetişen kutsal bir hayvandır. Oğuz Han destanında da gök yelesi, gök tüylü bir kurt Oğuz ve ordusuna rehberlik etmektedir. Orhun kitabelerinde kurdun üstünlüğü şu satırlarla vurgulanmıştır: “(...) Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş (...)” (Ergin, 2016, s.45). Ayrıca, gök (gri, boz) sakallı Korkut Ata (Dedem Korkut, Hızır), gök yelesi konuşan at ve gök yelesi kurt bilgeliğin sembolleri olmuşlardı (Ögel, 1988,s.2). Göktürk hakanları atalarına saygı göstermek için otağlarının önüne altından yapılmış kurt başlı tuğ dikiyorlardı. Bundan dolayı kurt başı hakanlık alameti olmuştur (Kafesoğlu, 2015, s.316). Bozkurt Destanı’nda belirtildiği üzere Göktürklerin soyu dişi bir kurttan türemekte ve bayraklarında devlet ve hükümdarlık simgesi olarak atalarının sembolü yer almaktadır (Ögel, 1988, ss.42-44).

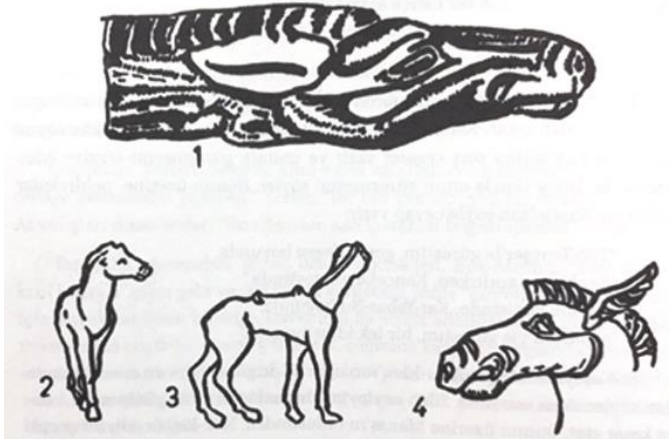
Görsel 44: Temsili Göktürk Bayrağı²⁹

²⁹<https://www.ulkucumarket.com/urun/gokturk-bayragi>

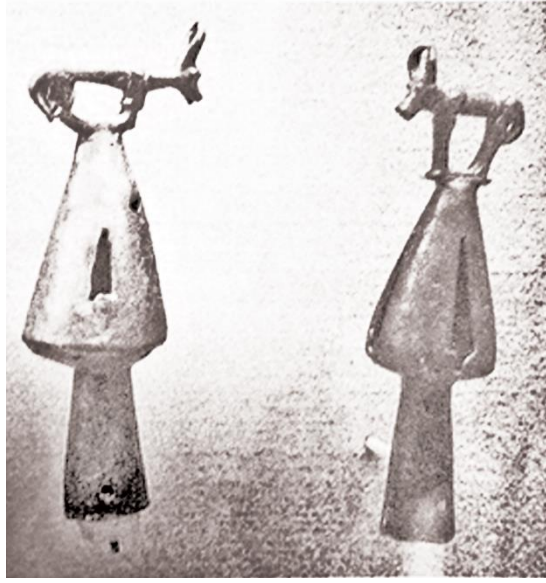
Görsel 45: Altay Hunlarının efsaneleşmiş kurt figürleri (Ögel, 2014a, s.23).

Türkler, tarihte atı ilk evcilleştiren topluluktur (Kafesoğlu, 2015, s.331). Avrupalılar tarafından “ata yapışık kavimler” olarak adlandırılan Türklerin açılan mezarlarında, her iki dünyada sahibinin yoldaşı olan atın, sahibiyle birlikte mumyalanan at mezarları bulunmuştur. Büyük Hun Devleti zamanında hızlı koşan iyi cins atlar evcilleştiriliyordu. Büyük Hun hükümdarı Mete, babasından tahtı alıp, başa geçtiğinde komşu devletlerden biri babasının atını istemek için Hunlar’a elçi yolladığı kaynaklarda geçmektedir. Türkler için at, sadece bir binek hayvanı değil, onlar için yiyecek, içecek, giyecek kaynağıydı. At sürüleri besleyen Türkler, onlar için yazlık ve kışlık alanlara göç ederlerdi.

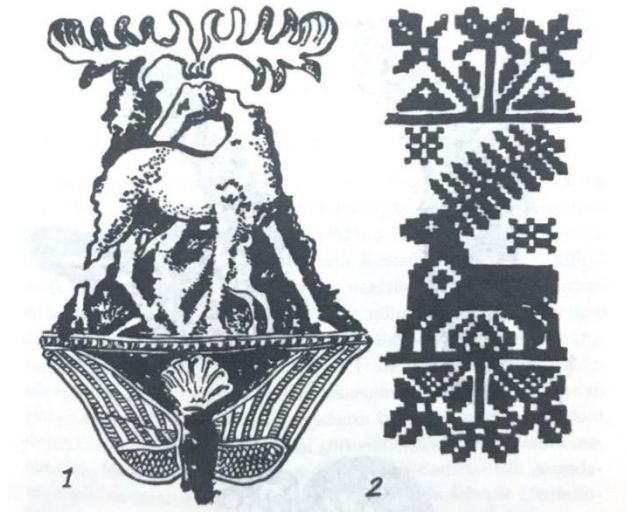
Görsel 46: Hun çağı Altay mezarlarındaki at figürleri (Ögel, 2014a, s.568).

Geyik, Türklerde insanlara rehberlik eden kutsal olan hayvanlardan biridir. Özellikle efsanelerde sıklıkla geçen dişi geyik, avcının sevgilisi olarak tasvir edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı avlanması uğursuzluk olarak görülürdü ve Türk halk inancında geyik avlayan kişinin ocağının sneğine, başına binbir felaketin geleceğine inanılırdı. Eski Çin yıllıklarında, Hunlar ve Göktürklerde tözlerin varlığından söz edilmektedir. Erken dönem Altay mezarlerinde bulunan bayrak direği tepesine konulan geyik heykelleri de bu tzlerden biri olduğu varsayılmaktadır.

Görsel 47: Bayrak direği tepesine konulan geyik tözü (Çoruhlu; 2012, s.63).

Pazırık kurganında çıkan halılarda görülen geyikli hayvan mücadeleleri, 20. yüzyılın sonlarında Anadolu'da yerini geyikli duvar halılarına bırakmıştır. Anadolu'da yaşayan çoğu insanın bir dönem evlerinin duvarlarını süslemiştir.

Görsel 48: Yer ve göğün sembolleri- İçasya geyikleri (Ögel, 2014a, s.621).

Farklı coğrafyalarda da geyiğin kutsal bir hayvan olduğu görülmektedir. Yunan mitolojisinde avcılık tanrıçası Artemis'in Kyreneia adlı altın boynuzlu geyik kutsal hayvanıydı. Kelt mitolojisinde ise, orman ve vahşi hayvanlar tanrısı olan Cernunnos'un geyik boynuzları vardı (Naskali ve Demir, 2013, s.189).

Eski Türklerin sanat anlayışlarında hayvan üslubu dışında tabiat unsurları da yer almaktadır. Süsleme sanatı, Çin etkisiyle Türk Sanatı'na geçmesine rağmen, kullanılan bitki motifleri Ortaasya'ya ait Türklerin sevdikleri bitki türleridir (Ögel, 1988, s.222). İslamiyet öncesi Türklerde, bitki motifleri Çin sanatından farklı olarak gerçekçi bir yaklaşımla resmedilmektedir. Osmanlı döneminde de "hatai" adıyla anılan süsleme sanatı ve ebru sanatı gibi sanat alanlarıyla bitki motifi günümüze kadar ulaşmaktadır.

Hayat ağacı evrenin sembolüdür. Yaşamın devamlılığını, yayılışını, öncesini ve sonrasını simgeler. Ölümsüzlüğün sembolü olarak Anadolu mezar taşlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Şamanın yer altı ve yer üstü yolculuğunda bir araçtır (Uçar, 2016, s.44). Türklerde ağaç, evrenin merkezinde yer almakta ve öteki dünya ile yeryüzü arasında yer almaktadır. Hayat ağacı vasıtasıyla cennete giden ruhlar kuş şeklinde Tanrı'nın yanına göğe yükselirken, cehenneme gidenler de ağacın kökleri vasıtasıyla Erlik Han'ın yanına yerin altına göç etmekteydi. Genellikle bu ağaç kayın ağacıdır. Ağaçtan çocukların türediğini anlatan destanlar da mevcuttur. Bu türeyiş, ağacın kutsal bir varlık olduğunun bir kanıtıdır. Günümüzde de aile reislerine "ulu çınar" denilmektedir. Ulu çınar, insanlarını

herşeyden koruyan, soyun atası gibi anlamlara gelebilmektedir. Ağaçla ilgili başka ifade olan “aile ağacı”, bir ailenin soyunu temsil etmektedir. Kök atalar, dallar gelecek nesil olarak tasvir edilir.

Görsel 49: Anadolu Selçuklu mirası Sivas Gök Medresesinden bir ayrıntı, tepesinde kartal bulunan dünya ağacı (Çoruhlu, 2012, s.131).

İlkel insanların ilk kutsal saydığı nesnelere arasında taş gelmektedir. Hatta, Tanrı Ülgen’in ilk olarak taşı yarattığı belirtilmektedir:

“Denizden çıkan bir taş, fırladı çıktı yüze,

Hemence taşı tuttu, bindi taşı üstüne!

Artık Ülgen memenundu, rahatı bulmuş idi,

Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi.” (Ögel, 1993, s.433 akt. Kaya, 2007, s.56).

Türklerin eski zamanlardan beri kutsal saydığı birçok taş vardır. Bunlar arasında en bilindik olanları; Yada (Yağmur) taşı, yazıtlar, dilek taşları ve kutsal kayalardır. Özellikle İslamiyette “şeytan taşlama” olgusu yerleşmiş bir anlayıştır.

İnanişaya göre Nuh peygamber Yafes’i Türk bölgesine yollamadan önce “yada” taşını vermiştir. Yeşim taşının, yağmur yağdırmak, yangını söndürmek ve

havayı güzelleştirmek gibi özellikleri vardır (Gökalp, 2015, ss.94, 430). Yeşim taşı olarak da bilenen fıstık şeklindeki bu taşı, Türkler ellerinde tuttuğu sürece, dünyanın dört köşesinin hakimi olacağı rivayet edilmektedir. Sakaoğlu (2009) eserinde ise, birçok efsanede “taşa dönüşme” olaylarına dikkat çekmiştir.

İlk büyük Türk kağanı Mete Han zamanından beri, Türkler dünyaya hakim olacak tek ırk olarak kendilerini görmekteydiler. “Cihan hakimiyeti” olgusu eski zamanlarda gök çadır, güneş bayrak, dünya Türk toprağı ve Türk kağanı dünyanın tek hükümdarı şeklindeydi. Daha sonraları bu olgu “yeşim taşı” şekline büründü. Türkler, yeşim taşına hakim olduğu sürece dünyanın dört bir yanına hakim olacaklardı. Destanlarda anlatıldığına göre, Uygur Devleti’nin zayıflamasıyla yeşim taşını kaybetmeleri arasında bir ilişki vardır. İstanbul’un fethi sıralarında bu olgu tekrar Türklerin yüreklerinde canlandı. O zamanlarda “kızılelma” şekline bürünen cihan hakimiyeti olgusu, daha sonra da “turan” şekline büründüğü görülmüştür.

Bazı semboller ise, hutbe ve sikke gibi, yeni bir hükümdarın yönetime geçtiğini ilan eder niteliktedir. Hükümdarlık süresince; taht, taç, tuğ, bayrak, kılıç, yüzük, at, doğan, kartal, ok ve yay, otağ, saray gibi semboller hükümdarlık alametleridir. Oğuz Han zamanında da üç gümüş ok ve altın yay, doğu ve batının hakimiyetini gösteren hükümdarlık sembolü olduğu görülmektedir.

Büyük Hun Devleti zamanında, Teoman devletin başındayken tahtı küçük oğluna bırakmak için büyük oğlunu ortadan kaldırmaya çalışır, güçlü bir yiğit olan Mete, babasının oyununa gelmeyip, kendini geliştirir. Kendisine, Osmanlı zamanında “çavuş oku” , “vızıldayan ok” veya “ıslık çalan ok” denen bir ok icat eder ve askerlerini bu okla talim eder. En sevdiği atına okunu atmış ve kendisi gibi ata ok atmayanların başını vurdurmuş, en sevdiği karısına okunu atmış, ok atmakta tereddüt edenlerin başını vurdurmuş. Bir gün ava çıktıklarında en sevdiği bir başka atına ok atar ve askerleri tereddütsüz beraberinde ok atarlar. Askerlerin talimi tamamlanınca, babasıyla çıktığı bir avda okunu babasına atar ve askerleri de onunla birlikte aynı anda oklarını atmışlardı. Böylelikle Mete, Büyük Hun hükümdarı olmuştur. Gökalp’e göre, destanlarda Mete Han, Oğuz Han olarak anılır ve oğuz kelimesi “ok eri” anlamına gelmektedir (2015, s.65).

Tuğ bağımsızlık sembollerindedir. Tuğun ucuna öküz, at kuyruğu, tüy veya kurt başı gibi boy sembolleri yerleştirilmektedir (Ögel, 1988, s.692). Barthold'a göre tuğ, hükümdarlık sembollerinden biridir. Eğer bir kağan dokuz tuğa sahipse, bu onun en kudretli olduğunu göstermektedir (2015, s.131).

Güneş ve ay da tanrısal simge olduğu için kutsal sayılmaktadır. Mirali Seyidov'a göre, Tanrı kelimesi, güneşin doğduğu yer anlamına gelen "tang" kelimesinden gelmektedir (Kaya, 2007, s.37). Ögel'e göre, Hun hakanları şafakta güneşe selam verip secde ederken, güneş batıp ay doğarken aya selam verip ona secde ederlerdi. Türkler, dolunay veya hilal olduğu zaman akın yaparlar ve ay batmaya başlayınca ordularını geri çekerlerdi (1988, s.90). Tüccar dini olan Maniheizm'i benimsemeden önce Türkler için, Gök'ten sonra en kutlu şey "güneş" idi. Mani dininden sonra "ay" Türkler için en kutlu varlık olmuştur (Ögel, 1988, ss.185,186). Ayrıca, ay motifi efsanelerde sıklıkla betimlenmektedir. Hititlerde ise, Arinna adıyla bilinen Güneş Tanrıçası devletin kurucusu olarak bilinmektedir (Erdoğan, aktaran Çakır, 2013, s.65).

Yıldız, parıltının, ışığın, aydınlığın, umudun sembolüdür. Yıldız çizimleri en az üç köşeden oluşmaktadır ve köşe sayısı arttıkça ortasında oluşan dairesel form belirginleşmeye başlar (Uçar, 2016, s.34). "Demir kazık" adıyla da anılan kutup yıldızı, Tanrı'ya açılan bir kapı olarak görülmektedir. Ayrıca demir kazık, dünya ağacı olarak da bilinmektedir. Türk çadırının ortasında çadırı ayakta tutan demir bir kazık yer almaktadır. Bu büyük demir kazığın yükselerek yıldızına ulaştığına inanırlardı. Eski Türk inançlarından bir başkasında ise, *küçük ayı yıldızı* at arabasını çeken "iki at", *büyük ayı yıldızı* ise onu kovalayan "yedi kurt" olarak düşünülmektedir. Esin, bugünkü Türk bayrağının ay ve yıldız formunun ilk olarak Akhunların paralarının üzerinde yer aldığını belirtmektedir. "Işıkları açılı olan Chüch'ü güneşinden geliştirilmiş gibi gözükken beş uçlu Türk yıldızı, Göbl'ün kanaatine göre ilk olarak, Ak Hun sikkelerinde gözükür ve tıpkı Türk ay yıldızı gibi, hilalle birliktedir." (Esin, 2004, s.70). Ay ve yıldızın İslam inancına göre yorumu ise, hilal Allah lafzını, yıldız Muhammed adının Arapça yazımına benzetilmektedir (Ersoy, 2007, s.65). Kuşlarla konuşabilen Hz. Süleyman'ın mührü de 6 köşeli yıldızdan oluşmaktadır. Bu üçgen hava, su, ateş ve toprak temel elementlerini temsil etmektedir (Ersoy, 2007, s.177).

Görsel 50: Semerkand Müzesi'nde yer alan Ak Hun parası üzerindeki ay ve yıldız formu (Esin,2004).

Türklerin her yönü bir renkle ifade ettiği daha önce belirtilmişti. Siyah kuzeyi, mavi doğuyu, kırmızı güneyi ve beyaz batıyı sembolize etmektedir. Ayrıca mavi, Gök Tanrı'nın rengi olan kutsal bir renktir. Gök kelimesiyle kişi veya varlıklara kutsallık kazandırılmaktadır; Gök-kurt, Gök-Türk ... gibi. Beyaz bayrak ve kıyafet, şehitliğin rengi iken, siyah renk matem rengi olarak bilinmektedir. Anadolu'da ise genelde kara yani siyah rengi, uğursuzluk anlamında kullanılmaktadır.

24 Oğuz Boyun'da geçen "24" sayısı gibi bazı sayılar (2, 3, 4, 6, 12, 24 ...), Türklerde kutsal sayılardır. Dünya yaratılırken yeryüzünün ortasındaki ağacın dokuz dalından bir soy türemesi, "Doğuz Oğuzlar", dokuz atası demirci olanın şaman olması gibi ifadelerden anlaşılacağı üzere, dokuz sayısı kutsal kabul edilmektedir. Ögel'e göre, 9'lu sayılar önceleri kutsal sayılar iken, İran etkisiyle kutsal sayı 7'li sayılar olmuştur (1988, s.124,136).

3. KUŞ SEMBOLLERİ

Türk yaratılış efsanesinde de anlatıldığı üzere insanoğlunun uçma arzusu, dünyanın yaratılışından öncesine dayanmaktadır. Altay Türklerine ait yaratılış efsanesinde şöyle geçmektedir: Evrende hiçbirşey yokken iki varlık vardı; Karahan ile Su. Karahan'dan başka gören Sudan başka görünen yokmuş. Su ezelden beri dalgalanan, bir okyanus, bir karartıymış. Karahan ise, derin bir bilgi hazinesiymiş. Karahan yalnızlıktan çok usanmış ve kendi gibi bilen ve yapabilen Kişi'yi yarattı. Onunla birlikte suyun üstünde uçmaya başladı. Kişi ruhen kanaatsizdi ve Karahan'dan daha yükseğe uçmaya niyetlendi. Kişinin kalbinden geçeni gören Karahan, kişinin bilme ve uçma yetisini aldı. Kişi bir taş misali suyun derinliklerine batmaya başladı. Karahan'dan af dileyen kişiye Karahan merhamet gösterdi ve bilmek ile toprakta yaşama yetisini verdi. Fakat uçma yetisini vermedi (Gökalp, 2015, s.95).

Uçmak, insanlar için özgürlük demektir, gökyüzünde özgürce uçan kuşlar, Tanrı'nın elçileri olarak görülmekteydi. Eski inançlara göre, bu kuşlar Tanrı'dan insanlara haber getirmekteydiler. Hızlı ve çevik özellikleri, güçlü yapıları ve eşsiz güzellikleriyle kuşlar, insanoğlu için cennetten yeryüzüne inmiş bir varlık olarak görülmektedir.

Göktürk veziri Tonyukuk'un soyundan gelen vezir Bilge Buka'nın atalarından birinin başından geçen olayı anlatan efsane, kuşların Türkler için önemini vurgulamaktadır; Bilge Buka'nın atası sıcak havada serinlemek için bir ağacın gölgesine sığınır ve sonra kuşun biri onu rahatsız etmeye başlar. Adam bu duruma sinirlenir ve sonra fark eder ki, kuş aslında onu zehirli yılandan kurtarmaya çalışmaktadır. Bunun üzerine, adam soyuna bu kuşa zarar vermemesini tembihler. Bu kuş sonraları, Tanrı gibi kutsal sayılmaya başlanmıştır (Ersoylu, 2015, ss.34,35).

Türklerin kuş figürlerini bir kut olarak kullanmaları, daha önce bahsedildiği üzere M.Ö. 3000 yıllarına ait Kurot kurganında bulunan kartal pençesine dayanmaktadır. Çoruhlu'nun belirttiği üzere kalkolitik ve maden devrinde işlenen kuş motifleri, kuyruklu, taçlı ve boynuzlu olarak işlenmiştir. Ayrıca bu figürlerin göz, burun ve pençe kısımlarının dairesel formda tasvir edildiği görülmektedir. Kurganlarda bulunan hayvan mücadelelerini konu alan kuş kompozisyonlarında

Gök Tanrı'yı simgeleyen yırtıcı kuşlar, hakanın gücünü ve galibiyetini anlatırken, pençeleri altında da etkisiz bir hayvan motifi de düşmanlarını temsil etmektedir.

Uğur, uğursuzluk, güzellik, güç gibi birçok sıfatla ilişkilendirilen kuşlar, eski Türkler için bir koruyucu tılsım olarak görülmekteydi. Ersoylu'ya göre, Kuşların Tanrısı Süng Haan ve Ülgen'in oğlu Kara Kuş gibi kuş Tanrıları Türk mitolojisinde adı geçen Tanrılardır (Ersoylu, 2015, s.34). Efsane, destan ve masallarda kuş motifi sıklıkla geçmektedir. Efsanelerde haksızlığa uğrayan, zor durumda kalan kişiler, Tanrı'ya yakarıp kendisini kuşa çevirmesini istemektedir. Kuş biçimine girip uçmak, sıkıntılı bir durumdan özgürlüğe kavuşmak olarak yorumlanabilir. Türk masallarında yer alan "devlet kuşu" ifadesi, insanın başına bin yılda bir gelen bir şans anlamında kullanılmıştır.

Görsel 51: 1. Tüekta kurganında bulunan hayvan figürleri (Kılıçkan, 2004, s.49).

Görsel 52: Altay dağlarındaki 2. Pazırık kurganında bulunan, su matarası üzerinde yer alan yırtıcı kuş mücadelesi (Kılıçkan, 2004, s.53).

Görsel 53: Altay dağlarıdaki 2. Pazırık kurganında bulunan, ağzında geyik başı ve boynuna ördek figürleri işlenmiş hayali yırtıcı hayvan kafası (Kılıçkan, 2004, s.54).

Görsel 54: III. Pazırık kurganında bulunan, ahşap üzerine kısmen altın kaplanmış, Yaratılış Destanları'nda adı geçen su kuşu, Hun dönemi.³⁰

Görsel 55: 1. kurgan- ağaç koşum süsü, birçok hayvan gibi yırtıcı kuş motifleri proto Türk döneminde ikili veya üçlü olarak tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 2014, s.60).

³⁰ Rudenko, S. I. (1970). *Frozen Tombs of Siberia*

Görsel 56: Pazırık kurganından keçe duvar örtüsünden alınan detay (M.Ö. V-IV. yy.), (Türkler Ansiklopedisi, C.3).

Hunlara ait II. Pazırık kurganında asil kişi ve alp mumyalarının göğüs, kol ve sırt kısımlarında kuş dövmeleri olduğu görülmektedir. Bu dövme geleneği, Oğuz boyları, Kırgız ve Kazaklarda devam etmiştir. İslamiyetten sonra yeniçeriler, ocağa bağlılığını göstermek amacıyla bağlı oldukları ortanın nişanesini vücudunun görünen yerlerine dövme yaptırılırdı. Hatta, II. Mahmud'un ocağı kaldırmasından sonra, yırtıcı kuş dövmelerine sahip kişiler yeniçeri olmamalarına rağmen öldürülmüşlerdi (Ersoylu, 2015, ss.116,117).

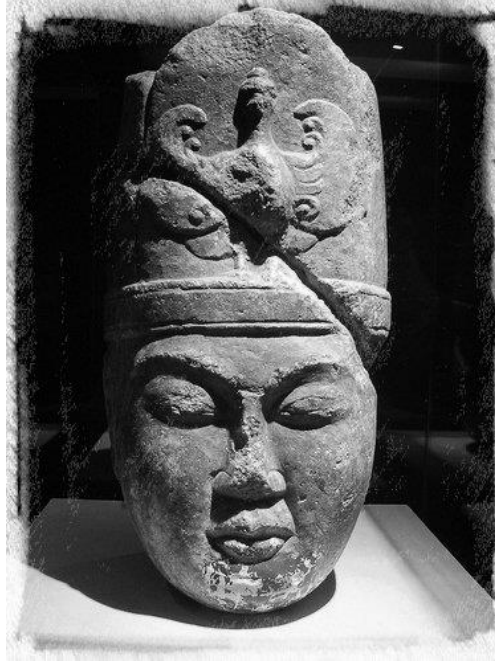
Görsel 57: Yeniçeri kol ve bacaklarına dövülmüş balıkçıl kuşu nişanı (Ersoylu, 2015).

2000 yıllarında Moğol uzmanlar tarafından yapılan arkeolojik kazıda, 735 senesine ait, Göktürk Kağanının Külliyesi olduğu anlaşılan buluntular arasında Bilge Kağan'ın hazinesine ulaşıldı. Bulunan bu hazine arasında üzerinde kuş motifi olan bir taç da tespit edilmiştir (Çoruhlu, 2013, s.182).

Görsel 58: Bilge Kağan'ın hazinesi arasında bulunan taçta yer alan kuş figürü (Çoruhlu, 2013, s.182).

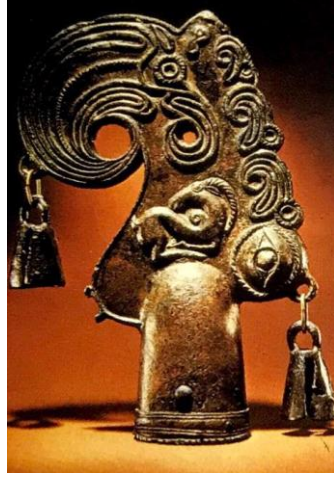
Göktürk dönemine ait Kültigin büstü ise, baş kısmında yer alan iki kanadı açık Tuğrul kuşu veya doğana benzetilen kuş figürü hükümdarlık sembolü olmasından ötürü, Türk sanat tarihi açısından önemli bir kalıntıdır.

Görsel 59: Kültigin Büstü³¹

³¹ <https://onturk.org/tag/kul-tigin/page/2/> (28.02.2019).

Kökeni hakkında araştırmacıların ortak noktada buluşamadığı İskitler, kültürel özellikleri açısından Türklerle bağdaştırılmaktadır. İskitlere ait, kuş motifinin işlendiği kalıntılara da sıklıkla rastlanmaktadır.

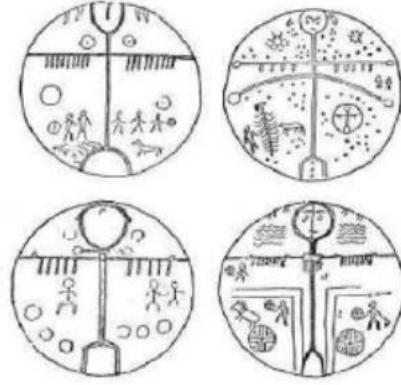

Görsel 60: Bronz direk tepeliği (M.Ö. 7-6. yüzyıl), (Türkler Ansiklopedisi, C.3, s.29).

Kartal, boğa, boz ayı, sığın veya tay şamanların koruyucu ruhlarıydı (Çoruhlu, 2012, s.62). Şamanist kurban törenlerinde kartal önemli bir unsurdur, bu törenlerde şaman davuluna vurarak dualar okur ve içinde kartalın olduğu ruhları çağırır. Şaman yanında kartal tüyü, pençesi ve içinde kartalın da bulunduğu kuş şeklinde rozetler bulundurur (İlden, 2012,s.47). Şamanlar törenlerinde kaz, karga, baykuş ve kuğu gibi kuşların biçimlerine girerek ayin yapmaktadır. Onların parçalarını tüylerini, kemiklerini üzerinde bulundurup, biçimine girmek istediği hayvanın sesini çıkararak kanatlarını çırpıyormuş gibi hareketler yapmaktadır. Ayrıca, şaman elbise ve davulunda birçok hayvanın sembolü mevcuttur. Evlerde ve bazı kutsal yerlerde geyik postu ve boynuzunun olması bu inançtan gelmektedir. Ögel'e göre, en eski ve orijinal şaman elbiseleri kuş veya hayvan şekline girebilecek, üzerinde atasının ve şekline girdiği hayvanın resmi olan elbiselerdir.

İlk Türk müslüman dervişlerin de kuş donuna girdiği rivayet edilmektedir. Ahmet Yesevi turna donuna, Hacı Bektaş Veli güvericin donuna, Abdal Musa geyik donuna girerlerdi (Ögel, 2014a, s.34). “Donuna girmek” ifadesi o hayvanın şekline bürünmesini anlatmak için kullanılmaktadır. Türk Anadolu efsanelerinde, birinin pişmanlığı veya cezası sonucunda, Tanrı'nın onu kuşa dönüştürdüğü

betimlemelerle karşılaşılmaktadır. Türk masallarında beyaz güvercin şekline giren peri kızlarından (Tezel, 2014, s.121), Deli Dumrul Destanı'nda ise, Azrail'in güvercin donuna girdiğinden bahsedilmektedir (2017, s.127). Yunan mitolojisinde Tanrıların Tanrısı Zeus da birçok hayvan kılığına girmiştir; beyaz bir boğa kılığına girerek Europa'yı kaçırmış, Thebai prensesi için Satyr ve Isparta kraliçesi Leda için de kuğu kılığına girmiştir.

Görsel 61: Yakut şaman elbisesi ve Şaman davulu üzerindeki çeşitli figürler (Çoruhlu,2013).

Tanrı'yla insanlar arasında elçi olan şaman, insanlar öldükten sonra onların kuş biçimindeki ruhlarının diğer dünyaya göç etmesinde yardımcı olmaktadır. Çoruhlu'ya göre, Amur Vadisi'nde yaşayan Ulchi'lerin geleneklerinde, çeşitli bozkır kültürüne sahip Türk topluluğunda görüldüğü gibi bir yaşından önce ölen çocuklar, kanat dikilmiş halde küçük bir tabuta yerleştirilerek özel bir ağaca asılırdı. Bunun sebebi, kuş şeklinde anne karnına düşen çocuğun, yine kuş şeklinde cennete geri dönmesi sağlamaktır (2013, s.43). İslam inancına göre ise, Kur-an'da adı geçen Zümrüd-ü Aka kuşu Cebrail'dir ve ruhları diğer dünyaya götürmektedir. Anka kuşu, cennetteki "Tuba" adındaki hayat ağacı üzerinde yaşamaktadır. Bundan dolayı, müslümanlar mezar taşı üzerine Zümrüd-ü Anka kuşunun kabartmalarını yapmaktadırlar (Ersoy, 2007, ss.285,286).

Kutadgu Bilig' de geçen kuş betimlemeleri:

“ (...)

Saba yeliyle geldi karanfil kokusu

Dünya baştan aşağı misk koktu

Kaz, ördek, kılkuş, kuğu kalktı uçtu
Bağırıp kaynıyor yukarı doğru
Kimi uçar bak kimi konar
Kimi kanat çırpar, kimi su içer
Guguk, turna sesleri gökte yankılanır
Deve katarı gibi dizilip kanat çırparlar
Kekliğin eşine seslenişi
Gönül verilmiş bir kıza çağrı gibi
Keklik öttü gülüp katılırcasına
Ağzı kan kızıl, kaşı kapkara
Kara karga mızrak gibi gagasıyla öter
Sesi genç bir kızın sesine benzer
Çiçeklikte bülbül bin sesle şakır
Sanki gece gündüz İbrani suresi okur
(...)” (Hacıb, 2016, s.28).

Türk kültüründe kötü sesli kargalar dahil olmak üzere kuşlar güzel özelliklerle anılmaktadır.

Dede Korkut hikayelerinde, kuşla ilgili birçok ifade geçmektedir. “Av avladı, kuş kuşladı” ifadesi sıkça kullanılmaktadır. Dede Korkut hikayesinde “yırtıcı kuşun yavrusu” ifadesi, bir kimseyi övmek için kullanılmıştır. “Kuş yürekli” ifadesi ise, bir kimsenin korkak olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. “Uçmak, uçurmak” ifadeleriyle, “ölmek, öldürmek” anlamları kastedilmiştir. Eskiden Yakut kabileleri kartal, kuğu, atmaca, turna, karga gibi kuşlardan türediklerine inandıkları için soyundan geldikleri kuşun ismini soyadı olarak kullanırlardı. Yakut Türklerinde kartala bağlı boylar soylu sayılırdı (Ersoylu, 2015, ss.56,108).

Anadolu’da kuşlar hem av hayvanı olarak, hem de kutsal varlıklar olarak görüldüğü için sevilip korunmuştur. Kuş sembollerinin halı, çanak çömlek ve yapılara işlenmiş örneklerine rastlanmaktadır. Hitit, Urartu, Lidya, Bergama gibi medeniyetlerde süsleme aracı olarak kullanılmıştır. Osmanlı zamanı cami, köşk, saraylarda, ağaç veya taştan kuş evleri yapılmıştır. Mezar yapıtlarının üzerine kuşlar için su kapları konulmaktadır. Yine bu dönemde kuşlara verilen değer, günümüze kadar bazı söz kalıplarıyla ulaşmıştır. Örneğin, kuşlara sabah ve öğle arası yem verildiği için, bu zaman dilimine “kuşluk vakti” denmektedir (Ersoy, 2007, s.287).

Türkiye Türklerinin tarihi kronolojisi olarak Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Selçuklu ve Osmanlı olarak kabul edilmektedir. Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Göktürklerin temel anlayışını benimseyen Oğuz Boyları'ndan Kınık boyundan Dokak oğlu Selçuk tarafından Horasan'da kurulmuş ve torunları Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melihşah döneminde imparatorluk haline gelmiştir (Aslanapa, 1989, s.59). Selçuklu ve Osmanlı döneminde yapılan mimari yapılar ve üzerinde yer alan kabartma ve işlemler, Türk sanatı için önem arz etmektedir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli çini yüzeylerinde veya miyatürlerde, at üzerinde hükümdar ve kolunda doğan gibi yırtıcı kuşun olduğu kompozisyonlarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Hükümdarın kolunda yer alan yırtıcı kuş, avı, avcılığı simgelerken bir yandan da hükümdarlık sembolü olarak da kullanılmaktadır.

Akalın (1993), kuşların fiziksel özellikleri ve anlamları ile ilgili şunları belirtmiştir:

“Kuşun durumu ve davranışı da türlü yorumların biçimlenmesine neden olmuştur. Örneğin, kuş kafesi tutkuluk anlamına gelir. Kuş pençesi saltanat armasıdır. Üzüm yiyen kuş ölümsüz yaşayışı simgeler. Kuş tüyü hafiflik, kuş uçuşu ruhun gidişi, kuşun ayak izi alfabe ve öngörü anlamındadır. Daldaki kuş erişilmemiş istektir. Eldeki kuş erişilmiş istek ve mal bereketidir. Asmaya konmuş kuş, Tanrı bağışlamasından yararlanmaktır. Kuş dili, bir anlamda öğüt ve uyarıdır. Kimi yorum ve yakıştırmalarda da kuşun renginden kaynaklanmaktadır. Örneğin, ak kuş temizlik ve doğruluk, kara kuş günah, parlak renkli kuş güneş, mavi kuş mutluluktur. Çinliler ve Japonlar al kuşu, dört yüce ruhtan biri sayarlar. Dünya dillerinin pek çoğunda kuş-yılan ikilemesi, iyi-kötü, hava-toprak, dünya-ahiret karşılığında kullanılır. Kuş-kaplumbağa ikilemesi de, tavşanla-kaplumbağa gibi, zıt güçlerin karşılaşması demektir.” (147).

Görsel 62: Türkistan'da bulunmuş sırlı tabak (Esin, 1985).

Miyanyatürlerde avcı kuşlarla at üzerinde avlanan önemli kişiler tasvir edilmiştir. Avcı kuşların yer aldığı sahnelerin ikonografisinde, beyaz, ala renkli veya benekli, çoğu kez kuyruğu düğümlenmiş atlara binmiş figürler, ileriye doğru uzattıkları ellerinde doğan cinsinden yırtıcı kuşlarla tasvir edilmektedir (Çoruhlu, 2014, s.64).

Görsel 63:Elinde av kuşu ile ava giden süvari minyatürü, 14. -15. yy.

Görsel 64: Ahi Ahmet Şah Şahidesindeki şahin eğiticisi, Konya İnce Minare taş ve ahşap eserler müzesi (Çoruhlu, 2014).

Anadolu Selçuklu dönemi, kültür ve medeniyet seviyesi açısından Türk tarihinde dönüm noktasıdır. Avrupa, Ortaçağ'da durgunluk yaşarken, Selçukluların önemli bir kolu olan Anadolu Selçukluları, bilim, edebiyat, sanat, devlet anlayışı ve idaresi gibi alanlarda en parlak dönemlerini yaşıyordu ve Ortaçağ Avrupa'sını etkiliyorlardı. Bu dönemde Ahlat'tan Aydın'a kadar Anadolu işlek ticaret yolları, kervansaraylar, cami, medrese, han, hamam gibi yapılarla donatılmıştı (Fırat, 1996). Selçuklu dönemine ait Kubadabat Sarayı çinilerinde, kuş motiflerinin de olduğu sekizgen geometrik şekil içerisinde hayvan motifleri yer almaktadır. Bu çiniler, dönemin hayvan üslubu hakkında bilgi vermekte ve günümüzde Konya Karatay müzesinde muhafaza edilmektedir.

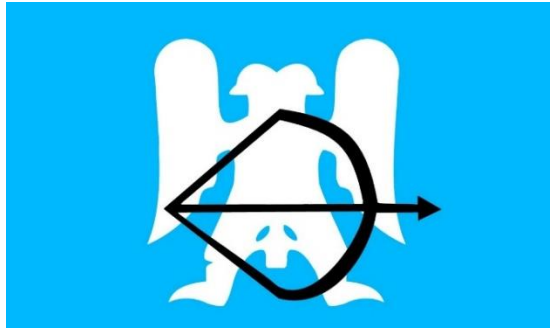
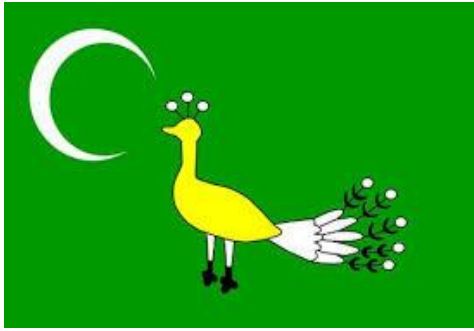
Görsel 65: Divriği, Ulu Cami (1228,1229), (Fırat, 1996).

Cumhurbaşkanlığı forsundaki 16 yıldız, tarihte kurulmuş 16 Büyük Türk İmparatorluğu’nu sembolize etmektedir. Bu devletlerin bayrakları incelendiğinde, Avrupa Hun İmparatorluğu, Gazneliler ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun bayrağında kuş sembollerinin olduğu görülmektedir. İmparator Atilla’nın bayrağında, başında tacı olan “tuğrul kuşu” sembolü vardır. Bu bayraktaki sembollerle cihan hakimiyeti vurgulanmak istenmiştir. Gazneliler’in bayrağında, yeşil zemin üzerinde güzellik ve bereketin sembolü hüma kuşu ile Türklerin geleneksel sembolü hilal yer almaktadır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun bayrağında, göğün rengi mavi zemin üzerine çift başlı kartal (karakuş) ve hakimiyet sembolleri olan yay ve ok yer almaktadır. Günümüzün yedi bağımsız Türk Devletleri’nden biri olan Kazakistan’ın bayrağında, zeminde Türk mavisi turkuaz, hakimiyeti sembolize eden güneş, özgürlüğü sembolize eden kartal ve geleneklerine bağlılığı vurgulayan motifler yer almaktadır. Ersoylu’nun belirttiği üzere; Büyük Selçuklu İmparatorluğu’ndan sonra çift başlı kartal sembolünü Anadolu Selçuklu İmparatorluğu bayrağında kullanmıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun bir parçası olan Fars’ta Salgur Atabegleri de sikkelerine kartal sembolünü bastırmışlardır. Osmanlı Devleti zamanının da ise, yırtıcı kuş sembolleri Yeniçeri Ocağı’nda bazı ortaların kendilerine özgü nişaneleri olarak kullanılmıştır (2015, s.91).

Görsel 66: Avrupa Hun İmparatorluğu (M.S. 375-469)³²

Görsel 67: Kazakistan Devleti bayrağı³³

Görsel 68: Gazneliler (M.S. 962-1183)³⁴

Görsel 69: Büyük Selçuklu İmparatorluğu (M.S. 1040-1157)³⁵

3.1. KARTAL

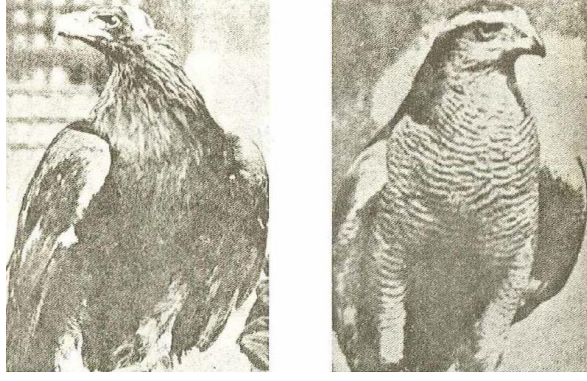
Türk kültüründe milli bir sembol olan kartal, milattan öncesinden itibaren bu milletin kutsal figürlerinden olmuştur. Eski Türklerdeki efsanevi kuşun (Karakuş), kartal cinsinden bir kuş türü olduğu düşünülmektedir. Karakuş güneş kuşu olarak bilinmektedir. Güneş, gökyüzü, güneş ışığı, altın sarısı kuşlar ve beyaz kanatlı varlıklar genel olarak iyiliğin sembolü olarak kabul edilir. Yılan avlayan kartal da, (yılan yeraltı, kötülük simgesi olduğundan) kötülüğe karşı savaşan iyiliği ve Tanrı'yı temsil etmektedir.

³² <http://www.turkosfer.com/avrupa-hun-imparatorlugu/>

³³ <http://www.bayraklar.info/kazakistan>

³⁴ <https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1005>

³⁵ <http://www.turkosfer.com/buyuk-selcuklu-imparatorlugu/>

Görsel 70: Doğu Türkistan’da avcı bir kuş olan Karakuş ve tuğrul cinsinden gök renginde avcı bir kuş olan karçığıy (Esin, 2004).

Kartal denince akla *aquila* türü gelmektedir. Kartallar uçuş ustasıdır ve gökyüzünün en güçlü ve görkemli hayvanıdır. Kartallar kuyruk, kanat ve gövdenin orantısının mükemmel olmasından dolayı insanların ilgisini çekmektedir. Kartallar yıl boyu çiftleriyle gezerler ve yuvalarını uçurum kenarlarına veya ulu ağaçların tepelerine yaparlar. Eski Türkler için dağlar kutsaldı ve dağlar için kurban keserlerdi. Bundan dolayı, bu yüksek dağlarda yaşayan güçlü bir hayvan olan kartallar da Türkler için Tanrının elçisi, kutsal hayvanlardı. Somçağ’a göre kartal kelimesi, Batı Oğuz Türkçesine (Türkiye, Azerbaycan) aittir. Birçok Türk dili ve lehçesinde “kartal”, *bürküt*, *börküt*, *merküt* gibi çeşitli kelimelerde kullanılmaktadır. Kelimenin aslı Moğolca *börgüt* kelimesidir. Kırım Tatarlarınınca *berkut* olarak kullanılan bu kelime, Ukrayna diline geçmiştir. Ukraynanın milli sembolü olan berkut, özel güvenlik kuvvetlerinde ve Ukrayna sigarasında sembolüdür. Kartal kelimesi, Kaşgarlı’da “karakuş” olarak geçmektedir. Moğol istilasının olduğu çoğu yerde bürküt kelimesi kullanılmasına rağmen, Batı Türklerinde “kartal ve karakuş” kelimeleri kullanılmıştır. Anadolu’da Adıyaman ilinin Kahta ilçesinde yer alan Nemrut Dağı’na çıkılan yol üzerindeki “Karakuş Tepe”sinin adı, bu tepede dikili olan dört sütunun birinin üzerindeki Roma kartalından gelmektedir.

Türkler kartalı doğancılıkta hem savaş talimi yapmak hem de yiyecek temin etmek için kullanmışlardır. Doğancılık atlı göçebe yaşam biçiminin vazgeçilmez parçasıdır. Türkler doğancılıkta o kadar ileriye gitmişlerdir ki gökyüzünün en güçlü ve iri hayvanı olan kartalı bile eğitip, onunla avlanmışlardır. Doğacılık geleneği günümüzde Kazakistan’da ve Moğolistan’ın batısında Kazakların yerleşim yeri

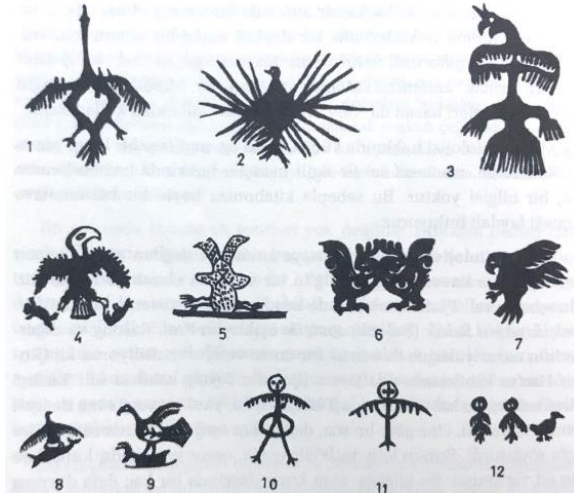
olan Bayan Olgıy'de devam etmektedir. Kartallarla avlanmak, doğancılığın en üst mevkiisi olduğu için avlanmaya ilk olarak atmaca ve küçük doğanlarla, daha sonra ise çakırkuşu ve büyük doğanlarla başlanmaktadır. Usta doğancılara “bürkütçü” denmektedir (Somça, 2005, ss.98-103). Altaylardaki Teleüt Türkleri arasında, Merküt adında bir soy vardır. “Merküt” efsanevi bir kuştur ve Türkçe kelime olan bürküt ile eş anlamlı olduğu düşünülmektedir. Bu kuş o kadar büyüktür ki, ay sol kanadını ve güneş sağ kanadını kaplamaktadır (Ögel,2014a, s.651). Güney Asya kültürlerinde efsanevi kuş olarak, Anka, Hüma, Simurg, Garuda gibi kuşlar geçmektedir. Türklerde ise bu efsanevi kuş, kartal ve doğan gibi alıcı kuşlardır.

Kartal kuşu, şaman davulunda ve elbisesinde sıklıkça işlenen motiflerden biridir. Bunun sebebi, şamanların kartaldan türediği inancından gelmektedir. Ünlü din tarihçisi Eliade'nin bahsettiği Buryat efsanesine göre; başlangıçta doğuda kötü ruhlar, batıda İlahlar vardı. Sonra Tanrılar insanları yarattı. Başlangıçta mutlu yaşayan insanlar arasında kötü ruhlar, hastalık ve ölüm yaymaya başladılar. Tanrılar insanlara yardım etmek için bir kartalı şaman olarak yolladılar, fakat insanlar kartalın dilinden anlamadılar ve ona güvenmediler. Kartal, Tanrılardan ya ona konuşma becerisi vermelerini ya da onların türünden bir şaman yollamalarını istedi. İkinci istediği kabul edilen kartal, insan şeklinde geri gönderildi. Kartal ağacın altında uykuya dalan kadınla birlikte olunca, ilk şaman ortaya çıkmış oldu. (Çoruhlu, 2012, s.68). Yakut efsanesine göre:

“ Şamanlar yeryüzüne bir kartal tarafından getirilirdi. Şaman olacak bir çocuğun ruhu, çocuk daha doğmadan bir kartal tarafından yenirdi. Bu ruhu yiyen kartal güneşli bir yere uçardı. Güneşin hiç batmadığı ışıl ışıl parlayan bu alanda kocaman bir çayırılık ve ortasında da bir çam ile gürgen ağacı varmış. Kartal bu ağaçların üzerine gelip, yumurtladıktan sonra uçup gidermiş. Yumurta bekledikten sonra çatlar ve içinden bir çocuk çıkarmış. Çocuk ağacın altındaki beşiğe düşer ve büyümüş. Kartal bu ağaçlardan kırmızı çam üzerine yumurtlarsa iyi, gürgen ağacı üzerine yumurtlarsa kötü şaman ortaya çıkarmış.” (Kaya, 2007, s.153).

Şaman inancına göre kartal, ormanın ruhu olarak görülürdü. Yakutlarda kartal, baharı temsil eder ve kartalın bir kanat çırpışıyla buzlar erir, ikinci kanat çırpışıyla ise ilkbahar gelirdi. Yakutlarda kartalın adıyla edilen yemin, en büyük yemin kabul edilirdi ve yalan yere böyle bir yemin edildiğinde soyunun tükeneceğine, ocağının söneceğine inanılırdı. Bir kimse eğer yanlışlıkla bir kartalı öldürürse, şaman eşliğinde kartal uygun bir şekilde defnedilirdi. Kartal öldüren kimse hastalanabilir, onu iyileştirmek için şaman, çürük ağaçtan kartal figürü yapar

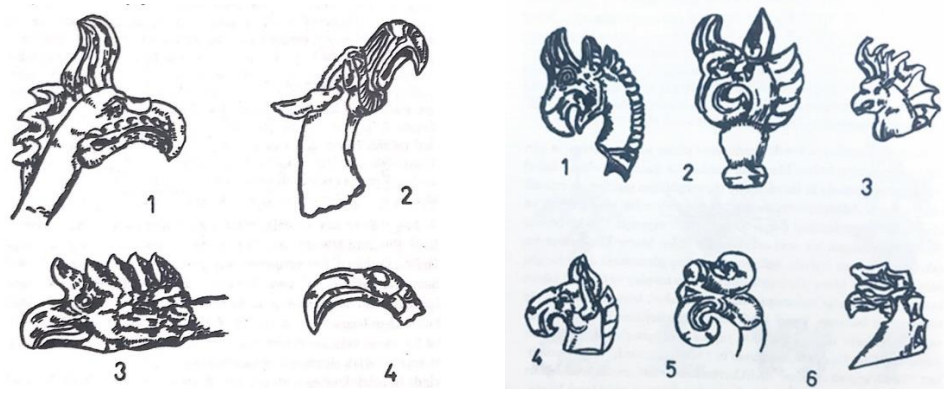
ve onun için at kurban edilirdi. Hazırlanan bu kartal figürünün içine kartalın ruhu konulur ve hasta iyileşene kadar onun evinin bir köşesine konulur. Ayın sonunda kartalın ruhu bir ormanda serbest bırakılır. Kısırlık sorunu için de kartala dua edilir ve bu yoldan doğan çocuklara kartaldan türemiş denilirdi (Gezgin, 2007, s.113).

Görsel 71: Altay Şamanlarının efsanevi kartalları (Ögel,2014a, s.642).

Çin elçisi Van Yen-tö seyahatnamesinde, Uygur başkeni olan Turfan'ı ziyaret ederken yaylalarda ve evlerde yetiştirilen kartallardan bahsetmektedir (Ögel, 1988, ss.202-204). Bozkır kültüründe çadır geleneğine sahip Türkler, avlanarak geçimlerini sağladıkları için avcı kuşlar onların vazgeçilmezidir. Geçmişten günümüze kadar dokumacılıkla ilgilenmiş olan Türkler, kuş motifleri arasında en çok kartal motifi kullanılmışlardır.

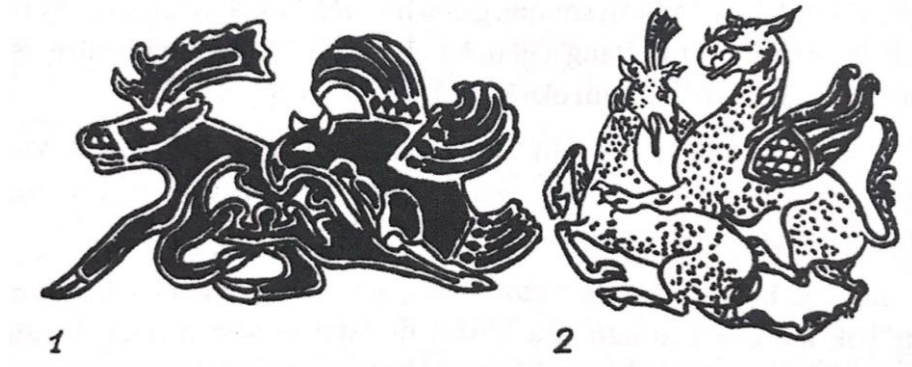
“Kuş motifleri (dokumada) arasında özellikle kartal motifi dikkati çeker. Ortaasya Türk inancında kutsal sayılan kartal, tüm kültürlerde ve Türk mitolojisinde, kuvvet-kudret sembolü olarak bilinir. Özellikle, Büyük Selçuklu dönemi seramiklerinde çok sayıda örneği mevcuttur. Anadolu Türk sanatında da çini, taş, maden, kilim, kumaş vb. malzemelerde sık görülür ve Ortaasya Türk kültüründeki anlamlarıyla karşımıza çıkar ve gerçeğine benzer şekilde işlenir.” (Deniz, 2005, s.35).

Görsel 72: Efsanevi kartal başları (Ögel, 2014a, ss.40,644).

Görsel 73: Hun çağı Altay kartalları (Ögel,2014a, ss.646,651).

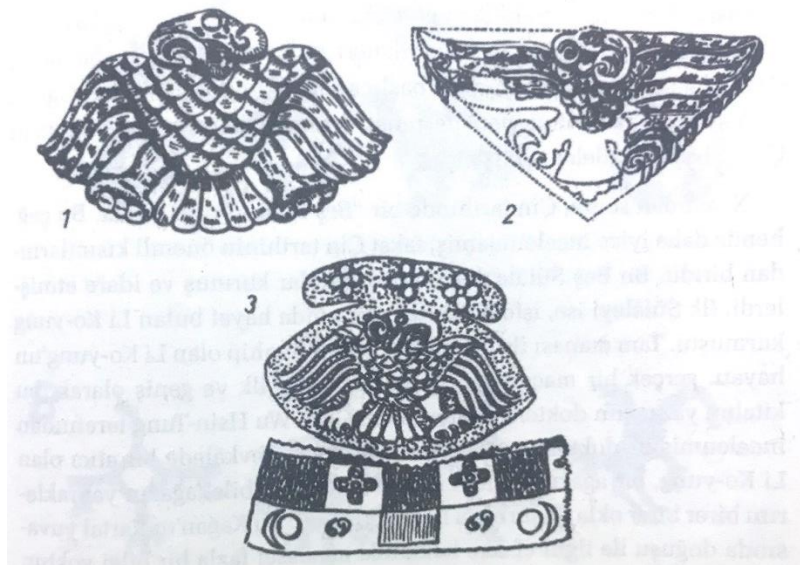
Görsel 74: Geyikleri koyalayan Hun ve Macar kartalları (Ögel, 2014a, s.384). Balkan gölüne akan Selenga nehrinin yakınlarında yer alan Noın Ulan kurganında, M.Ö. II.-I. yüzyıllarda oluşturulan geyik-kartal mücadeleleri (Çoruhlu, 2013, s.103).

Görsel 75: Altay Hun çağı Tuyahta ve Başadar Kurganlarında bulunmuş figürler (Ögel, 2014a, s.391).

Görsel 76: Efsanevi Sibirya ve Macar armalarındaki kartal figürleri (Ögel, 2014a, s.396).

Görsel 77: Altay Hun çağı Başadar ve Tuyahta mezarlarında bulunmuş ve kumaş üzerine işlenmiş efsanevi gök kartalları. Aşağıda ay, güneş ve gece- gündüz sembolleri görülür (Ögel, 2014a, s.637).

Macar bilginlerine göre, kartalın en güçlü kuş olmasından dolayı hangi kabile bu sembole sahipse, o kabile hükümdar olmaktadır. Türklerde ise, böyle bir kural söz konusu değildir, küçük kuş sembolüne sahip kabile de devlet kurabilmekteydi (Ögel, 2014a, s.645).

Yaşar Çoruhlu (2012, s.156) 'nun ifade ettiği gibi;

“Göktürk ve Uygur devirlerinde kartal ve diğer yırtıcı kuşlar hükümdar ya da beylerin timsali, koruyucu ruhun ve adaletin simgesiydi. Güneşi ve aynı zamanda güç ve kudreti ifade ediyordu.” Kartal, birçok kültürün birbiriyle etkileşimi sonucunda yüce bir kuş olarak dünya mitlerinde adı geçmektedir. İmparatorluk ve hanedanlıkları temsil eden kartal sembolü genellikle tek başlı olarak günümüzde dahil kullanılmaktadır. Özellikle Türk kültüründe sıklıkla kullanılan çift başlı kartal sembolünün farklı kültürlerde çeşitli örneklerine rastlanmaktadır. Bahaeddin Ögel'e göre, kartalın kulaklı olarak tasvir edilmesi ise Türklere özgü bir özelliktir (aktaran Çoruhlu, 2014, s.57). Karşılıklı kuş motiflerin ilk örnekleri de Göktürk zamanında görülmeye başlamıştır.

Görsel 78: Orhun, Anonim mezar, 4. 8. yy. (İlden, 2012).

Bilgili kartal ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Türk mitlerinde çift başlı kartallar, gök direklerinin veya kayın ağacının tepesinde tasvir edilir ve tanrı Ülgen'in sembolü olarak görülür. Tanrıya açılan göğün kapısını da bu çift başlı kartal bekler. Bu kartallar gökten yıldırım indirir. Karakuş, yani 'kartal' Jüpiter anlamına da gelir. Jüpiter gezegenin diğer adı 'karakuş' yani kartaldır. Proto Türk Chou'larda da kartal, Gök Tanrı'nın temsilcisi sayılıyordu. Gök Tanrı Ülgen'in oğullarından birinin adı 'karakuş'tur. Kartal, Zeus'un sembolüdür. Yunan mitlerinde Zeus'un zaman zaman kartal kılığına girdiğinden bahsedilir.” (Bilgili, 2017, s.39).

Nemrut dağındaki Antiokos mezarı, kötü ruhlardan korumak için aslan ve kartallarla çevrilidir . Çift başlı kartal figürü, ilk olarak Hititlerde görülür. S. Erdem, çift başlı kartal figürünün kökenini, Orta Asya'dan ziyade Irak bölgesindeki Artuklulara dayandırmaktadır (aktaran Çaycı, 2008, s.279). Daha sonra Orta Asya'da Gaznelilerin kullandığı saptanmıştır. Selçukluların amblem olarak kullandığı bu sembol, daha sonra Bizanslılarda görülmektedir. Trabzon Ayasofya kilisesinin kapısında Komnenos imparatorluk sülalesinin amblemi olan kartal kabartması yer almaktadır. Ortaçağ Avrupasında da bir kraliyet sembolü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sembol, Hitit ve Selçuklularda diğer milletlere oranla daha sık kullanılmıştır. Hititlerde kartal figürü, hem tek hem de çift başlı olarak kullanılmıştır. Çift başlı olmasının sebebi, her iki yönden de gelen tehlikelere karşı uyanık, güçlü olduğunu vurgulamaktır. Fakat Hititlerde kulaklı çift başlı kartal figürü kullanılmamıştır. Selçuklu döneminde tek başlı kartallarda iniş ve kalkış anı resmedildiği için kulaksız tasvir edilmiştir. Kulak ise, geceleyin görme yeteneği olmayan kartalın puhu kuşu gibi geceleri duyabilme özelliği verilmek ve her an temkinli olduğu vurgulanmak istenmiştir (Ersoy, 2007, ss.293-294).

İlk çağlardan itibaren Avrupa'da Grek ve Roma'da, Anadolu'da Hititler'de olmak üzere birçok kavimde kartal figürü gücün, zarafetin ve hakimiyetin sembolü olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2014, s.63). Antik Mısır ve Mezopotamya'da görülen kartal başına, kanadına, pençelerine ve aslan gövdesine sahip olan “griffon” adlı yaratık ise, hem güneşi hem de görkemi sembolize etmektedir (Gibson, 2016, s.19).

Görsel 79: Trabzon Ayasofya camisi kartal figürü (Sema YOZGAT).

Görsel 80: Çift başlı kartal, Bizans sembolü - Kuş başlı Hitit kent koruyucusu (Ersoy, 2007, s.287).

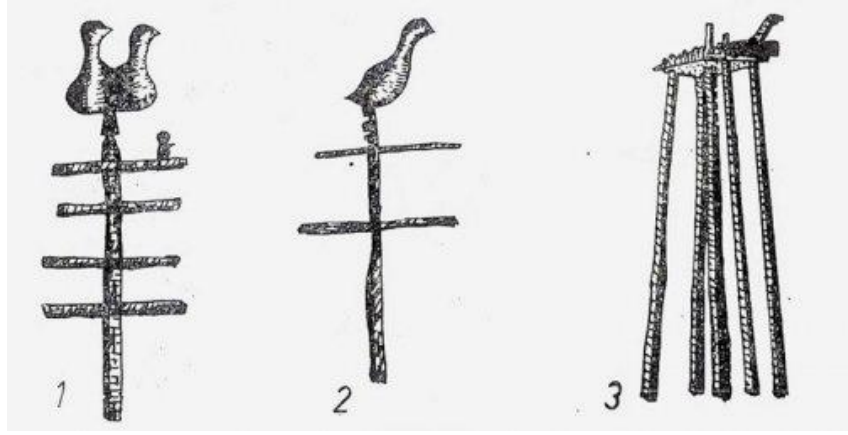
Görsel 81: Alacahöyük'deki Hitit çift başlıkartal figürü, Rus çift başlı kartal figürü (Göksu, 2016, s.136).

Görsel 82: Artuklu Türkmenlerin sikkelerinde de devlet sembolü olarak çift başlı kartal sembolleri görülmektedir (Göksu, 2016, s.138).

Fin- Ugor köylerinin meydanlarında “Dünya direği” adlı direklerin üzerinde kuş heykellerinin olduğu görülmüştür. Gök direği üzerinde çift başlı kartal heykeli ise, dış kültür etkisinin az olduğu Yakut Türklerinde görülmektedir. Yakutlar bu kuşlara “öksökü” derlerdi (Ögel, 2014b, ss.218,224). Ök, “anne, ane ve baba” ve

sök ise, “soy” anlamına gelmektedir (TDK, 20.12.2018). Türk mitolojisindeki dünya ağacı (veya hayat ağacı) ve tepesindeki koruyucu kartal tasvirinin somutlaşmış halini birçok toplulukta görülmektedir. Halıcı'nın makalesinde belirttiği üzere; günümüzde Güney Kore'de hala mevcut olan, tepesinde ördek, martı gibi su kuşlarının yer aldığı tahta veya taştan yapılmış “sotdae” adıyla anılan koruyucu direkler vardır (Halıcı, 2014, ss.72-75). Koruyucu direklerin, bulunduğu topraklarda yaşayan insanları kötü ruhlardan koruduğuna, kaza ve beladan o topluluğu uzak tuttuğuna inanılmaktadır. Çocuk ve kadınların yegane korucuyusu olarak görülen bu tahta kuş heykelleri, koruyucu tılsım olarak kabul edilmektedir.

Görsel 83: Yakut Türklerdeki öksökü heykelleri (Halıcı, 2014, s.72).

Görsel 84: Güney Kore sotdae heykelleri (Halıcı, 2014, s.74).

İslamiyetten önce bir tılsım olarak görülen kartal figürü, daha çok İslamiyetten sonra arma olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2014, s.61). Kartal, hükümdar ve beylerin sembolü olarak kullanılarak günümüze kadar varlığını korumuştur. İslamiyetle birlikte kartal motifi, süsleme sanatında ve mimaride sıklıkla kullanılmaktadır. Bizans sanatında ise, 13. yy.'a kadar kartal sembolü tek başlı tasarlanırken, Türklerin etkisiyle çift başlı kartal olarak tasarlanmıştır.

“Hz. Muhammed’in siyah bir kumaştan ibaret olan en ünlü sancağının, Türkçede kartal-şahin-atmaca-tavşancıl ve benzeri bir kuş anlamına gelen *Ukab* adını taşıması, şaman kökenli kartal motifinin müslümanların gözüyle yüceltilmesine ve özellikle bayrak motifi ya da devlet arması haline gelmesine yardımcı olmuştur.” (Erdem aktaran Akalın, 1993, s.148).

Ögel’e göre, Anadolu’daki Selçuk abidelerinin üzerindeki çift başlı kartal, bir sembol olmanın dışında uğur getiren bir tılsım olarak kabul edilmektedir (1988, ss.234,235). Çift başlı kartal sembolü, özellikle Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında devlet sembolü olarak kullanılmıştır. Bu sembol o dönemki bayrak, mimari yapı, sikke ve sanat eserlerinde sıklıkla görülmektedir. Çaycı’nın belirttiğine göre, Memlûklular zamanında ise, çift başlı kartaldan ziyade tek başlı kartal figürü sıklıkla kullanılmaktadır (2008, s.280).

“Anadolu Selçuklu mimari süslemesinde tek ve çift başlı kartal motifi, kuvvet, kudret, hükümdar arması, uğur simgesi, iyilik, koruyucu, bekçilik, talih gibi sembolik anlamlarda kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu sanatında cami, kale, saray, han gibi yapıların en belirgin yerlerinde nazarlık, tılsım, koruyucu unsur, güç ve kuvvet sembolü olarak yer almıştır. Kalelerde şehri koruma amaçlı bir nevi koruyucu ruh olarak ve nazarlık-tılsım olarak kullanılmıştır. Saraylarda ise, asalet simgesidir. Cami, saray, han ve kalelerin kapısında ise arma, totem olarak yer almıştır.” (Alpan, 2005, s.146).

“Selçuklu coğrafyasında çift başlı kartalın kullanımına dair en önemli ve dikkat çekici örnekler Türkiye Selçukluları dönemine aittir. Gerçekten de bu dönemde çok sayıda mimarî eserde, çeşitli sanat eserlerinde ve sikkelerde sanat değeri yüksek, muhteşem çift başlı kartal tasvirlerine tesadüf edilir. Kubâdâbâd Sarayı çinilerinde, Konya İnce Minare Müzesi’nde bulunan bir kabartmada, Erzurum Çifte Minareli Medresesi portalında, Yakutiye Medresesi, Divriği Ulu Camii, Diyarbakır Kalesi surları ve Akşehir Kileci Mescidi’nin ahşap pencere kanadında bulunanlar meşhurdur.” (Göksu, 2016, ss.125,126).

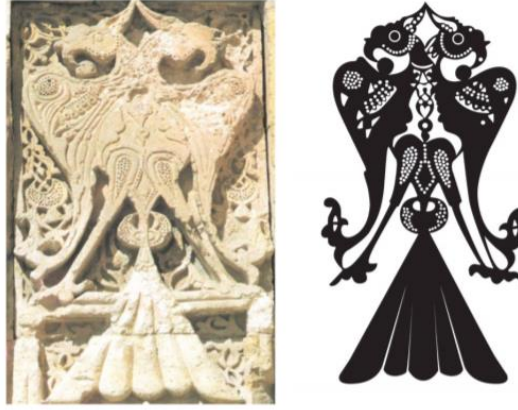
Görsel 85: Anadolu Selçuklu kumaşında çift başlı kartal figürü (13. yy.), (G. Öney), (akt. Çelik, 2002).

Görsel 86: Konya Kalesi'nde çift başlı kartal, Konya İnce Minerali Medresesi (13. yy.), (Fırat, 1996).

Görsel 87: Kubadabat kazılarında bolca bulunan çift başlı kartal figürlerinden, 1220'de Konya kalesinin kapısının üzerine oyulmuş olanının üzerinde "es-sultan" ibaresi bulunmaktadır (Çaycı, 2008, s.280).

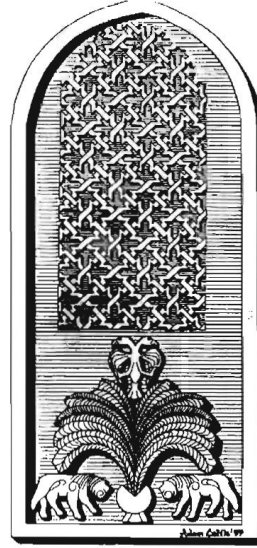
Görsel 88: Divriği Külliyesi, Ulu Cami doğu kapısı yanında çift başlı kartal (Fırat, 1996).

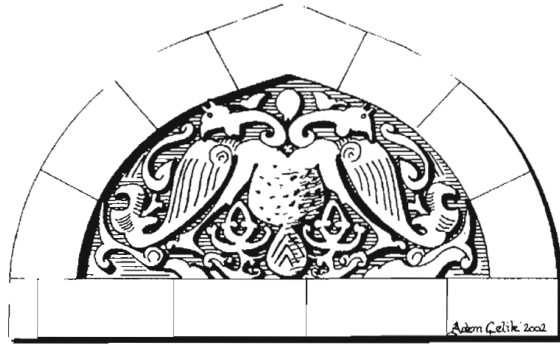
Görsel 89: II. Gıyaseddin Mesud dönemi sikkeleri, Aydın Müzesi (Fırat, 1996).

Görsel 90: Diyarbakır Dışkale’de Yedi Kardeş burcunda yer alan çift başlı kartal figürü (Fırat, 1996).

Görsel 91: Kayseri Döner Kumbet'te yer alan çift başlı kartal figürü (Fırat, 1996).

Görsel 92: Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'nde yer alan çift başlı kartal figürü (1312), (Fırat, 1996).

Görsel 93: Niğde Sungurbey Cami'nin kuzey kapısında yer alan çift başlı kartal figürü (Fırat, 1996).

Görsel 94: Anadolu kilimlerinde geometrik form olarak kartal motifi (Türkler ansiklopedisi, C.4).

3.2. DOĞAN

Türkler, kartal cinsinden karakuşu efsanevi kuş olarak görmeden önce, onların ilk efsanevi kuşu doğan cinsinden tuğrul kuşuydu. Eski Türk kuş figürleri incelendiğinde, bütün kuşların kartal olarak tanımlandığı görülmektedir. Fakat, bunula ilgili farklı düşünceler ortaya konmaktadır. Doğan kuşları, Türkler için Tanrı'nın, gücün, avın, hakimiyetin, hakanın sembolüydü. O kadar ki, bütün doğan türlerine ad verip, her birini boylarının sembolü yapmışlardır.

Doğan, Türk dünyasında çok eski çağlardan beri adı geçmektedir. 930 yılında Uygur zamanından kalma Göktürk alfabesiyle yazılan Irk Bilig'de şöyle geçmektedir; “Örün esri togan kuşu men. Çıntan ağaç üze olurupan menileyür men.” (Ak kırçıl doğan kuşuyum. Sandal ağacı üzerine oturup eğlenirim). Doğan, Türkler arasında en hızlı ve yırtıcı kuş olarak bilindiği için avcılıkta sıkça kullanılmaktadır. İnsana alışan yırtıcı kuşlarla avcılık yapılmasına da “doğancılık” denmektedir. Ateşli silahların ortaya çıkmasıyla yırtıcı kuşlar yerine silahlarla avcılık yapılmaya başlanmıştır. Doğan ismi, eski çağlardan beri hükümdar adları dahil olmak üzere, günümüze kadar yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Eski Türklerde savaşçının donanımını at, kılıç, ok-yay ve doğanı tamamlardı.

Doğan, hızlı ve kıvrak bir yapıya sahip olması, avları yakalamada inatçı olmasından dolayı doğancılardan vazgeçilmez kuşudur. Türklerin avcılıkta kullandıkları doğan türü, *falco rusticolus* ve *falco cherrug* türleridir. Ortaçağ'da en büyük doğan olan *falco rusticolus* türüne “sungur” denirdi. Diğer doğanlar gibi hızlı olmayan fakat, güçlü bir tür olan *falco rusticolus*, Ön Asya'da yer alan Türkler arasında “balaban” olarak bilinmektedir. Eski Türk geleneğini devam ettiren Osmanlı Devleti'nde doğancılığın kademelerine göre üç ağası vardı; çakırcıbaşı, şahincibaşı, atmacabaşı. Bu üç grup arasında asıl doğanla ilgilenen “şahincibaşı”dır (Somçağ, 2005, s.115-119). Şahin başlığı altında, eski zamanlardan itibaren “şahin” kelimesinin doğan türü için söylenildiğinden bahsedilmiştir. Esin'e göre, Türklerde

“kuşlamak (doğancılık)” eski devirlere kadar uzanmaktadır. Bu konuyla ilgili çok sayıda arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar mevcuttur (1974-75, s.411).

Görsel 95: Kök Türk Bilge Kağan’ın lahdi üzerindeki yırtıcı kuş, Esin’e göre bu kuş, sungur veya tuğrul kuşudur (Esin, 2004).

Görsel 96: Peçenek ve Bulgar kabartmalarında “doğanlı beyler” (Ögel, 2014a, s.560).

Doğan, Türklerde daha çok avcılıkta kullanılan bir ev kuşudur. Sarayların ve evlerin süsü, hakanların ve erlerin sembolüdür. Türkler her bir doğana ayrı ayrı ad vermiştir ve hatta Ögel’e göre, Oğuz boylarının herbirinin sembolü doğan kuşunun bir türüdür. Osmanlı minyatürlerinde ise, elinde doğan olan padişah motifleri yer almaktadır. Tuğrul, çağrı, sungur, şahin, laçın gibi doğan adları önemli şahıslara verilen adlardandır. “Kuş beyi” ise, Türk devletlerinde, avcı doğanlarla ilgili işlere bakan veya büyük memurlara verilen bir ünvandır. Doğancı geleneği Osmanlı zamanında da devam eden bir gelenektir. (Ögel, 2014b, s.161). Uygurlar zamanından gelen “doğancılık”, sonraları Orta Asya ve Anadolu’da “kuşçu, çakırcı” adıyla anılmaktaydı (Ögel, 1988, s.659). Türklerde İslamdan önce ve sonraki dönemlerde doğancılık geleneği vardı ve avlanmak için beyaz erkek doğanlar kullanılmaktadır. Beyaz olmasının sebebi ise, bölgede bu tür kuşların çoğunlukta olmasıdır. En büyük doğan türü ise, “Tuğrul” adıyla anılan yırtıcı kuştur.

Görsel 97: Kanuni Sultan Süleyman'ın doğanla avlanmasını gösteren Süleymanname minyatürü (Çoruhlu, 2012, s.190).

Ögel'e göre, Osmanlı Devleti'nin ilk beylerinden olan Er-Toğrul Gazi'nin adı doğan türünden bir kuşun adıdır ve rivayete göre, rüyasında uçan bir doğan görüyor ve bu rüyayı yorumlattığında kendisine hükümdarlığın müjdelendiği anlatılmaktadır. Ve yine, Oğuz boylarının ongunları da, doğan türünden kuşlardan oluşmaktadır. Atilla'nın kalkanında hükümdarlık sembol olarak doğan kuş sembolü vardır. Macarlar bu kuşa "turul" demektedir. Moğolları gizli tarihinde onların kızıl elması olarak, gökte uçan ayla ve güneşi tutan bir doğan motiften bahsedilmektedir (Ögel, 2014a, ss.644,645). Kırgızların kabilelerinden birinin doğandan türediğine dair rivayetler de mevcuttur. Diğer mitolojilerdeki kuş figürleri incelendiğinde ise, sadece Mısır Mitolojisinde Tanrı Horus'un doğan biçiminde tasvir edildiği görülmektedir.

Görsel 98: Macaristan'ın Komárom-Esztergom vilayetine bağlı Tatabánya'da bulunan bir tuğrul kuşu heykeli³⁶

³⁶ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Tu%C4%9Frul_\(mitoloji\)#/media/File:Turul-Tb-front.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Tu%C4%9Frul_(mitoloji)#/media/File:Turul-Tb-front.jpg)

Görsel 99: Mısır mitolojisindeki herşeyi gören Tanrı Horus, doğan şeklinde betimlenmiştir.³⁷

3.3. ŞAHİN ve ATMACA

Yırtıcı bir kuş olan şahin, Anadolu kuşlarından biridir. Oğuz boylarının sembolü doğan kuşudur, fakat bazı kaynaklarda şahinle doğanın sık sık karıştırıldığı görülmektedir. Şahin, Türk Mitolojisinde sadece alplerin cesaret sembolü olarak başlarına şahin tüyü takmalarıyla bilinmektedir.

Türkiye’de atmacayla birlikte en yaygın bulunan yırtıcı kuş türüdür. Atmaca gibi şahin de bir orman kuşudur. Bugün şahin olarak *buteo buteo* türünden kuş kastedilmektedir. Fakat, eski dönemlerde Türkler arasında şahin olarak bir doğan türü olan *falco peregrinus* kastedilmektedir. Şahin kelimesi, doğanlara verilen Farsça bir addır. Anadolu’ya şahin kelimesi, 1930’da İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’ndeki Alman bilim adamlarının da olduğu bir Türk Ornitoloji *falco peregrinus* türü yerine *buteo buteo* türüne şahin adı verilmiştir. Burada yapılan hatadan dolayı yüzyıllardır, doğan türüne şahin denirken, farklı bir türe bu ad verilmiştir. *Buteo buteo* türüne ise Türk dünyasında “kızılkuş” denmektedir (Somçağ, 2005, s.112).

Doğu kültüründe şahin soyluluğu simgeleyen bir kuştur ve Şehname’de anlatılan bir hikayeye göre, Keykubad tahta çıkacağıının müjdesini rüyasında gördüğü iki beyaz şahinden almıştır (Gezgin, 2007, s.156). Fakat, diğer rivayetlere bakıldığında rüyada müjdeci kuş olarak doğan kuşu görülmektedir. Atlı boylar dört

³⁷ http://www.astroset.com/bireysel_gelisim/sembol/s14.htm (07.09.2018).

nala gidişlerinde, hem öne hem de arkaya ok atışlarıyla bilimektedirler. Bu özelliklerini de başlarına taktıkları bir çift şahin tüyü ile belirtmektedirler (Baykara, 2002, s.294).

Türkiye’de yaygın bir şekilde bilinen atmaca ise, doğancılığın il safhasında kullanılan küçük yırtıcı kuştur. Ormanlarda mesken tutan atmacaların dişileri erkeklerine oranla daha büyüktür. Ayrıca atmacaların diğer yırtıcı kuşlardan farkı kanatlarının kısa kuyruklarının ise uzun olmasıdır.

Doğu Karadeniz bölgesinde, atmacayla bıldırcın avının yaygın olduğu bilinmektedir. Daha sonraları atmacayla avcılığa ilgi kalmayınca, sadece folklorik bir geleneğe dönüştü. Bölgenin simgesi haline gelen atmaca, Rize’nin Ardeşen ilçesinde yer alan silah fabrikasına da adını vermektedir (Somçağ, 2005, s.107).

3.4. BAYKUŞ

Eski Türk inancında Gök Tanrı inancından dolayı kuşlar, Tanrısal özelliklere sahiptir. Özellikle yırtıcı kuşların Türkler için ayrı bir yeri ve önemi vardır. Fakat, Anadolu’da baykuş; ocak yıkan, ıssız yerlerde yuva kuran, hangi tapınağa doğru öterse orayı yıkan, uğursuz bir kuş olarak görülmektedir (Eyüpoğlu, 2007, ss.106,107).

Bir efsaneye göre, iki kardeş dağ çileği toplayıp, eve giderken kardeşlerden biri sepette hiç çilek kalmadığını fark eder. Kardeşinin hepsini yediğini düşünür ve onu öldürür. Daha sonra anlar ki aslında sepetin altı deliktir. Kardeşini öldürdüğü için pişman olur ve Tanrı’ya onu acı acı öten kimsenin sevmediği bir kuşa çevirmesini diler. Baykuşa çevrilir ve o günden sonra pişmanlıkla ötmeye başlar. Bu efsanede de görüldüğü üzere, Anadolu’da baykuş, uğursuzluk sembolüdür. Akalın’ın ifade ettiğine göre, Kalmuklar, baykuşu kutsal ve uğurlu bir kuş olarak görmektedir. Bir söylenceye göre, ak bir baykuş Cengiz Han’ın hayatını kurtarmıştır. Buriatlar ise, çocukları tehlikeden koruduğuna inandığı için baykuşu evde beslerlerdi (Akalın, 1993, s.77).

Avustralya’da bazı kabilelerde, gece kuşu baykuş kadını sembolize etmektedir. Baykuşun ölümü bir kadının ölümüne işaretledi, bu yüzden kadınlar bu kuşlara özen gösterirlerdi (Gezgin, 2007, ss.51-53). Yunan mitolojisinde ise

baykuş, bilge ve savaşçı özellikleriyle bilinen tanrıça Athena'nın sembolüdür (Gibson, 2016, s.169). Bu nedenle baykuş, batı topluluklarında kuşların en akıllısı olarak görüldüğünden bilgeliğin sembolüdür. Grek-Roma mitolojisinde baykuş, akli ve güzel sanatları simgelemektedir (Çakır, 2013, s.61).

3.5. KARGA ve KUZGUN

Kuzgun ve karga genellikle Türk kültüründe anlamları açısından eş değer özellikte kuşlardır. Bütün kuşlar gibi karga da Tanrı'nın elçisi, haberci kuş olarak görülmektedir. Türk kültüründe genellikle uğursuz ve kötü vasıflarla anılan karga, Göktürklerde kutsal bir kuş olarak görüldüğü bilinmektedir.

Yakut Türklerinin milli destanı olan Er-Sogotoh Destanı'nda karga, kötü bir kuş olarak betimlenmektedir. Orhun kitabelerinde ve Dede Korkut hikayelerinde *kargamak* "beddua etmek" anlamında kullanılmaktadır (Ersoylu, 2015, ss.86,87). Türk masallarında ise karga, hainlik ve kıskançlık sembolüdür (Ögel, 2014b, s.704). Siyah renginden ve ürpertici sesinden dolayı karga, kötü haber elçisi olarak görülmektedir. Buckland'a göre, çatıda karganın durması, o evden birinin öleceğine işarettir. Kargalar ani hareketlerle uçuyorsa, şiddetli bir rüzgarın geleceği anlamına gelmektedir (2011, s.236). Giresuna'a bağlı köylerden birinde anlatılan bir efsanede, büyü ile uğraşan bir adamın kargaya dönüştüğüne inanılmaktadır (Demir, 2013, s.160).

Bogenbayev ve Calmırza'nın makalesinde, genel görüşün aksine, Göktürklerde karganın kutsal bir kuş totemi olduğundan, karganın sonsuzluğun, tokluğun ve derin düşünceliliğin sembolü olduğundan bahsedilmektedir. İtelmenlerin dünya görüşüne göre ise, Dünya'yı Tanrı, karga ile birlikte yaratmıştır. Başkurtlar'da günümüzde dahi "Karga Toy" adlı bayram kutlanmaktadır. Kızılderili ve Çin mitolojisine göre ise karga, gökyüzü ve güneşle ilişkilendirilmiştir (Bogenbayev ve Calmırza, 2014). Yunan mitolojisinde, Apollon'a beyaz karga kötü bir haber getirmiş ve kızgınlıkla onu siyah renge çevirmiştir. Bu nedenle de, Yunan mitolojisinde karga uğursuz olarak kabul edilmektedir. Tibet'de kargalar Tanrı'nın elçisi olarak görülür, Keltler kargaya taparlar, Eskimolara göre ise, ilk canlı karga idi (Armutak, 2004, s.149). Kuzgun ise, Yunan mitolojisinde hain, ispiyoncu ve hırsız olarak tanımlanmaktadır (Gezgin, 2007, s.146).

3.6. KUĞU

Kuğu genç kızların, bekaretin, güzelliğin, zarafetin, saflığın, temizliğin ve beyazın sembolüdür. Çocukların ve kadınların koruyucusu Tanrıça Umay'ın simgesidir. Efsane ve masallarda peri kızların kuğu biçiminde uçup, göl kenarında tüylerini çıkarıp yüzdüklerinden ve avcılara yakalandıkları anlatılmaktadır. Ayrıca, kaz, ördek ve kuğu gibi su kuşları, Türk mitolojisinde Dünya'nın yaratılışı ile ilgisi olan kuşlardır. Buryatları köken efsanelerine göre:

“Bir avcı bir gün bir göl üzerinde üç kuğu görür. Bunları izler ve kadına dönüştüklerini görür. Avcı, kadın-kuğulardan birinin tüylerini çalar ve kadın-kuğu artık ilk haline dönüp uçamadığından avcının eline düşer. Avcı kuşu yakalar ve onunla evlenir; kuş avcıya altı çocuk verir. Daha sonra tüylerine kavuşur ve tekrar kuğuya dönüşür.” (Roux, 2005, s.335).

Görsel 100: Kuş figürlü kumaş detayı, Pazırık kurganları (Türkler ansiklopedisi C.1).

Kutadgu Bilig'de kuğu, genellikle “beyaz” rengeyle anılmaktadır. Doğum, kadın ve çocukların koruyucusu olan Umay Tanrıça'sının sembolüdür. Umay Tanrıça'sının kuğu görünümüne girdiğine inandıkları için bu kuşa zarar verilmezdi. Somçağ'a göre; kuğu, turna ve kaz gibi kuşlar şaman inancını yaşatan Altay ve Yakut Türkleri arasında kutsal sayılan hayvanlardandır. Türkiye'de de avcıların kuğu kuşunu vurmaları uğursuzluk olarak bilinmektedir (Somçağ, 2005, s.74). Dünya mitolojilerinin çoğunda saflığı, beyazlığı ve güzelliğiyle anılan kuğu, bekar kızların sembolüdür. Hint mitolojisinde, evlenmemiş kızların lotus gölünde kuğu şekline girip yüzdüklerinden bahsedilmektedir (Ögel, 2014a, s.531).

St. Petersburg Hermitage Müzesi'nde yer alan aşağıdaki figür, Yaratılış Destanı'ndaki insan veya hayvan olabileceği ile ilgili varsayımlar vardır. Kayra Han dünyayı yaratmak için bazı anlatımlarda Erlik Hanı, bazı anlatımlarda ise kuğuyu suya gönderip toprak parçası getirmesini istemiştir. Buradaki su ve kuş ilişkini temsil eden kuş-balık sembolü olarak kabul edilebilir.

Görsel 101: St. Petersburg Hermitage Müzesi, balık-kuş figürü, (Çoruhlu,2012, s.117).

3.7. HÜTHÜT

“İbibik” veya “çavuşkuşu” olarak da anılan hüthüt kuşu, Süleyman peygamberle Saba Melikesi Belkis arasında postacı görevi yapmış ve taşıdığı mektuplar ıslanmasın diye Tanrı ona koruyucu sorguç takmıştır. Türkçede, hüthüt kuşu pis koktuğu için, “İbibik yuvası gibi kokmak” deyimini pis yerleri nitelendirmek için kullanılır (Akalin, 1993, s.93).

Efsanevi kuş Simurg'u aramaya karar veren Hüthüt ile ilgili efsane şu şekildedir:

“Hüdhüd yaratılışın sırrını bildiğini ifade ederek, diğer kuşlara onların kendisiyle birlikte gelmeleri halinde, onu bulacaklarını söyler. Birçok kuş Kaf dağı'nın arkasına kadar sürecek olan zahmetli yolculuğa katılmak istemezler ve mazeretlerini belirtirler. Hüdhüd, onlara teker teker cevap verir ve hepsini ikna eder. Sonra kuşlar yola çıkarlar. İstek, aşk, marifet, istigna, tevhid, hayret ve fakru fena merhalelerinden geçerler. Bu yolculuk esnasında kuşların pek çoğu ölür ve yalnızca otuz kuş kalır. Bu otuz kuş bir dergaha ulaşırlar. Bu arada bir çavuş gelip, kim olduklarını ve nereden geldiklerini sorar. Onların cevapları neticesinde maksatlarını anlayan çavuş, geri dönmelerini söyler. Kuşlar umutsuzluğa düştükleri sırada, başka bir çavuş gelip kapıyı açar. Tahta oturtulan kuşlar,

okumaları söylenen önlerindeki kağıdı okudukları zaman, bütün yaptıkları şeylerin o kağıtta yazılı olduğunu görürler. Bu arada Simurg tecelli eder. Gördükleri Simurg kendilerinden başka bir varlık değildir.” (Çoruhlu, 2014, s.13).

3.8. BÜLBÜL

Kuşların güzel sesli olanı bülbül, Türk kültüründe aşkın ve hasretin sembolüdür. Bülbül ve Kızıl Gül efsanesine (Sakaoğlu, 2009, ss.43,44) göre; bir delikanlı güzel bir kıza aşık olur, fakat kız aşkına karşılık vermez. Delikanlı canına kıyar, fakat Tanrı ona acır ve bir bülbül olarak dünyaya geri gönderir. Bu durumu duyan kız, bu acıya katlanamaz ve acısından ölür. Bunun üzerine, Tanrı kızı da kızıl bir güle çevirir. Kızıl gülün açtığı her mevsim, bülbül de onun dallarında ötmeye başlamış.

Bir başka bülbül efsanesine göre, Hz. İbrahim ateşe atıldığında bülbül ateşi söndürmek için gagasıyla suyu taşıyıp duruyormuş. Diğer kuşlar, küçük gagasıyla taşıdığı suyla ateşi söndüremeyeceğini söylemesine rağmen, o vazgeçmeden devam ediyor ve gerekirse bu yolda yanmayı bile kabul ediyormuş. Bu olaydan sonra bülbüle ödül olarak güzel ses verilmiştir (Kaya, 2007, ss.137).

Efsanenin birine göre; “Sivas meydan camisinde görev alan Şemsi Sivasi adındaki şahıs, halk arasında sevilen ve sayılan bir kimsedir. Sivasi, o kadar güzel Kur’an okurmuş ki, herkes onu dinlemiş. Bir gün yine güzel sesiyle Kur’an okurken, bülbül de beraberinde ötmeye başlamış. Sivasi buna sinirlenip susmasını söylemiş bülbüle, bülbülde o günden itibaren cami avlusunda ötmez olmuş.” (Demir, 2013, s.232).

Sivas Divriği Camii’nin ihtişamlı yapısının en görkemli kapısı “cennet kapısı”dır. Bu kapıda bülbül ve gül motifleri yer almaktadır.

“Sivas Divriği Camii’nin Cennet kapısı en görkemli ve ihtişamlı kapısıdır. Kapının kitabesi bu yapının en nadide kısımlarından biridir. Kitabe beş ana parçadan oluşmuş, bitkisel bezemeler içerisine yazılarak harikulade bir çerçeve içine alınmıştır. Kitabede "Süleyman Şah oğlu Ahmet Şah, Allah'ın affına muhtaç, aciz kul 626 Hicri aylarının birinde bu caminin yapılmasını emretti" ifadesi yer almaktadır. Bununla beraber kitabenin başlangıç parçasında ‘gül’ son parçasında ise ‘bülbül’ motifi işlenerek bu eserin yapılış gayesi dile getirilmiştir: Gül peygamberimizi; bülbül ise onun Allah’a olan aşkını simgelemektedir.”³⁸

³⁸ http://www.divrigiulucamii.com/tr/Cennet_Kapi_4.html

Görsel 102: Divriği Camii'nin Cennet kapısında yer alan gül ve bülbül kabartması.³⁹

Yunan mitolojisinde ise, bülbül ile ilgili şöyle efsane geçmektedir; Thrakialı ünlü şair Thamyris adında yetenekli şarkıcı ve iyi bir lir çalıcısı vardı. Yakışıklı da olan bu genç, ilham perilerine meydan okur ve ilham perilerine karşı yetenek yarışmasını insan olduğu için kaybeder. Ceza olarak, güzelliği dahil bütün yetenekleri alınan gencin ruhu bülbüle geçmiştir (Gezgin, 2007, s.62).

3.9. GÜVERCİN

Güvercin, Türk kültüründe daha çok İslamiyetten sonra ilgi görmüş olan bir kuştur. Tufan efsanesinde suların çekildiğini ağzındaki zeytin dalıyla müjdeleyen güvercin, dostluğun, sevginin, barışın, aşkın, temizliğin, saflığın sembolüdür. Kitle iletişim araçlarının gelişmediği dönemlerde ise güvercinler, postacı kuşu olarak haber taşımaktaydılar.

Tufan efsanesinde güvercin;

“Tufan efsanesinde gemiyle sular üstünde yükselen kutsal kişi (Altay Türklerinde Nama), gemi karaya oturduğunda suyun derinliğini öğrenmek için çeşitli kuşlar görevlendirir. Nama sırasıyla kuzgun, saksagan, karga ve güvercini gönderir. Kuzgun, saksagan ve karga çıktıkları yolculukta bir leşe konarlar ve asıl işlerini ihmal ederler. Güvercin ise, gagasında bir dal ile geri döner ve böylece karanın yakınlarda olduğu anlaşılır. Nama, leş başında oyalanıp kalan saksagan, kuzgun ve kargayı cezalandırıp, onların kıyamete kadar leş ile geçinmelerini söyler. Verilen görevi yerine getiren güvercine de kendisinin sadık hizmetçisi olduğunu, kıyamete dek kendi evlatlarıyla birlikte yaşamasını söyler. Dolayısıyla bu efsane ile saksagan, kuzgun ve karganın neden leş yiyerek, güvercinin ise neden insanlarla birlikte ve onlara sadık bir kuş olarak yaşadığını açıklamaktadır ” (Aça aktaran Öger ve Köse, 2014, s.168).

³⁹ http://www.divrigiulucamii.com/tr/Cennet_Kapi_4.html

Her kültürde saflığın ve temizliğin sembolü olan güvercin, Türk masallarında da geçtiği üzere Tanrı'dan sıkıntı da olanlara yardım getiren elçi kuşlar olarak da görülmektedir. Çoruhlu'ya göre, postacı görevi yüklenen bu kuşlar, uzun hayatı simgeler (Çoruhlu, 2012, s.177). Güvercin, yön bulma özelliği ve evcilleştirmeye müsait yapısıyla, M.Ö. 3000 yılları itibariyle haberleşme aracı olarak kullanılmıştır (Ersoylu, 2015:103). Bereket, bolluk, dostluk ve sadakat timsali olarak bilinen güvercin, vefalı kuş olarak görülmekte ve evlerde beslenmektedir (Öger ve Köse, 2014, s.164).

Görsel 103: Selçuklu dönemi, Kubadabat Sarayı çinilerinde yer alan ikili güvercin motifi (Fırat, 1996).

Aşkın ve barışın sembolü olan güvercin, Yunan mitolojisinde Venüs'ün "kythere kuşu"dur (Almutak, 2004, s.149). Hristiyanlıkta ise, güvercin "kutsal ruhu" simgelemektedir (Gibson, 2016, s.179). Hristiyan dininde, İsa vaftiz edilirken Tanrı'nın ruhu bir güvercin olup, gökten İsa'nın üzerine indiği için güvercin, bu dinde saflığın sembolüdür. İslam dininde ise, Hz. Muhammed'i düşmanlarından korumak için saklandığı mağaranın önüne yuva yapan güvercin kutsal bir kuştur. Tasavvufta ermiş kişilerin rüyalarında güvercin kılığında kutsal mekanları dolaştığına inanılır. Bektaşî inancına göre, güvercin uğurlu bir kuştur. Hacı Bektaşî Veli Horasan'dan Diyar-ı Rum'a güvercin kılığında gitmiştir (Alp, 2009, s.55). Hititlerde ise güvercin, kadınla, annelikle ilişkilendirilmektedir (Gezgin, 2007, ss.95-97).

3.10. ÖRDEK, KAZ ve BALIKÇIL

Ördek, kaz ve balıkçıl gibi su kuşları avcılıkla ilişkili kuşlardır. Türklerin İslam'dan sonraki sözlü geleneklerinde, ördek “yeşil ördek” olarak anılmaktadır. İslamiyet'ten önce Türk inanışlarında bu kuşlar arasında en çok anılan kuş kazdır. Yaratılış efsanesinde kendisinden bahsettiren kaz, şamanın ayinlerde uçmak için kullandığı binek hayvanıdır. Ayrıca kaz, Türkler müslümanlaştıkça güzelliğin sembolü olarak kuğunun yerini almıştır.

Çoruhlu (2012)'ya göre budist inancında ördek mutluluk ve refahın sembolüdür, kaz ise erkekliğin, evliliğin ve başarıyı simgeler (s.177). Kaz bilgiç kuştur. Kamin binek hayvanıdır.(Sever, 2011, s.85). Radlov'a göre, şaman yolculuğu sırasında hayvanların ruhlarından yardım isterdi. Kaz şeklinde korkuluğa binerek kollarını çırparak uçardı (Roux, 2005, s.143). Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere, Paleolitik dönemde nehir kenarlarında kemikten yapılmış kazlar da bulunmuştur.

Türkiye'de 22 ördek türü vardır, bunlardan *anas platyhyrnchos* türü yeşil başlı ördek olarak bilinen türdür. Yeşil başlı ördek adının geçtiği sözlü edebi türlerinden biri Tokat'ın 1315'lilerin askere çağrılışını anlatan seferbelik türküsüdür:

“Hey onbeşli onbeşli

Tokat yolları taşlı

Onbeşliler gidiyor

Kızları gözü yaşlı

(...)

Gidiyom elinizden

Kurtulam dilinizden

Yeşilbaş ördek olsam

Su içmem gölünüzden

(...)

Sivas, Zara'nın türküsü:

Yeşil ördek gibi daldın göllere

Sen düşürdü beni dilden dillere

Başım alıp gidem gurbet ellere

Ne sen beni unut, ne de ben seni

Karacaoğlan'ın koşmasından:

(...)

Evlerinin önü çardak

Elif'in elinde bardak

Sanki yeşil başlı ördek

Yüzer Elif Elif (Somçağ, 2005, s.90).

Leeming'e (2017) göre Türklerin yaratılış miti şu şekildedir; hiçbirşey yok iken sadece su ve büyük beyaz kaza benzeyen Tengri vardı. Suyun üzerinde süzölen Tengri, Büyük Beyaz Ana'nın desteğiyle yaratma görevini üstlendi. Tanrı yalnızdı ve kendisine eşlik etmesi için Erlik adında kişiyi yarattı. Erlik kötü huyluydu ve Tengri'nin yaratmasına müdahale etti. Tengri'de insanlara yardım etmesi için hayvan şeklinde kutsal ruhlar yolladı (s.245).

Yakutların yaratılış efsanesinde ise, balıkçıl kuşu ve yaban ördeğinden bahsedilmektedir. Bu efsanede yaban ördeği itaatkar ve sadık olarak tasvir edilirken, balıkçıl kuşu kurnaz olarak tasvir edilmektedir (Ögel, 2014a, s.483). Ayrıca balıkçıl kuşu, yeniçerilerin dövmelelerinden biridir.

Görsel 104: Altay Hun çağı Tuyahta ve Başadar kurganlarında bulunan kutsal kaz figürleri (Ögel, 2014a, s.485).

Alp Er Tunga'nın kızının adı, Divanü Lugati't- Türk'te "Kaz" olarak geçmektedir (Ersoylu, 2015, s.57). Altay topraklarında kuğu kuşu bol bulunurdu, fakat Türkler batıya doğru göç etmeye başladıklarında kuğu költünün yerini kaz almaya başlamıştır. Kazın kuğu gibi güzellik simgesi olarak göröldüğünü; Dede

Korkut Hikayelerinde “kaza benze kızım gelinim” ifadelerinden anlaşılmaktadır. Anadolu’da “Sarı kız ve Kazdağı” adlı efsanede yaygın bir şekilde anlatılmaktadır. Dünyada 14 kaz türü olmasına rağmen Türk coğrafyasında ilk akla gelen “boz kaz” (anser anser) türüdür (Somçağ, 2005, ss.78-80).

Mısır mitolojisinde de yaratılış efsanesinde kazın adı geçmektedir. Tanrı Ra ilk kara parçasını yarattığında üstünde bir yumurta vardı ve içinden kaz çıkıp uçmaya başladı. Tanrı Ra’yı simgeleyen kazın uçuşuyla kara yeşermeye başladı ve Tanrı Ra hayvanları ve bitkileri yarattı (Gezgin, 2007, s.117).

3.11. KIRLANGIÇ ve BILDIRCIN

Şans getirdiğine inanıldığı için, kırlangıç yuvası olan yapılara yıldırım düşmez ve kırlangıç öldürmek ise, kötü şans getirir (Buckland, 2011, s.236). Dostluğun ve şefkatin sembolü olan kırlangıç, insanları kazadan ve beladan korumaktadır. Uygur Türkleri arasında kutsal görülen bu kuş için evlerin çatılarına, kapıların üzerine yuva yapılmaktadır. Ersoylu’ya göre kırlangıç, Mısır mitolojisinde ölüp yeniden dirilmeyi sembol etmektedir. (Ersoy, 2007:296). Orta Asya ve Çin’de bıldırcın ise, yiğitliğin sembolüdür (Çoruhlu, 2012, s.177).

3.12. LEYLEK ve TURNA

Her kuş türü gibi göçmen kuşlar da Türklerin değer verdiği kuşlardandır. Türk kültüründe bu kuşlar, şans, bereket, vefa ve güzelliğin sembolü olarak görülmekteydi.

Hunların hükümdarı Attilâ, Akileya’yı kuşattığında yuvalarını şehrin çatılarına kurmuş leyleklerin, her zamankinin aksine yuvalarını şehrin dışına götürdüklerini fark eder. Attilâ, bu olayı şehrin düşeceğine bir işaret olarak algılar (Roux, 2005, ss.80-81). Orta Asya Türkleri, hayvanların Tanrı’nın elçisi olduğuna inandıkları için onların veridiği ipuçlarını dikkate alırlardı.

Müslümanlar için cami minarelerine yuva yapan leylekler, kutsal kuşlardandı ve onları beyazlar giyip hacca giden hacılara benzetilmektedir (Gezgin, 2007, s.148). Türk toplumlarında leylek, baharın gelişini ve bebeklerin doğuşunu simgelemektedir. Leylek, dünya karikatür ve masallarında, bebekleri ailesinin evinin çatısına getiren bir kuş olarak betimlenmektedir. Ergun, leyleklerle ilgili

makalesinde, leyleklerin bebekleri dünyaya getirme inancının çocukların koruyucusu Tanrıça Umay'a dayandığını belirtmektedir. Ayrıca, leyleğin Yaz Tanrıçası'nın soyundan geldiğini belirtmektedir (Ergun,2011).

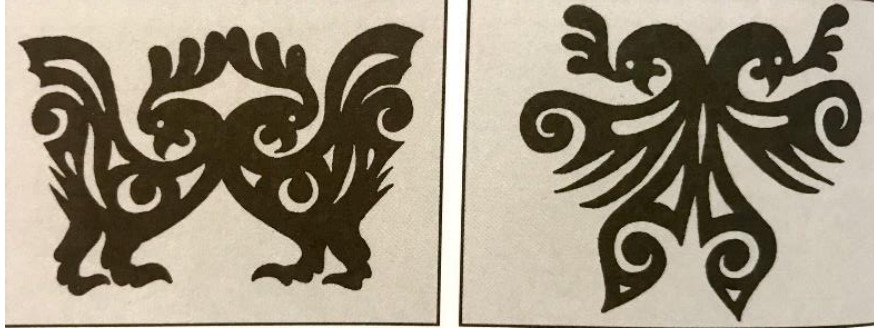
İbn Fadlan, Başkırtların ayılara, balığa ve turna kuşuna taptiklarından bahsetmiştir. Fakat Roux, Eski Türklerin hayvanlara tapmadıklarını, onları sadece Tanrı'nın elçisi oldukları için kutsal hayvanlar olarak gördüklerini belirtmiştir (Roux, 2005, s.90). Nadir Yılmaz'ın belirttiğine göre, eşi ölen turna yedi yıl eşini bekler ve kolay kolay çiftleşmez. Turnalar, sevgide bağlılık, dostlukta sebat ve sadâkat mânasına târif edebileceğimiz vefanın en güzel örneklerini teşkil etmektedir (Elçin, 2003, s.1).

Türk kültüründe turna; bereket, vefa, refah, saflık, dürütlük, sabır, aşk, onur ve özgürlük gibi güzel duyguların sembolü olarak, türkülerde sıkça adı geçmektedir. Japon kültüründe de, uzun ömrün ve mutluluğun sembolü olan turna iki kültürde de olumlu vasıflar yüklenen bir kuştur. Ayrıca Japonlarda 1000 tane turna şeklinde kağıt katlanırsa (origami) hastalıktan kurtulup iyileşeceklerine inanılmaktadır (Kara ve Teres, 2012, s.197). Turna, Anadolu'da "kız-güzellik" sembolüdür (Elçin, 2003, s.3). Ayrıca, uğur getirmesi amacıyla gelinlerin başına turna tüyü takılmaktadır.

"Turnayı gözünden vurmak"; "turna katarı bağlamak"; "eşinden ayrılmış turnaya dönmek" gibi deyimler ile askerî teşkilâtımızda Yeniçeri Ocağı'nı teşkil eden 196 ortadan 68'inci ortaya verilen "Turnacı" tâbirleri turna ile ilgili önemli ifadelerdir (Elçin, 2003, s.2). Şamanların kuşları taklit ederek yaptıkları ayinsel dans, günümüzde "turna barı", "kartal halayı" gibi halk oyunlarında karşımıza çıkmaktadır (Roux, 2005, s.240).

3.13. TAVUK

Eski Türklerde tavuk, Oğuzhan Destanı'nda ve on iki hayvalı Türk takviminde karşımıza çıkmaktadır. Altın ve gümüş tavuk, Oğuz Han zamanında şölenlerde görülmektedir. Altın tavuk, doğuyu ve "Bozokları" temsil ederken, gümüş tavuk, batıyı ve "Üçokları" temsil etmektedir. 12 hayvanlı Türk takviminde de tavuk, bereketli bir yıl olarak anılmaktadır.

Görsel 105: 1. Pazırık kurganında lahit üzerinde yer alan stilize horoz figürü (Kılıçkan, 2004, s.42).

İslamiyetin kabulünden sonra dahi bazı topluluklarda eski Türk kültürüne ait unsurlar görülmeye devam etmiştir. Bunun bir örneği de, Doğu Türkistan bölgesindeki Uygur veya T'ang devrine ait Turfa'da yapılmış olan tavuk başlı insan biçimindeki heykel örneğidir. Bu heykelin tavuk yılıyla bir ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Çoruhlu, 2012, s.200).

Görsel 106: Uygur veya T'ang devrine ait tavuk başlı insan biçimindeki heykel (Çoruhlu, 2012, s.200).

Anadolu da hayvan motifleri, kilimlere geometrik şekillerde işlenerek görülmektedir.

Görsel 107: Anadolu kiliminde tavuk motifi (Türkler ansiklopedisi, C.4, s.173).

Türklerin eski kültüründen izler taşıyan Çin’de ise, yeni yıla girerken tavuk yumurtası içilir ve tüm yılın enerji dolu geçeceğine inanılırdı. Eski Türklerde tavuk egemenlik sembolüdür. Oğuz Han, Bozok ve Üçok kolunu oluşturan oğulları için gümüş ve altın tavuk direği diktirmişti (Gezgin, 2007, s.159).

3.14. SÜLÜN ve TAVUSKUŞU

Sülün, güzellik ve iyi şansın sembolüdür. 568 yılında İstemi Kağan’a elçi olarak giden Bizanslı Zemarkhos, hükümdarın tahtında tavus kuş figürlerinin olduğundan bahsetmiştir. Buradan yola çıkarak tavus kuşu, taht sembolüdür denilebilir. Ayrıca tavus kuşu güzelliğin, itibar ve şerefın sembolüdür. (Çoruhlu, 2012, s.177). Yunan mitolojisinde tavuskuşu tanrıça Hera’nın simgesidir (Gibson, 2016, s.165). Ayrıca, halı ve düz dokumalarda günümüze doğru sıklıkla kullanılan tavus kuşu motifi, gösterişli bir kuş olmasından dolayı cennet ile ilişkilendirilmiştir.

Görsel 108: Selçuklu Dönemi Kubad Abad Sarayı tavuskuşu çinileri (Arık, 2000, s.99).

3.15. SAKSAĞAN

Kutadgu Bilig’de betimlendiği üzere; saksagan tedbirli bir kuştur. Çoruhlu’ya göre ise, iyi haberi temsil eder (Çoruhlu, 2012, s.177). Bazı Kızgızların da saksagana taptığı bilinmektedir (Alp, 2009, s.54). Parıldayan nesnelere seven

saksağan hırsız, hain sıfatlarıyla nitelendirilmektedir. İslam inancında da saksağan güvenilir bir kuş olarak bilinmektedir. Çin mitolojisinde ise, saksağandan türeyen kimsenin üstün bir kişi olacağına inanılmaktadır (Gezgin, 2007, s.153).

3.16. AĞAÇKAKAN

Altay Türklerine göre, ağaçkakan tanrının elçisidir. Bundan dolayı da şaman kıyafetlerinde ağaçkakan kuşunun derilerini görmek mümkündür (Ögel, 2014a, s.52). Ağaçkakanın şaman ve Tanrı arasında iletişimi sağladığına inanılırdı (Gezgin, 2007, s.11).

3.17. KEKLİK

Elazığ efsanesine göre, Hz. Zekeriya, kendisine isyan eden ümmetinden kaçarken kavak ağacı yarılr ve içine alıp onu saklar. Fakat dışarıda kıyafetinin bir parçası kalır. Keklik öterek Hz. Zekeriya'nın yerini belli eder ve adamlar onu bulup öldürürler. Hz. Zekeriya'nın kanından içen kekliğin ağzı ve ayakları kan içinde kalır.

Hainliği ile bilinen keklik ayrıca şans da sembolüze eder. Türk folklorunda avcının av sırasında ilk olarak karşısına keklik çıkarsa, bu avın iyi geçeceğine işarettir (Akalin, 1993,105). Kültürel miras ve geleneğin devamı niteğinde olan halı dokumacılığında keklik motifleri sıklıkla kullanılmaktadır.

Görsel 109: Döşemealtı Kuşlu Halı Örneği (Akpınarlı ve Arslan, 2018, s.9).

3.18. GUGUK KUŞU

Genel inanca göre, guguk kuşunun sesi ilk olarak sağdan gelirse iyiye, soldan gelirse kötüye işaretir (Buckland, 2011, s.236). Türk dünyasından ve Anadolu'dan efsaneler incelediğinde, genellikle bir olaydan dolayı bir kişinin kuş şekline girdiği görülmektedir. Yuvasız kuş “guguk” ve az su tüketen “çaylak” gibi kuşların bazı özellikleri, Türk aile yaşantısına konu olarak ele alınmış ve kişilerin bu kuşlara dönüştüğü efsaneler ortaya çıkmıştır.

Altay bölgesindeki bir efsaneye göre; kendi yuvasını yapamayan “Guk” adında bir kız kuşa çevrilmiştir. Kendi yuvasını yapamadığı için başka yuvalara konup orada yaşadığına inanılmaktadır. Ailesinden biri yakalamaya çalışırken bir ayakkabısını çıkardığı için bu kuşun ayakkabısız ayağı kırmızı, diğeri siyah renktir (Sakaoğlu, 2009, ss.25,26). Günümüzde adını guguklu saatlerle duyuran bu kuş türü, yavrusunu başka yuvalara bırakır ve uzaktan onu gözlemeye başlamaktadır. Yuvaya herhangi bir saldırı olacağı zaman hemen yumurtasını alıp, başka yuvaya bırakır. Yumurtadan çıkan yavru guguk kuşu ise, yuvanın asıl sahibi yavru kuşlardan önce yumurtadan çıkar ve anne kuşun getirdiği yiyecekleri paylaşmamak için diğer bütün yumurtaları yuvadan atar. Anne kuştan da daha büyük hale geldiği zaman da yuvayı bozar ve eş aramaya gitmektedir. Efsane ile tabiatla anlatılan olay arasındaki benzerlikten yola çıkarak, bu kuşa “yuvasız kuş” da diyebiliriz.

Çingenelerin inançlarına göre, öldükten sonra guguk kuşu aracılığıyla yeniden doğacaklardır (Berger, 2000 aktaran Gezgin, 2007, s.95).

3.19. EFSANEVİ KUŞLAR

Türk masallarında efsanevi bir kuş şöyle betimlenmektedir; bembeyaz, bir insanı taşıyabilecek kadar büyük, başında taç gibi duran tüyleri bulunan, bin bir renkli kuyruğu olan, iri kanatlı, kalın gagalı ve kömür gözlü. Türk mitolojisinde iki efsanevi kuş vardır. Biri “Karakuş” ve diğeri “Hüma” kuşudur. Karakuş'a Türk kültürünün belli dönemlerinde, *Tugrul* ve *Zümrüd-ü Anka* denmiştir.

3.19.1. Karakuş (Tuğrul Kuşu)

Türk mitolojisinde Karakuş, dünya ile diğer dünya arasında köprü olan hayat ağacının üstünde yer almaktadır. Karakuş, Tanrı'nın elçisidir. Kartal türünden kabul edilen Karakuş'un Türk mitolojisinde çift başlı, kulaklı ve benekli olarak tasvir edildiği görülmektedir. Türk kültüründe bahsedilen efsanevi kuşların farklı dönemlerde adlarının değiştiği görülmektedir. Eski dönemlerde, kartalın en yüce kuş olmadığı zamanlarda, doğan kuş türünden olan Tuğrul kuşu, Türklerin efsanevi kuşuydu. Daha sonraları, doğancılığın en üst mertebesi olarak da kabul edildiği gibi, kartal türünden Karakuş kuşların en yücresi, Türklerin efsanevi kuşuydu. İslamiyeti kabul eden Türkler, İran ve Arap kültüründen etkilenmişler ve Simurg ve Anka'yı efsanevi kuşları olarak görmüşlerdir. Fakat, Türklerde Anka, farsça ve arapça kelimelerinden türetilen “Zümrüd-ü Anka” olarak anılmaktadır.

Zümrüd-ü Anka'nın, kolay avlanamadığı için Kaf dağında yaşadığına, çok yükseklerden uçtuğu için de gözle görülemediğine inanılmaktadır. Anka kuşu, dünya genelinde büyük altın sarısı, dört ayaklı ve ateşte yaşayan bir kuş olarak betimlenmektedir. Bu efsanevi kuşun, yeşil zümrülden bir dağ olan kaf dağında yaşadığı için bu ad verilmiştir. Anka, bilgeliğin, zenginliğin, ölümsüzlüğün, talihin ve sonsuzluğun sembolüdür.

Görsel 110: Geç Hakanlı devrine ait, karnında hilal, sağında ve solunda dolunay ve güneş bulunan Karakuş sembolü (Esin, 2004).

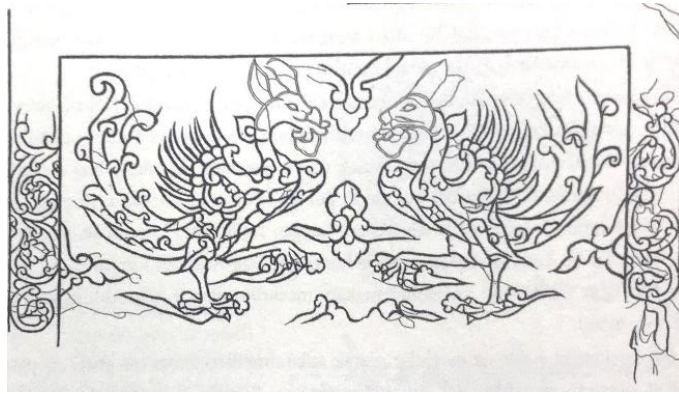
Reşideddin'e göre, Moğolların “toğrıl” adlı kuşu, Türklerin “kongrıl” adlı efsanevi kuştur. *Toğrıl*, Moğolca bir kelime değil, aksine P.Pelliot'un da ifade ettiği üzere Türkçe bir kelimedir (Ögel, 2014b, s.92). İlk Büyük Selçuklu hükümdarının adı da Tuğrul bey (933-1063) dir. Türklerin avcılıkta kullandıkları yırtıcı erkek kuşlardan biri “tuğrıl” adında bir kuştur (Esin, 1974-1975, s.412). Tuğrul kuşu,

ongun olarak 4. ve 5. yüzyıllarda Batı Hun, Hazar, Oğuz ve Macar boyları arasında değer kazanmıştır. 8. yy. Arap kaynaklarında ise tuğrul kuşu, en soylu Türk kuşu olarak geçmektedir (Esin, 2004, ss.210,243). Tuğrul kuşu, her derde deva olan mucizevi bir kuştur. Ayrıca, Avrupa Hun İmparatorluğu'nun bayrağında da tuğrul kuşu sembolü yer almaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi kartal, Kalkolitik ve Maden devrinden itibaren değer verilen bir kuştur. Bu dönemlerde işlenen kartal figürleri, kuyruklu, boynuzlu, taçlı ve burun delikleri, pençeleri, gagaları spiral şeklindedir. Göktürk Kağanın Külliyesi'ndeki Bilge Kağan hazinesi arasında bulunan tacın üzerindeki kuşun ve Kültigin büstünün üzerindeki kuşun tuğrul kuşu olduğu varsayılmaktadır. Görüldüğü gibi, Tuğrul kuşu ve Karakuşun kaynaklarda aynı kuş olarak görülmektedir.

Karakuş, kuşların Tanrısı ve Tanrı Ülgen'in oğludur. Karakuş şamanların göğe yolculuklarında onlara yardım ederler. Ayrıca, şahin, atmaca, doğan, kartal gibi yırtıcı kuşlar "karakuş" diye tanımlanır (Uslu, 2017, s.261). Oğuz boylarından Yıldız kolunun ongunu, Karakuştur. Karakuş, ilk devirlerde Budizmin etkisiyle, Garuda gibi efsanevi bir kuş olarak ejder ve yırtıcı kuş karışımı bir şekilde tasvir edilirken, daha sonraki dönemlerde küçük kafalı, büyük ve basık gagalı, uzun ve sivri kanatlı ve kısa kuyruklu avcı kartallar gibi tasvir edilmektedir.

Anonim IV olarak anılan Göktürk devrine ait mezarda yer alan lahitin yüzeyinde, araştırmacıların *Zümrüd-ü Anka* olarak adlandırdıkları, eski Türk kültüründe "Karakuş" olarak bilinen efsanevi kuş figürü yer almaktadır (Çoruhlu, 2013, s.185).

Görsel 111: Anonim IV Göktürk mezarı- Karakuş figürü (Çoruhlu, 2013, s.185).

1799 yılında Macaristan'ın Torontal vilayetinde bulunan Nagyszentmiklos hazinesi 23 parça altın sanat eserinden oluşmaktadır. Peçenek Türklerine ait olduğu düşünülen bu eserler, İslamiyetten önce Türk Sanatı'nı yansıtmakta ve günümüzde Viyana'da Sanat Tarihi Müze'sinde bulunmaktadır (Çoruhlu, 2014, s.123). Bu hazine arasında 7 numaralı sürahi üzerinde, efsanevi Karakuş ve efsanelerde anlatıldığı üzere, kendisine yardım ettiği ve karşılığında onu yol boyunca besleyen insan figürü yer almaktadır.

Görsel 112: Nagyszentmiklos hazinesi, sürahi üzerinde efsanevi kuş figürü (Çoruhlu, 2013, s.504).

“Sabırlı insan dileğine kavuşur, sabredip bekleyen Anka kuşu tutar” (Hacib, 2016, s.116);

“... ”

Tam olarak bellidir, bil ki kişinin kutsuzu
Yaşlandığı halde hevesine uygun davranandır
Hani bu dünyayı elinde tutan
Kendine demir kent, kale yaptıran
Hani o küstah it, bu dünyayı bulup
Mavi göğe çıkan, karakuşa binip
Küstahça ben Tanrı'yım diyen hani
Tanrı'nın denizin dibine gönderdiği

...” (Hacib, 2016, s.352). Yaratılış Destanı’na gönderme yapan bu metinden anlaşıldığı üzere; Tanrı hiçbirşey yok iken, ne yer, gök ne de ay, güneş varken, kendine benzer insanı yaratır. Tanrıların en büyüğü Kayra Han ile kişi birlikte su üzerinde karakuşun üzerinde uçarlarken kişi hırsına yenik düşüp, Kayra Han’dan daha yükseğe uçmak ister ve buna kızan Tanrı onun bu yeteğini alır.

Mısır mitolojisinde “phoenix” , İran mitolojisinde *otuz kuş* anlamına gelen “simurg”, Hint mitolojisinde “garuda”, Arap-İslam kültüründe “anka” adıyla anılan efsanevi kuşun Türk mitolojisindeki karşılığı “karakuş”tur. Genel itibariyle, kartal varsayılan bu efsanevi kuşlar bir ağacın tepesinde yaşayan Tanrı’nın elçileridir. Ögel’e göre, İran mitolojisinde “Simurg” veya “Sireng” denen bu kuş, Kaf veya Elburz dağında heşeyin üzerinde olan ağacın üzerinde yaşar ve bu kuşun tüyüne sahip olan kişi en büyük sırra ve ölümsüzlüğe sahip olacaktır (Ögel, 2014a, ss.121,122). Hint mitolojisindeki kartal gagası, pençesi ve başına, insan gövdesi, kol ve bacağına sahip olan Garuda ile Er-Töştük Destanı’nda yer alan Karakuş ile benzerlileri şu şekilde anlatılmaktadır; hayat ağacı üzerinde yuvası bulunan Karakuş, avlanmaya gittiğinde yuvasına her seferinde bir ejderha musallat olup, yavrularını yemektedir. Yine aynı şey olacakken Er-Töştük ejderhayı öldürüp, yavruları kurtarır. Mükafat olarak Karakuş, Er-töştük’ü yeryüzüne indirmeyi vazife edinir. Yolculuk esnasında Er-Töştük Karakuş’u yiyecek beslerken, yiyecek biter ve kendi etinden beslemeye başlar. Yeryüzüne indiği zaman Er-Töştük’ün fedakarlığını gören Krakuş, onu iyileştir. Karakuş’un binek hayvanı olması, Vişnu’nun binek hayvanı Garuda’yla benzerlik gösterirken, iyileştirme özelliğinden dolayı da, gençleştirme ve iyileştirme özellikleri olan Phoenix ile benzerlik göstermektedir (Çoruhlu, 2014, ss.9).

“Akıl almaz büyüklükteki kartal kanatları sayesinde gökyüzünün hakimi olan bir adam biçiminde canlandırılan Garuda, altın sarısı tüyleri nedeniyle güneşle ve Hindu tanrısı Vişnu’yla özdeşirilir. Bu “güneş kuşu” Vişnu’un bineğidir. Garuda, kötücül nagalarla savaşan bir güneş yaratığı olarak ışığı ve yaşamı simgeler.” (Gibson, 2016, s.157).

Görsel 113: 1. Doğu Türkistan'ın önemli bir sanat merkezi olan Kızıl'da bulunan çift başlı kartal şeklinde tasvir edilmiş "Garuda", 7-8. yy. (Çoruhlu, 2014, s.257).

Görsel 114: 2. Minyatür, bordür ayrıntısında "Simurg" figürü, 17. yy., Hindistan. (Çoruhlu, 2014, ss.257,261).

Phoenix kuşu, aslında Eski Mısır'daki "Benu Kuş"dur. Güneşin sembolü olan bu kuş, en büyük Tanrı'nın formlarından biridir. Phoenix, Hristiyanlıkta İsa'nın yeniden doğuşunun da simgesidir. Uzun bir hayata sahip olan bu kutsal kuş, hayatının son evresinde kendini yakar ve küllerinden daha genç olarak yeniden doğar. Phoenix, yeniden doğuşun, sonsuz yaşamın, zaferin, barışın ve mutluluğun sembolüdür (Çoruhlu, 2014, s.17).

Kaf dağının ardında, Dünya ağacının zirvesinde yaşadığına inanılan Anka kuşunun rengarenk tüyleri, göz alıcı kanatları olduğu ve yüzünün insan yüzüne benzediği belirtilmektedir. Mısır'da ölümsüzlüğün simgesi olan Anka kuşu, ölüm anı yaklaştığı an mis kokulu ağaç dallarından bir yuva yapar, sonra kendini ateşe verir ve küllerinden tekrar doğar (Gezgin, 2007, ss.19-23).

Çinlilerin dört yüce hayvan sembollerinden biri kızıl ankadır ve "fırsat" anlamına gelmektedir (Buckland, 2011:88). Roma İmparatorluğunda da ölümsüzlüğün simgesi olarak madeni paranın üzerinde Anka kuşu motifi kullanılmıştır (Gezgin, 2007, s.23).

Bir rivayete göre, Musa peygamber zamanında yaratılan Anka kuşu, Hicaz'a göç eder ve orada küçük çocukları kapıp götürdüğü için Halit peygamber tarafından nesli tüketilmiştir (Çoruhlu, 2014, s.15).

Türk geleneği ile İslamiyet arasında bir uyum sağlandığında, dünyevi hayallerin silinmesine neden oldu. Fakat, Hakani Türk sülalesi üyelerine ait; evren (ejder), aslan, bōri (kurt), tuğrıl (tuğrul), karakuş (kartal), toğan (doğan) gibi

ongunlar, dini olmayan sanatlarda yer almaya devam etmiştir. Daha sonraları Selçuklular gibi müslüman Türk sülalerince benimsenmiştir (Esin, 1985, s.16).

3.19.2. Hüma

Talih kuşu olarak bilinen Hüma kuşunun diğer adı “Kumay”dır. Kumay, 24 Oğuz boylarından birinin ismidir. Zümrüd-ü Anka ile karıştırılan bu kuş, Humay veya Türkçe ismiyle Hüma kuşu peygamber hadislerinde, İslami edebiyat eserlerinde ve Çin edebiyatında cennet kuşu olarak bilinmektedir. Ayrıca Hüma kuşu, devlet kuşu olarak da bilinmektedir, bu kuş kimin başına konarsa o kişinin padişah olacağına inanılmaktaydı.

Hüma kuşu karakuşa benzetilmekte ve Yakut Türklerinde hüma kuşu, Umay tanrıçasıyla bağdaştırılmaktadır. Tanrıça Umay’ın kuşa dönüşmüş hali olarak da bilinmektedir. Ayrıca sirenler ve harpiller de başka efsanevi kuşlardır. Sirenler; kuş başlı kadın gövdeli koruyucu varlıklarken, harpiller; kadın göğüsü ve başına sahip olan ölümlü ilgili varlıklardır (Çoruhlu, 2012, s.154). Ayrıca, Hüma kuş figürü, tavus kuşu gibi Gaznelilerin bayrağında kuş sembolü olarak kullanılmıştır.

Ural Batır Destanı’nda “humay” adı ile anılmaktadır. Padişah kızı olan Humay, kuş şekline girebilen bir sultandır. Eşi Ural, insanları kurtarmak için canını feda edince acısından kuş şekline girip hep öyle kalmıştır (Gökdağ ve Üçüncü, 2015, ss.77-86).

Türk halk edebiyatında Hüma, erişilmeyecek yüksekliklerin sembolü olarak görülmektedir.

Dilerim dame giriftar olasın,

Hüma gibi yükseklerden uçan yar.

Gevheri

Türk halk edebiyatında Hüma, ayrıca güzelliğin sembolü olarak geçmektedir.

Karacaoğlan der ki gönül uğruna,

Gökte melek, yerde Hüma yavrusu

Karacaoğlan (Ögel, 2014a, ss.122,123).

Görsel 115: Türk Selçuklu, seramik kadın başlı kuş vücutlu Hüma kuşu figürü. 12.- 13. yy. (Bilgili, 2017, s.50)

Görsel 116: Selçuklu ve Memluklu eserlerinde görülen Hüma kuşu. 13.-14. yy. (Bilgili, 2017, s.57).

3.20. 24 OĞUZ BOYU'NUN KUŞ SEMBOLLERİ

İlk Türk İmparatoru Mete Han'ın, Dede Korkut Destanları'ndaki adı "Oğuz Han"dır. Oğuzhan Destan'ına göre, Oğuz Han'ın üç yer tanrıçasından, üç gök tanrıçasında olmak üzere üç oğlu vardır. Bu oğullardan da toplam 24 boy türemektedir. 24 Oğuz boyu diye anılan bu boyların her birinin, Türklerin her türünü ayrı ayrı adlandırdığı doğan kuşlarından oluşan, kuşları vardır. Leş yiyici olmayan bu kuşlardan birine sahip olan boy, kendi kuşuna zarar vermez ve onun etini yemezdi. Yırtıcı kuş veya hayvan sembolleri genellikle düşmana karşı güç gösterisi olarak savaşlarda sancaklarda yer almaktadır.

Oğuz kelimesi kabileler anlamına gelmekte ve “Üç Oğuz, Dokuz Oğuz” gibi kabile isimleriyle anılmaktadır (Taşağıl, 2014, s.239). Efsaneye göre, Nuh peygamberin oğlu Yafes (Olca Han)’ın oğlu Ohib Yavku Han’ın dört oğlundan biri olan Kara Han, Oğuz Han’ın babasıdır (Bang ve Rahmeti, 2012s.71).

Oğuz boylarının sembollerinin kuş figürü olması, ilk Müslüman dervişlerin Ahmet Yesevi’nin turna, Hacı Bektaşî Veli’nin güvercin ile anılmasından kaynaklanmaktadır (Ögel aktaran Alp, 2009, s.63).

Geçimlerini çobanlık ve av ile sağlayan eski Türkler, bahar mevsimi geldiğinde sürüleri yayla ve otlaklara götürüyorlardı. Yarı göçebe yaşam tarzı olan bu mevsim göçleri esnasında, hayvan sürülerin birbirine karışmaması için her boy kendi “tamga”sını (damga) hayvanlara vuruyorlardı (Esin, 1985, s.1). Türkler sembollerini aitlik, sahiplik bildirdiği için kutsal olarak görmüşlerdir. Hayvanların kendilerine ait olduğunu onları damgalayarak belirliyorlardı. Büyükbaş hayvanların sağrılarına yapılan işarete “damga”, küçük baş hayvanların kulaklarını çentilmesine “en”, ev eşyası ve dokumalara işlenen veya boyanan işaretlere “im” denmektedir. 24 Oğuz boyunun sembolleri Anadolu’da ve Osmanlı zamanında yaşadığı için bugünkü müzelerde, Kayı boyunun sembolü bir silah üzerinde müzelerde yer almaktadır (Ersoy, 2007, ss.539,540).

İslamiyet’ten önce bozkırlarda, yayla ve su kenarlarında Türkler, boylar halinde yaşarlardı. Hun, Göktürk, Uygur gibi büyük devletler kurduklarında da boy sistemi devam etmiştir. Taşağıl’a göre, boy sistemi Selçuklu Devletinin oratya çıkışına kadar devam etmiştir (Taşağıl, 2014, s.40). Eski Türkçede kabile anlamına gelen “boy”a “bod” denirdi ve “bod” kelimesinden türeyen “budun” ise millet anlamına gelmektedir (Ögel, 1988, ss.335-338). Türk aile ve toplum yapısı; aile, soy, boy, bodun, il (devlet) olarak sıralanmaktaydı. Boyların başında beyler, İlin başında ise, Kağan bulunurdu.

Oğuz boylarının adları ve anlamları, *Câmiü’t-tevârih*, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, *Şecere-i Terâkime* ve *Şecere-i Türk*, *Divân-u Lugâti’t-Türk* ve *Câmiü’t-tevârih* adlı eserlerde geçmektedir (Ölmez, 2014, s.731).

Şecere-i Terâkime' deki Boy Adları	Şecere-i Terâkime	Tevârîh-i Âl-i Selçuk
Kayı	Şunkar	Şahin
Bayat	Ügi	Şahin
Alka Evli	Köykeneke	Şahin
Çara Evli	Göbek Sarı	Şahin
Yazır	Turuntay	Çartal Kuş
Yasır/Yabır	Kırğu	Çartal Kuş
Dodurğa	Kızıl Çarçığay	Çartal Kuş
Döger	Küçegen	Çartal Kuş
Avşar	Curra Laçın	Tavşancıl Kuş
Kızılk	Sarıca	Tavşancıl Kuş
Begdili	Bahrî	Kuzgun
Çarkın	Su Bürgüti	Tavşancıl Kuş
Bayındır	Laçın	Sunkur Kuş
Beçene	Ala Toğanak	Sunkur Kuş
Çavuldur	Buğdayık	Sunkur Kuş
Çepni	Humay	Sunkur Kuş
Salur	Bürgüt	Uç Kuş Kuş
Eymür	Encarı/Ancarı	Uç Kuş Kuş
Ala Yuntlı	Yağalbay	Uç Kuş Kuş
Üregir	Pığu/Bığu	Uç Kuş Kuş
İğdir	Çarçığay	Çakır Kuş
Bügdüz	İtelgü	Çakır Kuş
Ava	Tuygun	Çakır Kuş
Kınık	Cürre Çarçığay	Çakır Kuş

Tablo 3: 24 Oğuz Boyu'larının ve boyları temsil eden kuşların isimleri (Ögel, 1988, s.513).

Oğuz Han'ın veziri İrkıl Hoca tarafından 24 Oğuz torununa adları ve herbiri yırtıcı kuş olan sembolleri verilmiştir (Ögel, 1988, s.513). B. Ögel başta olmak üzere, birçok kaynak, oğuz boyunun kuşlarının hepsinin bir doğan türü olduğunu belirtmektedir. Şahin başlığı altında da belirtildiği gibi bu kuş aslen doğan kuşunun kendisidir. Oğuz boyunun doğu kolunu oluşturan "Gün Han, Ay Han, Yıldız Han" büyük doğanlar, batı kolunu oluşturan küçük kardeşler ise küçük doğanlarla sembolize edilmiştir.

Gün Han- Şahin

Ay Han- Kartal

Yıldız Han- Tavşancıl

Gök Han- Sungur

Deniz Han- Çakır (Çağrı)

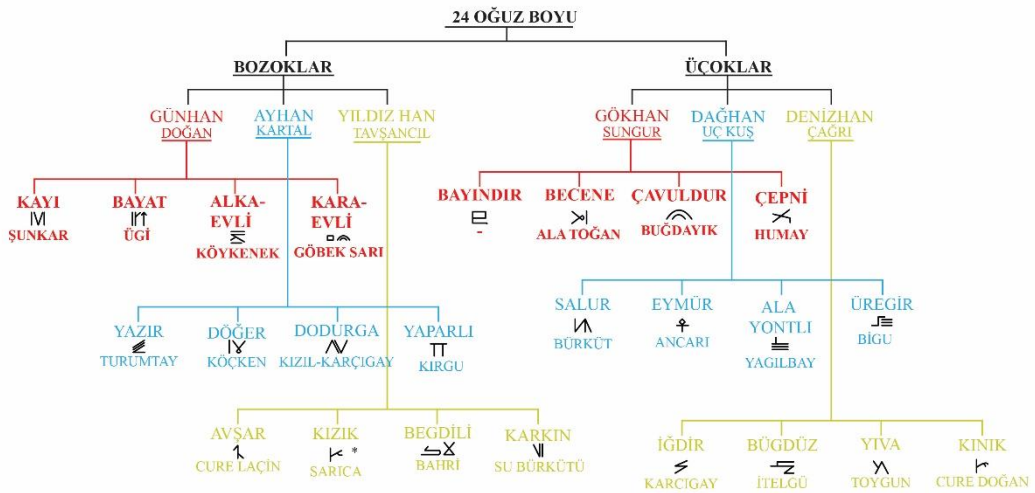
Dağ Han- Uç Kuş (Gökalp, 2015, s.71). Bu kuşların adları yanılmamalıdır ki, hepsi doğan türünden kuş isimleridir.

18. yüzyılda Ortaasya'yı gezerken Orhun yazıtlarını bulan İsviçreli Subay Strahlenberg, Yakut Türklerini ziyaret ederek onlar hakkında şu bilgileri edinmiştir:

“Yakutlara göre, yaratıklardan biri kutsal sayılır ve her kabile ile soy da, bu hayvandan türediklerine inanırlardı. Bunlar boyların kutsal saydıkları kuğu, kaz, karga vs. gibi hayvanları. Bunun için de , bu hayvanlar hiçbir suretle yenmezdi. Fakat o hayvanın boyundan gelmeyenler için mesele yoktu. Başkaları pek ala diğer boyun kutsal hayvanını yiyebilirlerdi.” (aktaran Ögel, 2014a, s.38).

Yakut Türklerinin kutsal saydığı hayvanlar; beyaz lekeleri olan at, karga, kuğu, atmaca, kartal, turna, boz inek gibi hayvanlardır. İnanca göre, kim kendi kutsal hayvanına zarar verirse, başına türlü belalar gelmekteydi. Her kabile türediği hayvanı soyadı olarak kullanırdı. Kartal gibi önemli hayvanlara bağlı olan boylar, Yakutların soylu tabakalarını oluşturmaktaydı (Ögel, 2014a, s.39).

Aşağıda Oğuz boylarının sınıflandırılması ve hayvanlara damgaladıkları işaretler yer almaktadır. Özellikle boyların atları birbirine karıştıkları zaman, bu işaretlerle her boy kendi hayvanını kolayca bulabiliyorlardı.

* Göktürk alfabesine göre yazılışını, yazar “Kınık” boyunun yazılışından oluşturmuştur.

Tablo 4: Oğuz Boyları ve kuşları (Gökalp, 2015, ss.199-201, Ersoylu, 2015, ss.48-50).

1.Kayı

DLT’de *Kayı* olarak geçen bu boyun adı diğer temel eserlerde *Kayı* şeklindedir. Üç kaynaқта anlamı ise “muhkem (sağlam)”dır (Ercilasun, 2008, s.11). Kayı boyunun kuşu ise *şunkar*’dır. Bu kuş Anadolu’da “sungur” olarak bilinmektedir. Genel olarak doğan cinsinden kuşlara verilen addır (Ögel, 2014a, ss.386,387).

2.Bayat

Dört kaynakta adı *Bayat* olarak geçen bu boyun anlamı “devletli”dir (Ercilasun, 2008:11). Bayat boyunun kuşu ise *üğü*’dür. Üğü kuşu, av için kullanılan küçük baykuşlardır. Ögel’e göre bu kuş normal baykuş değil, gece doğanlarıdır (Ögel, 2014a, s.388).

3. Alka-Evli

Genel olarak Alka- Evli olarak kabul edilen bu boyun isminin anlamı “her yerde başarı ve refaha sahip olan”dır. Alka-Evli boyunun kuşu ise *köykenek*’dir. Köykenek kuşu, doğan cinsindedir (Ögel, 2014a, s.389).

4.Kara-Evli

Bu boyun ismi kaynaklarda farklı ve tam olarak anlaşılır olmadığı için genel olarak “kara kış demeden her yerde büyük çadırlar kuran” denilebilir. Damgasının şekli kamçı gibi olan Kara-Evli boyunun kuşu ise *göbek-sarı*’dır (Ögel, 2014a, s.240).

5.Yazır

Üç kaynakta ismi *Yazır* olarak geçen bu boyun adının anlamı “birçok millet tarafından sevilen, tutulan” olarak tanımlanabilir. Yazır boyunun kuşu ise *turumtay*’dır. Radlof, turumtay cinsinden küçük atmacalardan bahsetmiştir. Ayrıca XVI. Yüzyıldan itibaren Moğollar, Türklerin tesiri ile atmacalara *turumtai* demişlerdir (Ögel, 2014a, s.390).

6.Döger

Üç kaynakta ismi *Döger* olarak geçen bu boyu adının anlamı kaynaklarda; “toplanmak için”, “bir yön üzerinde dönüp ve toplanan”ve “yuvarlak” (Ercilasun, 2008:14) olarak geçmektedir, fakat daha anlaşılır ve bir Türk boyuna yakışır bir şekilde bu boyu “bir çatı altında toparlayan” olarak tanımlayabiliriz. Döger boyunun kuşu ise *köçken*’dir (Ögel, 2014a, s.240).

7.Dodurga

İsmi Kaşgarlı’da *Totırka*, Reşideddin’de *Durdurga*, Yazıcıoğlu ve Ebülğazi’de *Dodurga* olarak geçen bu boyun adının anlamı “ülkeyi alan ve düzene sokan” olarak geçmektedir (Ercilasun, 2008, s.15). Dodurga boyunun kuşu ise *kızıl-karçıgay*’dır. Karçıgay kuşu; Radlof’a göre atmaca türündendir, ayrıca kırgız lehçesinde ve Anadolu’da bu kuş atmaca cinsinden olarak kabul edilmektedir (Ögel, 2014a, s.392).

8.Yaparlı

Oğuz boylarını 22 olarak kabul eden Kaşgarlı'da adı geçmeyen *Yaparlı* boyunun adının anlamı Ebülгази'de, "önüne ne rastlarsa yıkar" ve "dağıtıp yaymak" olarak geçmektedir (Ercilasun, 2008, s.16). Yaparlı boyunun kuşu ise *kırgu*'dur. Kaşgarlı Mahmud'a göre bu kuş atmaca cinsinden bir av kuşudur (Ögel, 2014a, s.391).

9.Avşar

Boyun ismi genel olarak *Avşar* kabul edilmekte ve anlamı "işinde çevik ve avcılığa düşkün"dür (Ercilasun, 2008, s.16). Avşar boyunun kuşu ise *cure laçin*'dir. Ahmet Vefik Paşa laçin kuşu için beyazlı, kızıl ayaklı şahin demektedir. Osmanlı kaynaklarında ise bu kuşun ak şahin olduğu açıkça belirtilmektedir (Ögel, 2014a, s.393).

10.Kızık

Kaynaklarda ismi *Kızık* olarak geçen bu boy Kaşgarlı'da adı geçmeyen boylardan biridir. Bu boyun anlamı ise, "kuvvetli kahraman ve savaşçı" olarak kabul edilmektedir. Kızık boyunun kuşu ise *sarıca*'dır. Ögel'e göre bu kuş türü "buteo" cinsindedir ve zoologlar genel olarak bu kuş türüne şahin demektedirler (Ögel, 2014a, s.394).

11.Begdili

Kaynaklarda ismi genel olarak *Begdili* olarak kabul edilen bu boyun adının anlamı *beyin dili*, *beyin sözü* kelime anlamından yola çıkarak "sözü hürmetli" olarak kabul edilmektedir. Begdili boyunun kuşu ise *bahri*'dir. Ortaasya ile ilgili sözlüklerde böyle bir kuşa rastlanmamaktadır (Ögel, 2014a, s.240).

12.Karkın

Üç kaynakta ismi *Karkın* olarak geçen bu boy Kaşgarlı'da adı geçmeyen boylardandır. Bu boyun adının anlamı ise "halkını doyuran" olarak kabul edilmektedir. Karkın boyunun kuşu ise *laçin*'dir (Ögel, 2014a, s.240). Laçin, yukarıda belirtildiği üzere şahin olarak kabul edilmektedir.

13.Bayındır

Dört kaynakta ismi *Bayındır* olarak geçen bu boyun adının anlamı "her zaman bolluk içinde olan"dır (Ercilasun, 2008, s.18). Kaynakta kuşu belirtilmemektedir.

14.Beçenek

Genel olarak ismi *Beçenek* olarak geçen bu boyun adının anlamı “gayret eden”dir (Ercilasun, 2008, s.19). Beçenek boyunun kuşu ise *ala-toğan*’dır. Ögel’e göre ala- toğan, doğanla şahin arasında bir kuştur (Ögel, 2014a, s.395).

15.Çavuldur

Genel olarak Çavuldur olarak kabul edilen bu boyun adının anlamı “şerefli, namuslu, yardımsever” olarak kabul edilmektedir (Ercilasun, 2008, s.19). Çavuldur boyunun kuşu ise *bugdayık*’tır. Kartalları en büyüğü ve en yırtıcısı bugdayık kuşudur. Bundan dolayı boylar arasında Çavuldur boyunun ongunu en büyük yırtıcı kuştur (Ögel, 2014a, ss.395,396).

16.Çepni

Dört kaynakta da adı ortak olan bu boyun adının anlamı “savaşçı, bahadır” olarak kabul edilmektedir. Çepni boyunun kuşu ise *humay*’dır. Kırım’da en iyi kartal cinsine “hüma” denmektedir. Humay kuşu, *kar-kuşu* da denilen akbaba cinsinden bir kartal türüdür (Ögel, 2014a, s.396).

17.Salur

Üç kaynakta ismi *Salur* olarak geçen bu boyun adının anlamı “kılıçlı”dır (Ercilasun, 2008:20). Salur boyunun kuşu ise *bürküt*’tür. Bürküt, Ortaasya’da kartalın genel adıdır (Ögel, 2014a, s.396).

18.Eymür

Dört kaynakta ismi *Eymür* olarak geçen bu boyun adının anlamı “zengin” olarak kabul edilmektedir. Eymür boyunun kuşu ise *ancarı*’dır (Ögel, 2014a, s.240).

19.Alayundlu

Genel olarak ismi *Alayundlu* olarak kabul edilen bu boyun adının anlamı kaynaklarda “iyi atları olan” olarak geçmektedir. Fakat, *ala* kelimesi TDK’da “çok renkli, siyahla beyaz karışık bir renk” (erişim 02.10.2018) ve Kaşgarlı’da “alaca renkli” olarak, *yund* kelimesi de Kaşgarlı’da “at, atlar, at sürüsü” olarak geçmektedir (Ercilasun, 2008:22). Buradan yola çıkarak bu boyun adının anlamı “çok renkte atları olan” denilebilir. Damgası beşik şeklinde olan Alayundlu boyunun kuşu ise *yagılbay*’dır (Ögel, 2014a, s.240).

20. Üregir

Genel olarak kaynaklarda *Üregir* olarak geçen bu boyun adının anlamı “işini iyi yapan” olarak kabul edilmektedir. Ebülgazi’ye göre, bu boyun kuşu *bigu* veya *beygudur* (Ögel, 2014a, s.397).

21. İğdir

İsmi *İğdir* olarak kabul edilen bu boyu adının anlamı “iyi ve yüce” olarak kabul edilebilir. İğdir boyunun kuşu ise *karcıgay*’dır (Ögel, 2014a, s.240).. Dodurga boyunda bahsedildiği üzere *karcıgay* kuşu atmaca türündendir.

22. Bügdüz

İsmi *Bügdüz* olarak kabul edilen boyun adının anlamı “alçakgönüllü ve hizmet eden” dir (Ercilasun, 2008, s.23). Bügdüz boyunun kuşu ise *itelgü*’dür. Çağatay lehçesinde *ötelgü* adlı bir av kartalı vardır ve bu kartala *kuzu-kartalı* da denmektedir (Ögel, 2014a, s.398).

23. Yıva

İsmi *Yıva* olarak kabul edilen bu boyun adının anlamı “mertebesi yüksek olan”dır (Ercilasun, 2008, s.24). Yıva boyunun kuşu ise *toygun*’dur. Bu kuş türü ile ilgili farklı farklı söylemler mevcuttur. Fakat Kırgız sözlüğü ve Osmanlı kaynakları göz önüne alındığında, Kırgızların *tuygun* adı verdikleri beyaz atmaca olduğu belirtilmektedir (Ögel, 2014a, s.399).

24. Kınık

Dört kaynakta da ismi *Kınık* olarak geçen bu boyun adının anlamı “bulunduğu her yerde aziz olan”dır (Ercilasun, 2008, s.24). Kınık boyunun kuşu ise *cure-doğan*’dır. Açık renli, güvercin avlayan bir atmaca türüdür (Ögel, 2014a, s.399).

Bu boyların neredeyse hepsinin isimleri Anadolu’da birçok yerin adı olarak geçmektedir.

4. TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ KUŞ SEMBOLLERİN GÜNÜMÜZ LOGOLARA YANSIMASI

4.1. GÜNÜMÜZ KUŞ LOGOLARI

4.1.1. Mitolojik Kuş Logoları

Kartal, güneşin, zarafetin, hakimiyetin ve gücün sembolüdür. Gök Tanrı inancına sahip Türkler için, hayat ağacının üzerindeki Tanrı'nın elçisidir. Türklerin efsanevi kuşu karkuş, kartal cinsinden yırtıcı bir kuştur. Kartaldan türeyen şamanların ayinlerinde sıklıkla kullandığı sembollerdendir. Kartal sembolü, dünya mitolojilerinde gücü temsil eden yaygın bir şekilde kullanılan semboldür. Türklerde görülen çift başlı kartal sembolü ise, ilk olarak Artuklular olmak üzere, Gazneliler, Hititler, Selçuklular, Bizanslılar ve Ortaçağ Avrupası'nda görülmektedir. Bu milletler arasında ise, en çok Hitit ve Selçuklularda kullanılmaktadır. Türklerde çift başlı kartal figürünün kullanımının diğer kültürlerden farkı, bu kültürde kulaklı olarak tasvir edilmesidir. Kartalın kulaklı tasvir edilmesi, geceleri göremeyen kartalların duyma duyularının güçlü olduğu vurgulanmak istemiştir. Günümüz logolarında ise, Selçuklu dönemine ait yapılarda yer alan çift başlı ve kulaklı kartal figürü görülmektedir. Bu sembolün günümüz logolarında kullanımları aşağıda sıralanmaktadır.

- Türk Tarih Kurumu, Selçuk Üniversitesi ve Konya Büyükşehir Belediyesi'nin logolarında yer alan amblem, 13. yy. Selçuklu döneminden kalan Konya Kalesi'ne ait çift başlı kartal sembolünün günümüze uyarlanmış halidir. Vektörel tabanlı programla oluşturulan bu sembol, aslını yaşatarak kültürel mirası günümüze taşımaktadır.

Görsel 117: Konya Kalesi'nde çift başlı kartal, Konya İnce Minerali Medresesi (13. yy.)

1

2 SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ

3

Görsel 118:1. Türk Tarih Kurumu logosu⁴⁰, 2. Selçuk Üniversitesi logosu⁴¹, 3. Konya Büyükşehir Belediyesi logosu⁴².

Konya Büyükşehir Belediyesi, Selçuklu Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu logosunda kullanılan sembol ile ilgili Tarlakazan ve Tıngır makalesinde aşağıdaki bilgileri vermektedir:

“Malazgirt Zaferi'nden önce Konya'ya ilk gelen, Türk akıncıları Selçuklular olmuştur (1069). Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, 1071'de Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i Malazgirt'te kesin bir yenilgiye uğratarak, Türklere Anadolu'nun Kapılarını açmıştır. Konya Selçuklu Kutalmışoğlu Sultan Süleymanşah, tarafından fethedilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'ni 1074' te başkenti İznik olmak üzere kurulmuş ancak 1097'de 1. Haçlı Seferi sırasında İznik kaybedilince başkent, Konya'ya taşınmıştır. Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Kafkasya, İran, Avrupa hatta Amerika ve Uzak Doğu'da kurulmuş eski çağ medeniyetlerinden itibaren birçok devlette çift başlı kartal sembolü, dünyanın en eski öğelerindedir. Büyük Selçuklu Devletine başkentlik yapmış olan Konya'nın büyükşehir belediyesi ambleminde Selçukluların simgesi olan çift başlı kartal kullanılmıştır. Amblem, Konya'nın tarihi kökenini simgelemektedir. Orta Asya'da yaşayan Türkler çift başlı kartalı iki dünya arasındaki köprü ve şehirlerin koruyucusu olarak görmüşler ve yenilmez, fethedilemez gibi anlamlar vermişlerdir.(...) Konya Büyükşehir Belediyesi ambleminde çift başlı kartal kullanılmıştır. Şehrin tarihsel kökenine ve Selçuklu izlerine sadık kalınmış, kartal formu siyah beyaz olarak stilize edilmiştir. Kartalın heybetli duruşu, açık kanatlar ve detaylı çizgilerle gösterilmiştir. Kartal'ın gagası ve ayak tırnakları belirli bir şekilde sivri olarak çizilmiştir. Çok fazla detaya girmeden çift başlı kartalın kudreti betimlenmiştir. Amblemdaki siyah renk gücü ve asaleti temsil etmektedir.” (2018, 119).

⁴⁰ <https://destek.ayk.gov.tr/destek/kurumlogo.html>

⁴¹ http://www.selcuk.edu.tr/mevlana_arastirma_ens/birim/web/sayfa/ayrinti/8043/tr

⁴² <http://www.konya.bel.tr/>

- Dicle Üniversitesi'nin logosu, Selçuklu dönemine ait Diyarbakır kalesinin burcunda yer alan (Selçuklu sembolü) çift başlı kartal sembolünden oluşturulmuştur. Çift başlı kartalın Türk kültür tarihinde yeri ve önemi daha önce bahsedilmiştir.

Görsel 119:1. Diyarbakır Dışkale’de Yedi Kardeş burcunda yer alan çift başlı kartal figürü, 2. Dicle Üniversitesi’nin logosu⁴³.

- Erzincan Üniversitesi ve Belediyesinin logosunda yine çift başlı kartal sembolü yer almaktadır. Erzincan Üniversitesi’nin logosunun açılımı şöyledir;

1. Selçuklu motifi çift başlı kartal,
2. Akkoyunlu motifi koçbaşı figürü,
3. Fırat’ı (Karasu) simgeleyen su damlası,
4. Bal peteği,
5. Üzüm Salkımı bulunmaktadır.
6. Amblem, çift başlı kartal kısmı aşağı gelecek şekilde çevrildiğinde yukarı gelen en üst kısmın yuvarlak ve uzantısı Göktürk Alfabesindeki “B” harfini vermektedir. Aynı zamanda bu simge “ebtamga” yani “ev”, “yurt” anlamına gelmektedir.
7. Amblem içerisinde altıgen yapıdan dairesel yapıya geçen motifler Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi’nin yöresellikten dünyaya açılan vizyonla hareket eden bir üniversite olduğunu ifade etmektedir.
8. Amblemden kullanılan renklerde ise devlete ait akademik bir kuruluş olan üniversitenin bilimsel niteliğini yansıtabilmek ve universal etki için ultra marin mavi, ayrıca amblemin konturunda ise altın yıldız kullanılmıştır.⁴⁴

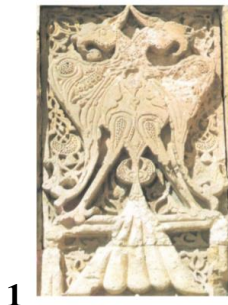
⁴³ <https://www.dicle.edu.tr/saglik-bilimleri-enstitusu-dicle-universitesi-logosu>

⁴⁴ <http://www.ebyu.edu.tr/tr/universitemizhakkinda/11031-2/> (20.08.2018).

Erzincan Belediyesi'nin logosu da çift başlı kartal ve koç başı gibi kültürel figürlerden oluşmaktadır. Tarlakazan ve Tıngır makalesinde bu logo ile ilgili şunları belirtmiştir:

“1989 yılında belediye amblemi olarak kabul görüp kullanılmaya başlayan Erzincan Belediyesi ambleminde yer alan çift başlı kartal motifi, Anadolu Selçukluları dönemine ait sanat eserlerinde görülen, Mengücek Türk birliği içinde kalan Divriği'deki Ulu Camii batı kapısında bulunan kabartmadan stilize edilmiştir. Amblemdaki koç başları, Doğu Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hareketini noktlayan Akkoyunluların kullandığı bir olgu ve simgedir. Ayrıca amblemda kartal motifinin göğüs bölümünde yer alan bakır, kandil, kubbe, kılıç ve minare motifleri kentin ekonomisini, tarihini ve kültürünü sembolize eden soyutlamalardır. Amblemda sembolik ve görsel anlamda birçok figür olmakla birlikte tasarımda aşırı ayrıntıdan kaçınılarak genel hatlar çizilmiştir.”(Tarlakazan ve Tıngır, 2018, s.123).

“İslam inancının belirtilmesi amacı ile kandilin ışıklık yerine kubbe, minare ve üst kısma hilal yerleştirilmiştir. Kandil, kılıç ve her iki kanat üzerindeki motif bir bütün olarak XV. yüzyıl başlarına aittir. Bugün mevcut olan tarihte mezar kitabelerine bağlı bir taş kabartmasından alınmıştır. Kandilin fitil kısmındaki üçlü filiz çiçek Erzincan bakır işlemeciliği sanatlarında çiçekçilik sahasında özellikle kullanılmaktadır. Kılıçlar, Türklüğe ve İslam'a karşı yapılan saldırılara karşı mücadelenin bir sembolüdür. Kandilin iki yanındaki kılıçlar tarihi taş kabartmalara uyularak çizilmiştir. Kartal'ın kuyruk kısmındaki bir üzüm salkımı bulunmaktadır. Bu ise bir ekonomik değer olarak önemli bir tarım ürünü olan Üzümlü ilçesinde yetişen “Cimin Üzüümü”nü sembolize etmektedir. Amblemda yörede örülen kilim motifleri de yansımaktadır. Taraklı palmet kuyrukta yer alan yedi beyaz renkli çubuk, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişinden sonra Erzincan'da hüküm süren devlet, beylik ve emirlikleri temsil etmektedir. Bunlar; Anadolu Selçukluları / Mengücekler, Ertenalılar / Moğol-İlhanlılar, Erzincan Emirliği, Akkoyunlular / Karakoyunlular, Safaviler, Osmanlılar, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Beyaz çizgilerin etrafında kalan ve kuyruğu meydana getiren sekiz koyu renk çizgi ise, Türk hâkimiyetinden önceki medeniyetleri temsil etmektedir. Bunlar ise; Hitit / Hurri-Mitanni, Azzi / Hayaşa, Urartular, Medler / Persler, Helen / Selevkos-Pontos-Artaksid, Arap-İslam, Romalılar, Bizanslılardır.” (Şahin, 2006, akt. Tarlakazan ve Tıngır, 2018, s.123).

2

ERZİNCAN
BELEDİYESİ

3

Görsel 120: 1. Divriği Külliyesi, Ulu Cami doğu kapısı yanında çift başlı kartal, 2. Erzincan Belediyesi logosu⁴⁵, 3. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi logosu.⁴⁶

- Polis Akademisi logosunda da, yine gücü sembolize eden ve kültürel bir miras olan çift başlı kartal figürü kullanılmıştır. Bu sembolle Polis teşkilatının gücü ve kullanılan renklerle de gücü ve asaleti anlatılmak istenmiştir.

Görsel 121: Polis Akademisi logosu⁴⁷

- “Atatürk Üniversitesi’nin logosunun açılımına dair *Bilgi Edinme Birime* yazılan maile, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Reşat Karcıoğlu’nun verdiği cevap şöyledir; üniversite amblemini, tıp fakültesinin kurulduğu yıllarda fakülteden bir öğretim üyesinin tasarladığı söylenegelmiştir; ancak tasarımcısı hakkında kurumda herhangi bir kayıt ve belge yer almamaktadır. Erzurum (Karahanlılar- Selçuklular) antik kentinin *çift başlı kartal* ve *hayat ağacı* sembolüyle, üniversite ilişkilendirilmek istenmiştir. Ayrıca kente ait bu mimari doku, akademik dünyanın belleğinde mitik bir simge olarak yaşatılmaktadır.” (akt. Çakır, 2013, s.61).

⁴⁵ <https://www.erkincan.bel.tr/belediyeyazilari/21/LOGO>

⁴⁶ <http://ebyu.edu.tr/tr/>

⁴⁷ <https://www.pa.edu.tr/logolar.html>

Görsel 122: Atatürk Üniversitesi'nin logosu⁴⁸

- Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi logosu, Selçuklu dönemine ait Kubad-Abat Sarayı çinilerinden kartal figüründen esinlenerek tasarlanmıştır. Logo, 2006 yılında fakülte öğretim elemanı Onur Toprak tarafından tasarlanmıştır. Amblem, Yunan mitolojisi'nde baykuşun güzel sanatlarla ilişkilendirilmesinden esinlenerek bu fakülte için tasarlanmıştır. Ters çevrildiğinde laleyi de andıran bu logo ile Türk kültür öğelerinin sanat ve grafik tasarım alanlarında yaşatılması amaçlanmıştır (Toprak, 2019). Siyah ve beyaz renkleri de asaleti simgelemektedir.

Görsel 123: 1. Kubadabat Sarayı kartal figürü, Beyşehir Kubad Abad Sarayı, Konya-Karatay Müzesi, 2. Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Logosu⁴⁹.

- Türk Hava Kuvvetleri logosunda ise, göklerin en güçlü kuşu kartal olduğundan bu sembol tercih edilmiştir. Bu logoda kullanılan kalkan formu güçlü savunmayı, mavi renk gökyüzünü ve gümüş renk ise sağlamlığı simgelediği varsayılmaktadır.

“Türk Hava Kuvvetlerinin sembolü tek başlı Anadolu Selçuklu kartalı olarak tescil edilmiştir. Orta Asya Türk inancına göre; insanlara gökyüzü

⁴⁸ <https://atauni.edu.tr/kimlik>

⁴⁹ <http://guzelsanat.erciyes.edu.tr/>

ve yeryüzü yolculuklarında refakat eden koruyucu varlıklar kuş şeklindedir ve bunların başında da kartal gelmektedir. Bu kuşların arasında birçok ulusu etkileyen kartal, her yeri görebilmesi nedeniyle tanrısal bir anlam da ifade etmiştir.”⁵⁰

Görsel 124: Türk Hava Kuvvetleri logosu⁵¹

- Kültürel bir sembol olan Karaman Belediyesi'nin logosunda, Karamanoğlu Beyliği devrinde gümüş paralarda kullanılan doğan kuş figürü yer almaktadır. Doğan kuşu, kanat açmış başı sağ tarafa bakar şekilde tasvir edilmiştir. Karaman'da, Alaaddin Bey'in karısı, Murat Hüdavendigar'ın kızı Nefise Sultan Hatun'un yaptırdığı (Hatuniye Medresesi) medresenin kapısında da kanatlarını açmış doğan kuşu figürü vardır. Bu da Karamanoğullarının ongunlarının doğan olduğu yolundaki tahminleri doğrulamaktadır.⁵²

Görsel 125: 1. Karamanoğlu Beyliği zamanında kullanılan para üzerindeki doğan sembolü, 2. Karaman Belediyesi logosu⁵³.

⁵⁰ <http://www.kokpit.aero/hava-kuvvetlerinin-kartal-sembolu>

⁵¹ <https://www.hvkk.tsk.tr/>

⁵² http://garaman70.blogspot.com/2008/09/karamanin-simgesi-ongunu_19.html (23.08.2018).

⁵³ http://garaman70.blogspot.com/2008/09/karamanin-simgesi-ongunu_19.html (23.08.2018).

- Baykuş, Türk kültüründe ölümü sembolize etmektedir. Günümüz kuş logolarından biri olan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi logosu, Yunan mitolojisinde güzel sanatları sembolize eden baykuş figüründen yola çıkılarak tasarlanmıştır. Ertel'in ifade ettiğine göre, 1975'ten itibaren kullanılan bu logo, grafik tasarımcı Abdullah Taşçı tarafından tasarlanmıştır (aktaran Pilici, 2008, s.146).

Görsel 126: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Logosu⁵⁴

- Dünya mitolojilerinde efsanevi kuş, garuda, anka, zümrüd-ü anka, simurg ve phoenix gibi her toplumda farklı isimler almaktadır. Türk toplumunda bu kuş ise “karakuş”tur. Anka Teknoloji Üniversitesi logosunda, dünya genelinde “anka” olarak bilinen kuş sembolü kullanılmıştır. Kendini yakıp küllerinden yeniden doğduğuna inanılan ankanın alev renkleriyle özdeşleştirildiği bilinmektedir. Bu yüzden de bu logo da alev renkleri olan sarı, kırmızı renkleri kullanılmıştır.

Görsel 127: Anka Teknoloji Üniversitesi logosu⁵⁵

- Güvercin sembolü, tüm inançlara mal olmuş bir sembol olduğu için günümüz logolarına ulaşmıştır. Güvercin sembolü barışı, sevgiyi, müjdeyi temsil etmektedir. Tufan efsanesinde rol oynayan bu kuş, ağzında zeytin dalıyla tufanın bittiğini müjdelemiştir. Şanlıurfa'nın Haliliye belediyesinin

⁵⁴ <http://www.msgsu.edu.tr/>

⁵⁵ <https://www.hangiuniversite.com/anka-teknoloji-universitesi>

logosunda, bu bölgede güvercin sevilen ve yetiştiricilerinin bol olduğu bir bölge olduğu için güvercin sembolü kullanılmıştır.

2014 yılında düzenlenen yarışmayla belirlenen belediye logosu, Emine MAÇ'ın tasarladığı logo birinci olarak seçilmiştir. “Birinci olan ambleme Göbeklitepe’de yapılan kazı sonucunda ortaya çıkan ‘T’ biçimindeki sütun, su, buğday başağı, güvercin ve hilal figürlerinin yer aldığı belirtildi.”⁵⁶

Görsel 128: Şanlıurfa Haliliye Belediyesi logosu⁵⁷

- Leylek, leylek başlığı altında da bahsedildiği üzere baharın gelişini ve bebeklerin doğuşunu sembolize etmektedir. Ayrıca Türk kültüründe, Atilla'nın Akileya kuşatmasında kendini gösteren leylek, şansın sembolü ve Tanrı'nın elçisi olarak görülmektedir. Yapı Kredi bankasının Koç Bank'la birleşmeden önceki 60 yıllık logosu leylek kuşuydu. İllüstratör Sabiha Rüştü Bozcalı tarafından resmedilen Yapı Kredi leyleği, Ahmet Naci Fırat tarafından da stilize edilerek logo haline getirilmişti.

Görsel 129:Yapı kredinin eski leylek illüstrasyonu⁵⁸

⁵⁶ <http://www.urfastar.com/gundem/iste-haliliye-belediyesinin-logosu-h3228.html>

⁵⁷ <https://www.haliliye.bel.tr/icerik/19/3/logomuz>

⁵⁸ <https://www.finansgundem.com/haber/yapi-kredinin-unlu-leylegini-kim-cizdi/466032> (27.03.2019).

Görsel 130: Yapı Kredi Bankasının eski leylek logosu⁵⁹

4.1.2. Diğer Kuş Logoları

- Türk Havayollarının kuş logosu, 1959 yılında yapılan yarışmada birinci olan Mesut Manioğlu tarafından tasarlanmıştır. Birkaç değişiklikle günümüze kadar ulaşan bu logo, çok uzun süre ve yüksekten uçabilen yaban kazından yola çıkılarak tasarlanmıştır⁶⁰. Seçilen kuş sembolü ve anlamı firmanın hizmet politikasıyla örtüşmektedir. Asaleti sembolize eden siyah-beyaz ve milli renkler olan kırmızı-beyaz renkleri logoda kullanılan renklerdir.

Görsel 131: Türk Hava Yolları logosu⁶¹

- Karadeniz Bölgesi'nin en kuzeyinde yer alan Sinop şehrinde, kıyı bölgesi olmasından dolayı martı kuşu görülmektedir. Sinop Üniversitesinin logosu da martının sade, stilize edilmiş şeklidir.

“Çalışmanın ana esin kaynağını, Sinop tarihi ve coğrafyası oluşturur. Köklü bir geçmişe sahip Sinop’un eğitim alanında da iyi bir geleceğe sahip olduğu görülür. Alt bölümdeki kavisli daire Sinop’un temel özelliklerinden olan denizi ve yarımadaı sembolleştirir. Ayrıca bu dalgadaki soyut ifade balık ve kuş soyutlaması olarak da yansıtılmaya çalışılmıştır. Üstteki turuncu daire yine Sinop’un denizi ve güneşinin ayrılmaz parçalarından biri olmasını güçlendirmiştir. Renkler yine Sinop’la bütünleşmiş renklerdir. Lacivert renk gökyüzünü ve Sinop’un panoraması gibi geniş ufukları vurgular. Ayrıca bu renk bir üniversitenin en önemli özelliklerinden olan çağdaşlık, bilim ve mantığı güçlendirici bir renk

⁵⁹ <http://elmaaltshift.blogspot.com/2006/10/leylek-artk-yok.html>

⁶⁰ <https://www.webtekno.com/turk-hava-yollari-nin-logosu-ne-anlama-geliyor-h48132.html>

⁶¹ <https://www.turkishairlines.com/tr-us/basin-odasi/logo-arsivi/index.html>

olarak da ele alınmıştır. Bu rengin diğer özellikleri de özgünlük, zekâ, ciddiyet, güvenilirlik ve idealizmdir. Bu özelliklerinden dolayı bu renk amblemi güçlendirmiş, Sinop Üniversitesine kurum kimliği kazandırması yolunda güven, verimlilik gibi özellikleri de yüklemiştir. Üstte kullanılan daire şeklindeki turuncu renk, Türkiye'nin kuzey ucundaki eğitim güneşini, bir üniversitenin en büyük gücü olan gençliği ve dinamizmi de vurgulaması açısından tamamlayıcı bir unsur olmuştur.⁶²

Görsel 132: Sinop Üniversitesi logosu⁶³

- Aydın ilinin Kuşadası Belediyesi'nin logosunda, stilize edilmiş bir kuş biçimi ve her kuş türünü ve yazı temsil eden renkler kullanılmıştır. Kuşadası bölgesine, eski dönemlerde güvercin göçlerinin yoğun olduğundan dolayı bu isim verilmiştir. Bölgenin kalesi de “güvercin ada” denilen adanın üzerinde inşa edilmiştir (Kapıcı, 2019). Ayrıca, kuş türüyle zengin olan bölgenin milli parkında 209 kuş türü⁶⁴ bulunmaktadır.

Görsel 133: Kuşadası Belediyesi logosu⁶⁵

- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin logolarından birinde kuş biçimi yer almaktadır. Burdur Gölü, kuşların uğrak yeri olmasından dolayı bu kuş formu kullanılmış olmalıdır. Stilize edilmiş olan bu kuş biçiminin

⁶²http://sgdb.sinop.edu.tr/dosya/Strateji_Gelistirme_Daire_Baskanligi_websitesi/Faaliyet_Raporu/2018YiliIdareFaaliyetRaporu.pdf

⁶³<https://www.sinop.edu.tr/default.aspx>

⁶⁴<http://www.kusadasi.bel.tr/Kusadasi-Milli-Parki> (25.04.2019).

⁶⁵<http://www.kusadasi.bel.tr/>

kanadı da hilal sembolünü yansıtmaktadır. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Öğretim Üyesi Murat Kara'nın bu logo ilgili verdiği bilgiler ise şöyledir:

“Üniversitemizin logosu resmiyette halen sözünü ettiğiniz "kuşlu" logo olsa da geçtiğimiz aylarda oluşturduğumuz kurumsal kimlik tasarımımız ile birlikte bu logonun kullanımını en aza indirgeyerek, tanıtım materyallerinde MAKÜ ibaresi ile Mehmet Akif silüetini kullanmaya yönelik çalışma başlattık. Zaman içerisinde de resmi logoyu tamamen değiştirmeyi planlıyoruz. "Kuşlu" logonun tam olarak ne kuşu olduğuna dair net bir bilgiye bizler de ulaşamadık maalesef. Üniversitenin kuruluşunda tasarlatılmış, ancak neyi simgelediğini tam anlamıyla bilen yok. Herhangi bir kurumsal kimlik kılavuzu da yapılmamış. Flamingo, dik kuyruk ve Burdur'u ziyaret eden göçmen kuşlar gibi farklı söylentiler var.”

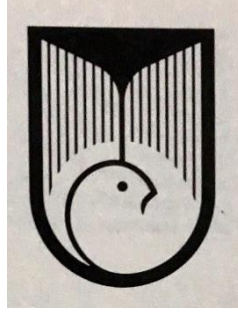
Görsel 134: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi logosu⁶⁶

- Sait Maden'in logo tasarımları, günümüz tasarımlarına ışık tutan, diğer tasarımlar arasında fark yaratan, yeni tasarımcılara örnek tasarımlar niteliğindedir. Türk Grafik Tarihi'nin önemli isimlerinden olan Sait Maden'in örnek kuş logoları ise, aşağıda yer almaktadır.

Görsel 135: Sait Maden'in Beşiktaş Jimnastik Kulübü için yaptığı logo çalışması (1973).

⁶⁶ <https://www.mehmetakif.edu.tr/icerik/9/2/kurumsal-kimlik>

Görsel 136: Sait Maden'in Ömer Faruk Şiir Ödülü için tasarladığı logo (1981), (Maden,1990).

4.2. ÖRNEK KUŞ LOGO TASARIMLARI

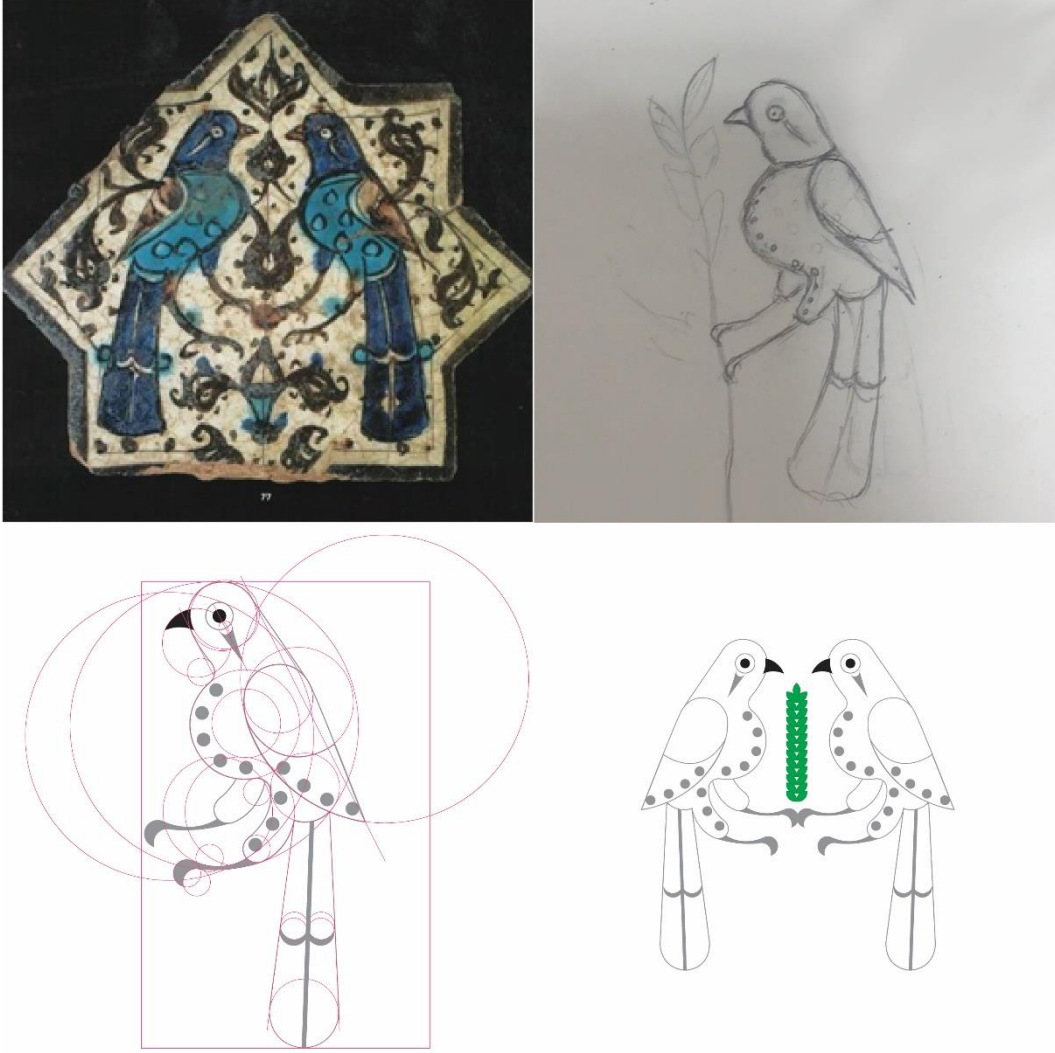
Yukarıda, Türk Tarih Kurumu, Selçuk Üniversitesi, Konya Büyükşehir Belediyesi, Dicle Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ve Karaman Belediyesi logolarında, tarihi kalıntılar üzerinde yer alan sembollerin kendine mal etme tekniğiyle yeniden tasarlanarak günümüze ulaştığından bahsedilmiştir.

Bu tezin örnek oluşturması için yapılan tasarım kısmı, iki başlık altında toparlanmıştır. Birincisinde, geçmişte yer alıp, günümüzde logo olarak kullanılmayan sembollerin kendine mal etme tekniğiyle yeniden yorumlanan logo tasarımları, ikincisinde, sadece betimsel olarak anlatılan tasvirlerin tamamen yazarın hayal gücüyle tasarlanan logo örnekleri yer almaktadır.

4.2.1. Mevcut Sembollerden Yola Çıkılarak Oluşturulan Kuş Logo Tasarım Örnekleri

- Güvercin, tespit edilen günümüz logo tasarımları ve güvercin başlığı altında bahsedildiği üzere, sevgi, aşk, umut, müjde gibi olumlu anlamları olan şeyleri sembolize etmektedir. Aşağıda, Selçuklu dönemine ait Kubad Abat Sarayı çinilerinin birinde yer alan güvercin tasarımını, araştırmacı kendine mal etme tekniğiyle yeniden yorumlayarak bir logo tasarım örneği oluşturmuştur. Bu logo tasarımı ile Büyük Selçuklu İmparatorluğunda kullanılan, kültürel bir değeri olan güvercin sembolünün günümüzde yaşatılması amaçlanmıştır. Bu logo tasarım örneğinin farklı versiyonları, bu anlamları bünyesinde barındıran kurum ve şahıslarca kullanılabilir. Bu

logonun anlamı doğrultusunda, logo sanat alanında, yardımlaşma kurumlarında kullanılabilir.

Görsel 137: Kudab Abad Sarayı çini örneği, tasarım eskizi ve örnek güvercin logosu

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Güvercin	Barış ve sevginin sembolü
Renk	Beyaz	Saflığın rengi
Bitki	Zeytin yaprağı	Nuh Tufanı'nda ağzında zeytin dalı olan güvercin baharın, suların çekilmesini müjdelemektedir.

Tablo 5: Tasarlanan güvercin logosunun analizi

- Kurganlarda bulunan kuş figürleri genel olarak kartal-karakuş varsayıldığı görülmektedir. Halbuki Türkler, doğan kuşuna da ayrı bir önem vermişlerdir. Doğanın anlamı, Türk kültüründe kartalla eş olarak düşünülebilir. Araştırmalarda doğan kuşuna ait hiçbir tasvir tespit edilmemiştir. Bu sebepten dolayı, aşağıda kurganlarda bulunan sembolü doğan kuşuna benzeterek yeniden tasarlanmıştır. Oğuz boylarının her birinin sembolü olan bu kuş, aşağıdaki gibi tasarlanarak logolarda yaşatılmaya çalışılmıştır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, gücü temsil eden kurumlarda kullanılabilir.

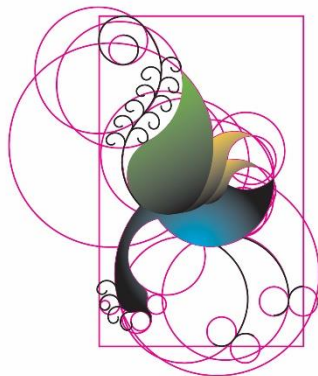
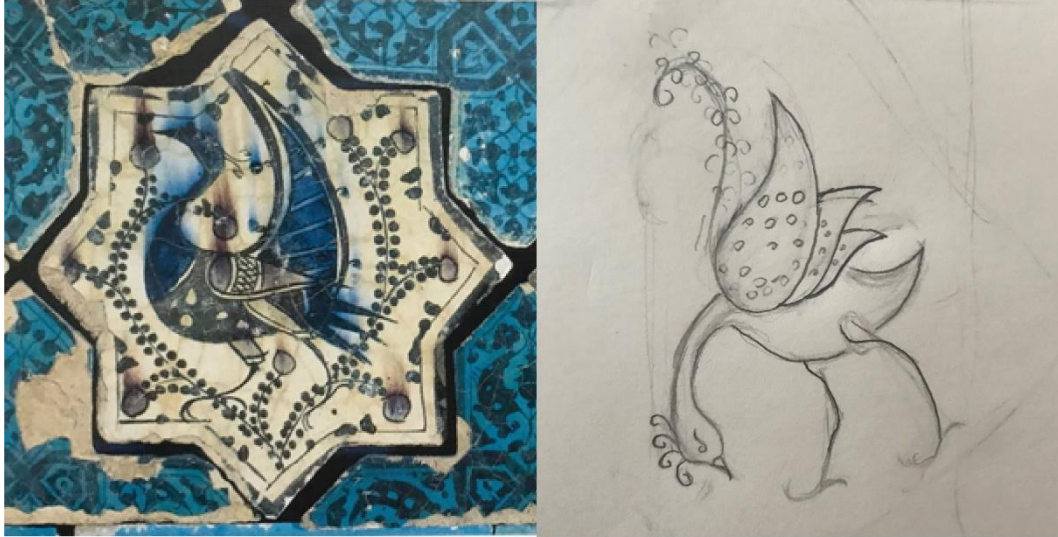

Görsel 138: 1. Tüekta kurganında bulunan hayvan figürü, eskiz, örnek logo tasarımı.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Doğan	Gücün ve asaletin sembolü
Renk	Mavi	Gök Tanrı'nın, göğün rengi
Renk	Sarı	Güneşin, ışığın rengi
Daire	Güneş	Gücün ve ışığın sembolü
Kulak	Duyu organı	Karanlıkta görmese bile kulaklarının iyi duyduğu Türklere özgü bir çizim stili

Tablo 6: Tasarlanan doğan logosunun gösterge bilimsel analizi

- Tavuskuşu, Türk kültüründe güzelliğin sembolüdür. Kudab Abad sarayı çinilerinin birinde yer alan tavuskuşu figürü referans alınarak bir logo örneği tasarlanmıştır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, logo sanat alanında, güzelliği çağrıştıran kurum ve iş yerlerinde kullanılabilir.

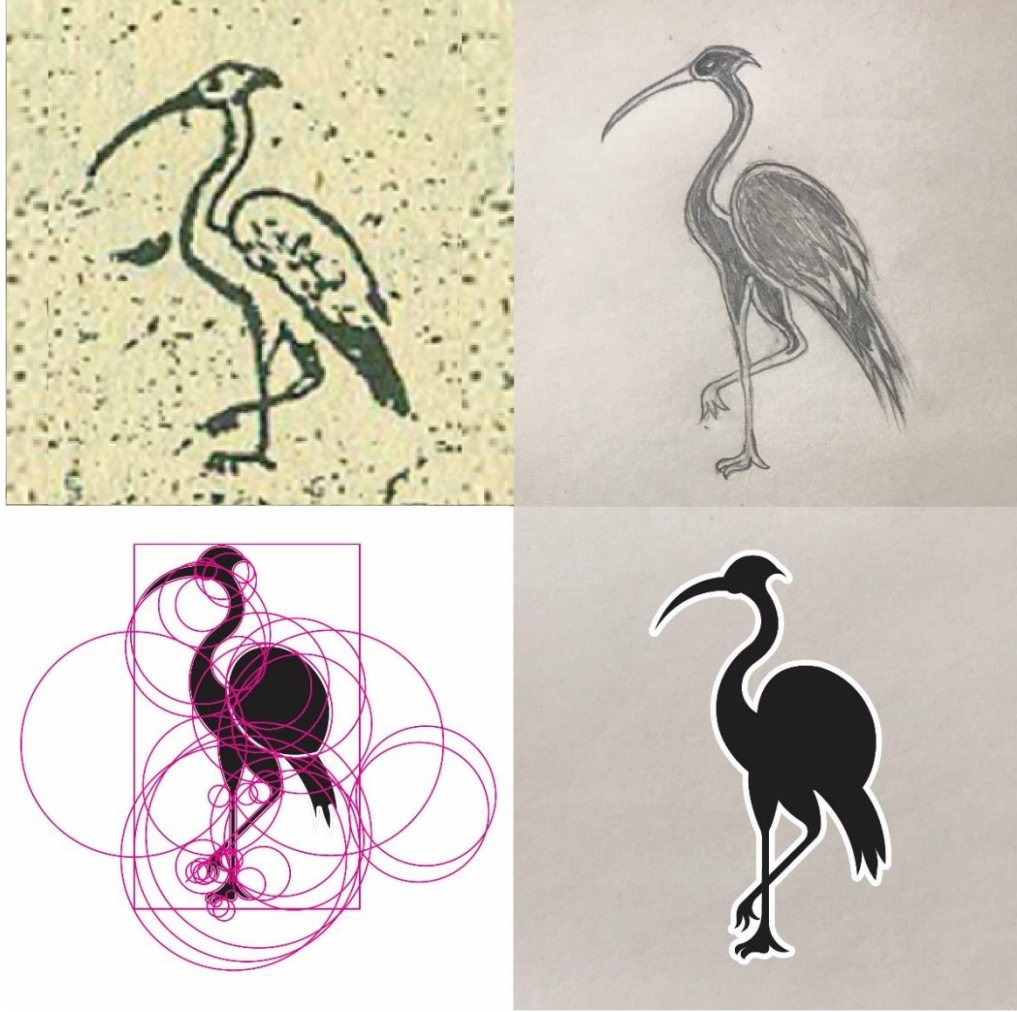

Görsel 139: Kudab Abad Sarayı çini örneği, eskiz, tavuskuşu logo örneği.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Tavuskuşu	Güzelliğin sembolü
Renk	Mavi, Sarı, Yeşil	Tavuskuşunun rengi

Tablo 7: Tasarlanan tavuskuşu logosunun gösterge bilimsel analizi

- Yeniçeri dövmelelerinde görülen balıkçıl kuş figürü, Türk kültüründe Yaratılış Destanı'nda da anlatıldığı üzere kurnazlığın sembolü olarak görülmektedir. Aşağıda yeniçeri dövmelelerinde tespit edilen balıkçıl kuş figürü örneğinden yola çıkılarak logo tasarımı yapılmıştır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, logo yayın evlerinde kullanılabilir.

Görsel 140: Yeniçeri dövmesi kuş figürü örneği, eskiz, balıkçıl kuşu logo örneği.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Balıkçıl	Kurnazlığın sembolü
Renk	Siyah	Tekinsizliği sembolize etmektedir.

Tablo 8: Tasarlanan balıkçıl kuş logosunun gösterge bilimsel analizi

- 12 hayvanlı Türk takviminde bereket yılı olarak bilinen tavuk, Oğuz Han Destanı'nda da geçtiği üzere egemenlik sembolü olarak kabul edilmektedir. Pazırık kurganında bir lahit üzerinde bulunmuş olan stilize edilmiş tavuk figüründen yola çıkılarak araştırmacı tarafından tasarlanan logo tasarımı aşağıda yer almaktadır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, spor kulüplerinde, devlet kurumlarında kullanılabilir.

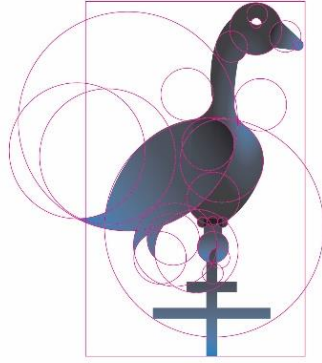
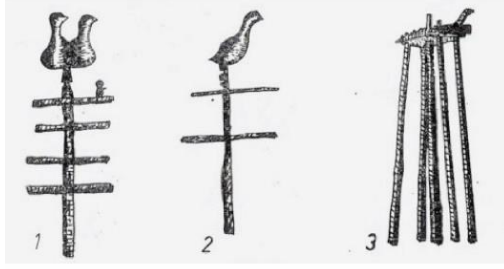

Görsel 141: Pazırık kurganında yer alan kuş figürü örneği, eskiz, tavuk logo örneği.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Tavuk	Egemenlik sembolü
Renk	Siyah	Asalet rengi
Renk	Mavi	Göğün ve Türk kültüründe doğunun rengi

Tablo 9: Tasarlanan tavuk logosunun gösterge bilimsel analizi

- Daha önce bahsedildiği üzere, Paleolitik dönemde nehir kenarlarında uçar şekilde kemikten yapılmış kaz heykelleri bulunmuştur. Ayrıca, Güney Kore’de “sotdae” adıyla bilinen kuş heykellerinin benzerleri Yakut Türklerinde “öksökü” adıyla yer almaktadır. Koruyucu kuş heykelleri Kore’de su kuşlarından oluşurken Türklerde eski döneme ait kuş figürleri kartal veya kuğu olarak belirtilerek net bir bilgi verilmemektedir. Türk mitolojisindeki yaratılış efsanesinde hiçbirşey var olmamışken büyük beyaz kaza benzeyen Tengri ve su vardı. Ayrıca şaman, ayinler kaz şeklinde binek hayvan üzerinde uçmaya çalıştığı bilinmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında söylenebilir ki; Türklerin öksökü heykellerinde kaz gibi su kuşu heykel figürü kullanılmıştır. Aşağıda öksökü tasvirlerinden yola çıkılarak logo tasarım örneği yer almaktadır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, yardım ve çocuklarla ilgili kurumlarda kullanılabilir.

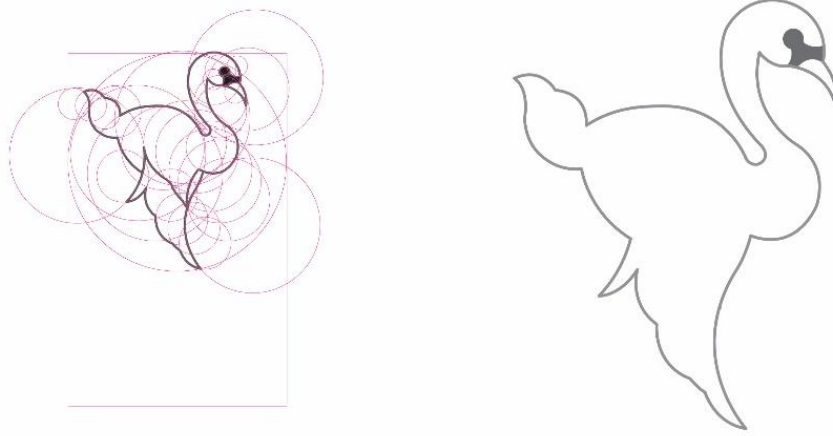
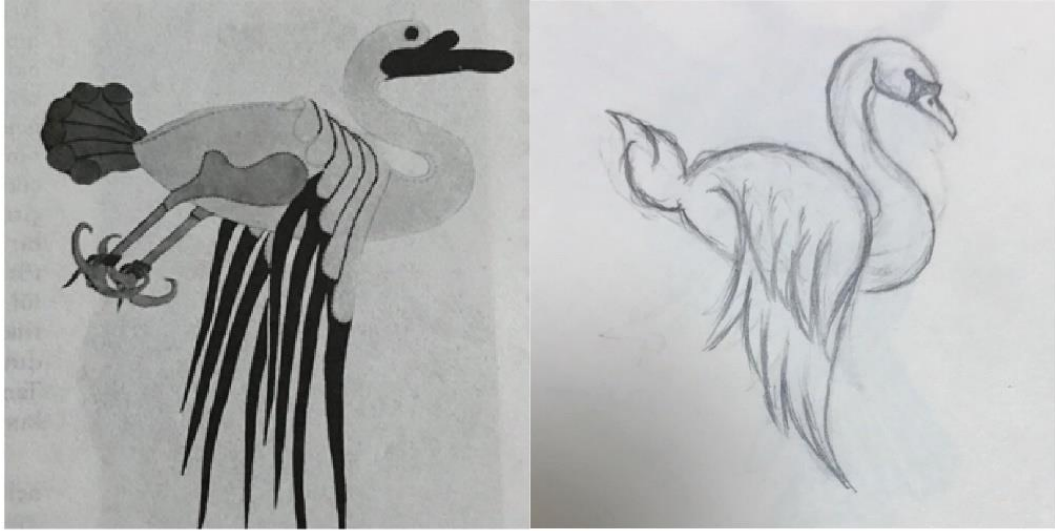

Görsel 142: Yakut Türklerine ait öksökü örneği, eskiz, kaz logo örneği.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Kaz	Koruyucu tılsım
Renk	Siyah, mavi	Yaratılış Destanı'nda Dünya varolmadan önce su ve Tengri vardı, bu destanı çağrıştıran karanlığın rengi siyah ve su veya Tengri'nin rengi mavi
Yatay-dikey dikdörtgen form	Direk	Nehir kenarına dikilen koruyucu heykeller

Tablo 10: Tasarlanan kaz logosunun gösterge bilimsel analizi

- Beyazın, saflığın, kızların, güzelliğin sembolü olan kuğu, ayrıca Tanrıça Umay'ın da sembolüdür. Aşağıda Pazırık kurganında bulunan kumaş detayında yer alan kuğu figüründen yola çıkılarak kuğu logo tasarımı yapılmıştır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, kadın ve güzellikle ilgili kurum ve kuruluşlarda kullanılabilir.

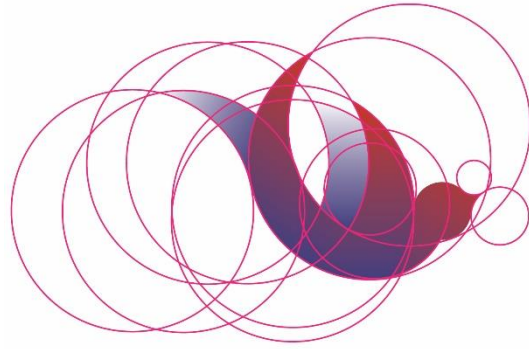
Görsel 143: Pazırık kurganlarından kumaş detayı, eskiz, kuğu logo örneği.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Kuşu	Güzelliğin sembolü
Renk	Beyaz	Saflığın, temizliğin rengi

Tablo 11: Tasarlanan kuğu logosunun gösterge bilimsel analizi

4.2.2. Türk Mitolojisinde Adı Geçen Kuş Betimlemelerinin Logo Tasarım Örnekleri

- Kırlangıç, Türk kültüründe dostluğun ve şefkatin sembolü olarak görülmektedir. Uygur Türkleri arasında kutsal görülen bu kuş için evlerin çatılarına, kapıların üzerine yuva yapıldığı bilinmektedir. Aşağıda yer alan örnek kırlangıç logosu, araştırmacının hayal gücü ile tasarlanmıştır. Bu kırlangıç logosunun versiyonları, dostluğu vurgulamak isteyen kurum ve şahıs logolarında kullanılabilir. Bu logonun anlamı doğrultusunda, yardımlaşma kurumlarında kullanılabilir.

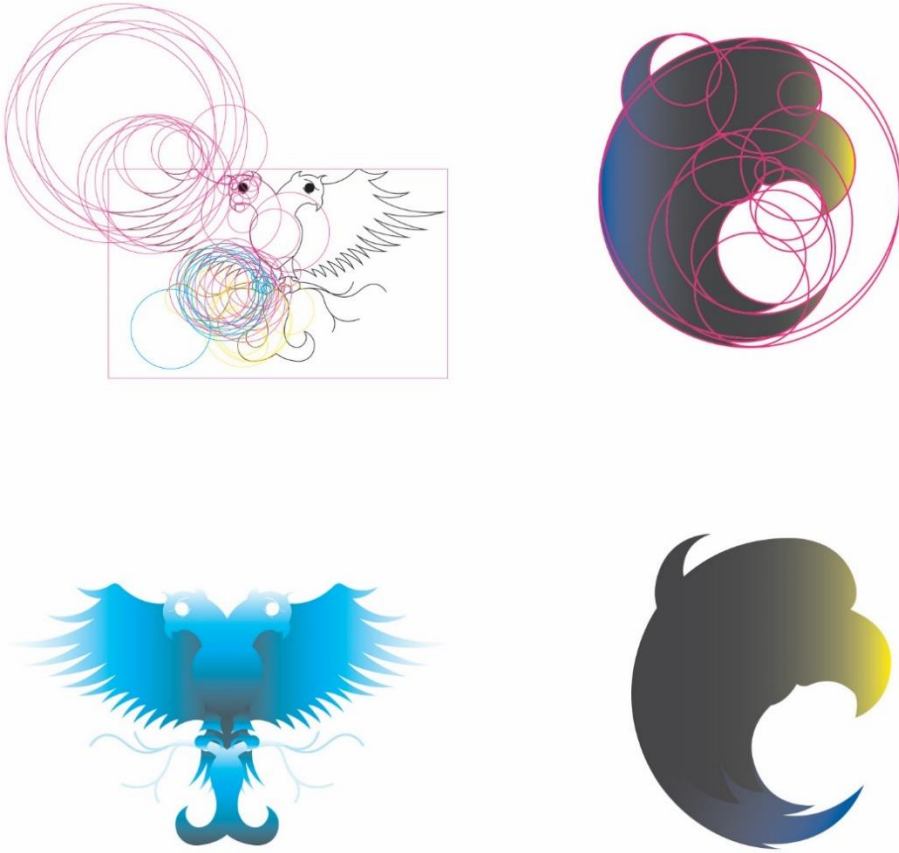

Görsel 144: Kırlangıç görseli, logo eskizi ve örnek logo tasarımı.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Kırlangıç	Dostluğun sembolü
Renk	Mor ve kırmızı	Kırlangıç kuşunun renkleri
İki figür	İkili kırlangıç kuş formu	Türk sembollerinde kullanılan ikili hayvan kompozisyonu samimiyeti de temsil etmektedir.

Tablo 12: Tasarlanan kırlangıç logosunun gösterge bilimsel analizi

- Türklerin efsanevi kuşlarından biri doğan türünden Tuğrul kuşudur. Ayrıca Oğuz boylarının sembolü de olan doğan, eski dönemlerden Osmanlı'ya kadar avcılıkta (doğancılık geleneği) kullanılan önemli bir kuştur. Doğan kuşunun Türk kültüründe önemi, aşağıda yer alan örnek logo tasarımlarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, gücü ve gökyüzünü temsil eden devlet kurumlarında kullanılabilir.

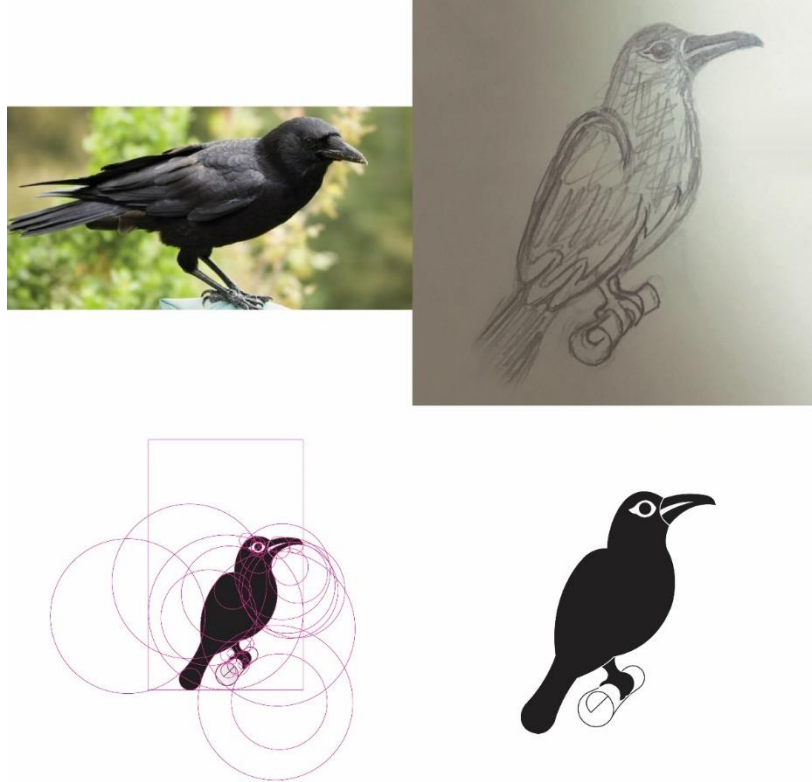

Görsel 145: Doğan kuşu resmi, eskizler ve örnek doğan kuşu logo örnekleri.

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Doğan	Gücün ve göğün sembolü
Renk	Mavi	Göğün ve Tengri'nin rengi
İki başlı kuş	Çift başlı doğan	Doğuda ve batıda her yerde güçlü olmak
Ağaç	Hayat ağacı	İki dünyayı birleştiren yeryüzünün merkezinde yer alan ağaç

Tablo 13: Tasarlanan Tuğrul kuşu logosunun gösterge bilimsel analizi

- Kötü haber elçisi ve hainlik, kıskançlıkla anılan karga, Göktürk zamanında sonsuzluğun ve derin düşüncenin sembolüydü. Aşağıda Türk kültürünün bilge kuşu karganın logo tasarımı yer almaktadır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, yayınevlerinde, üniversitelerde, kütüphanelerde ve bilgiyi vurgulamak isteyen kurum ve kuruluşlarda kullanılabilir.

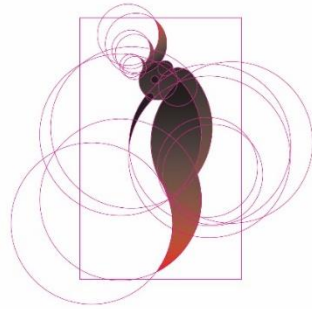

Görsel 146: Karga görseli, eskiz ve karga logo tasarımı

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Karga	Bilgelğin sembolü
Renk	Siyah	Asaletin, sonsuzluğun ve derinliğin rengi
Biçim	Kağıt	Bilgi, haber

Tablo 14: Tasarlanan karga logosunun gösterge bilimsel analizi

- Zümrüd-ü Anka'yı aramak için peşinden bütün kuşları sürükleyen hüthüt kuşu, haberci ve pis kokulu kuş olarak bilinmektedir. Hüthüt logosunda hasreti simgeleyen ve hüthüt kuşunun rengi siyah ve turuncu rengi kullanılmıştır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, haber, hasret ve aşk, özlem gibi anlamları vurgulamak isteyen kurum ve kuruluşlarda kullanılabilir.

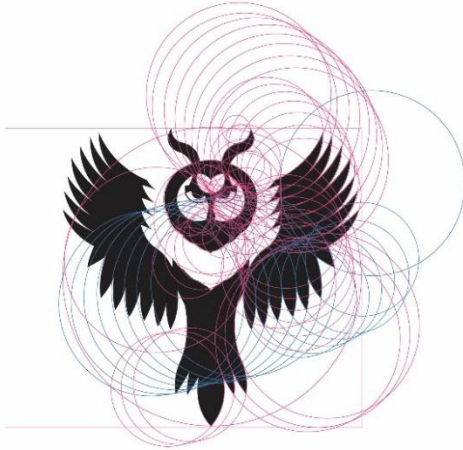

Görsel 147: Hüthüt görseli, eskiz ve hüthüt logo tasarımı

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Hüthüt kuşu	Haberin ve özlemin sembolü
Renk	Siyah ve kırmızı	Hasretin renkleri

Tablo 15: Tasarlanan hüthüt kuşu logosunun gösterge bilimsel analizi

- Türk kültüründe baykuş ölümü sembolize etmektedir. Baykuş için hangi evin çatısına tünerse o evden cenaze çıkılacağına inanılmaktadır. Bu özelliği taşıyan logo tasarımı da aşağıda yer almaktadır. Bu logonun anlamı doğrultusunda, sanat alanında, yayınevlerinde ve tenhaliği, dinginliği vurgulamak isteyen iş yerlerinde kullanılabilir.

Görsel 148: Baykuş görseli, eskiz ve baykuş logo tasarımı

Gösterge	Düz Anlam	Yan anlam
Kuş	Baykuş	Ölümün sembolü
Renk	Siyah	Korkuyu, ölümü sembolize etmektedir.
Form	Baykuş formu	Rahatsız edici, korkutucu

Tablo 16: Tasarlanan baykuş logosunun gösterge bilimsel analizi

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cassier, kültür dünyasını sembollerle açıklamaktadır. Modern bilimin de tamamen sembollerden oluştuğunu ifade eden Cassier; kültürde yeniden üretimin önemli olduğunu, bunun başka kültürlerin etkiyle değil, eski kültürün derinliklerinin kavranılıp, yeni düşünceler üzerinde inşa edilerek oluşturulabileceğini belirtmiştir (Köktürk, 2014). Buradan yola çıkarak denilebilir ki, Türklerin mitolojileri sayısız sembolü içinde barındırmaktadır. Bu semboller araştırılıp anılmadığı için insanlar ve hatta tasarımcılar başka kültürlerin sembollerini benimsemektedir. Cassier'in de dediği gibi, yeni fikirler eskinin üzerine katılarak inşa edilir. Türkler kendi kültürel değerlerini araştırıp, bunlar üzerine katmadığı sürece bu kültürde yeni fikirler oluşmayacaktır.

Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalar yaklaşık bir asırdır devam etmektedir, bunun sonucu olarak eğitim kurumlarına yeterince yansımaması vahim bir durumdur. Özellikle mitoloji dersi, sanatçı ve tasarımcı adaylarının hayal dünyalarının gelişimi açısından Güzel Sanatlar Fakültelerinde okutulması gereken bir derstir. Fakat, genellikle bu dersin mevcut olduğu fakültelerde, yalnızca Yunan mitolojisi, Roma mitolojisi ve Mısır mitolojisi yer almakta, Türk mitolojisi hakkında bilgi ise, genel olarak verilmemektedir. Sanat ve tasarımcı adaylarının, yerleşmiş olan batı ekolünden farklı olarak, kendi kültürel değerlerinden beslenerek özgün çalışmalar çıkarması, Türk sanatının geleceği açısından önem arz etmektedir. Bundan dolayı eğitim kurumlarında, Türk kültürü ve mitolojisi hakkında öğrenciler yeterli bir şekilde bilgilendirilmelidir.

Türk kültür öğelerini, yeni ve kapsamı geniş bir alan olan grafik tasarımda yer edinmesini sağlama amacı olan bu çalışmaya, çift başlı kartal logosundan yola çıkılarak başlanmıştır. “Çift başlı kartal dışında Türk mitolojisinde başka kuş sembolü var mı?”, “bu kuş sembollerinden hangileri logo tasarımlarına yansımıştır?” sorularına cevap aranmıştır.

İncelenen Türk masallarında kuş motiflerine rastlanılmamaktadır. Daha çok peri, cüce, dev, ejderha gibi figürlerle karşılaşmıştır. Türk efsanelerinde ise kuş figürü, bir azaptan kurtulma, özgürlük anlamında kullanılmıştır. Izdırap çeken insanlara yardım eden Tanrı, onları kuş biçimine dönüştürerek bu acıdan onları kurtarmaktadır. İncelenen destanlardan özellikle Dede Korkut Destanı'nda, sungur

kuşunun gücü sembolize ettiği, Oğuz Han Destanı'nda tavuğun barışı, egemenliği sembolize ettiği gözlemlenmiştir.

Eski Türklerden Selçuklulara sonra Osmanlılarda hayvan üslubu mimari ve el sanatlarında görülmüştür. Müslüman Türk topluluklarında, Kur-an'da herhangi bir ayet olmamasına rağmen, putları yasaklayan Tanrı'nın sözleri yanlış benimsenerek hayvan üslubuna olumsuz yaklaşıldığı görülmektedir. Selçuklular bunun bilincinde olduğu için hayvan üslubuyla ilgili çeşitli örnekler vermişlerdir.

Eski Türk Devletlerin bayraklarından da anlaşılacağı üzere, Türkler için ilk olarak kutsal kuş doğan türünden Tuğrul kuşu, daha sonra Türkler avcılıkla da paralel olarak doğan dışında karttalla avlanmaya başlamışlardır. Büyük Selçuklu İmparatorluğunun bayrağında da olduğu gibi sonraları çift başlı olarak tasvir edilen kartal, karakuş Türk topluluklarında devlet nişanesi olmuştur. Türklerin tek tek isim verdiği doğan kuşu ve sembolleri, kartal figürü gibi günümüze kadar ulaşamayıp, sadece tarihi bir detay olarak kalmaktadır.

İnsanoğlu uçma arzusundan dolayı kuşlara hayran olmuşlar ve onlara Tanrısal nitelikler yüklemişlerdir. Gök Tanrı inancına sahip eski Türkler, tüm kuşları Gök Tanrı'nın elçisi olarak görmüşlerdir. Kartal cinsinden Karakuşu ve doğan türünden Tuğrul kuşunu bu dünya ile öteki arasında yer alan hayat ağacı üzerindeki Tanrı'nın elçisi yüce kuş olarak görmüşlerdir. Türk mitolojisinde önemli yeri olan ve logo tasarımları yapılan kuşlar ve anlamları ise şu şekildedir; Dünya'nın yaratılışıyla ilgisi olan ve nehir kenarlarında direklerin üzerine heykelleri konulan kaz, hangi eve tünerse o eve ölüm getiren baykuş, kötü haber elçisi ve bilgeliğin sembolü karga, çocukların ve kadınların koruyucusu Tanrıça Umay'ın ve güzelliğin sembolü kuğu, Simurg'u arayan hüthüt, aşkın ve güzel sesin sembolü bülbül, barışın, müjdenin sembolü ve posta işlevi için kullanılan güvercin, kurnazlığın sembolü balıkçıl, dostluğun sembolü kırlangıç, yiğitliğin sembolü bıldırcın, şansın sembolü leylek ve turna, egemenliğin sembolü tavuk, güzelliğin sembolü sülün ve tavuskuşu, hırsızlığın sembolü saksagan, şansın ve hainliğin sembolü keklik, güzelliğin sembolü cennet kuşu hüma ve yuvasız kuş guguk kuşudur.

Günümüz kurum logoları incelendiğinde, Türk Tarih Kurumu, Selçuk Üniversitesi, Konya Büyük Belediyesi, Dicle Üniversitesi, Erzincan Belediyesi, Erzincan Üniversitesi, Polis Akademisi logolarında Selçuklu döneminden miras

kalan çift başlı kartal sembolü kullanılmıştır. Barışın, sevginin sembolü güvercin sembolü Şanlıurfa Haliliye Belediyesi'nde, şans sembolü olan leylek ise Yapı Kredi bankasının eski logosunda yer aldığı görülmüştür. Türk kültüründe önemli yeri olan doğan, baykuş, karga, kuğu, hüthüt, bülbül, kaz, ördek, balıkçıl, kırlangıç, bıldırcın, turna, tavuk, tavuskuşu, saksağan, ağaçkakan, keklik, guguk kuşu, hüma kuşu ve tuğrul kuşu gibi sembollerin yer aldığı logo tasarımlarına rastlanmamaktadır.

Tasarımcılara, kurum ve kuruluşlara, firmalara ve iş yerlerine kurumsal imajlarını yansıtabilecekleri kültürel logo tasarım örnekleri araştırma kapsamında tasarlanmıştır. Bu kuş logo tasarımları, barışın ve sevginin sembolü güvercin, gücün ve gökyüzünün sembolü doğan ve tuğrul kuşu, güzelliğin sembolü tavuskuşu ve kuğu, kurnazlığın sembolü balıkçıl, egemenliğin sembolü tavuk, koruyucu tılsım kaz, dostluğun sembolü kırlangıç, bilgeliğin sembolü karga, hasretin sembolü hüthüt ve ölümün sembolü baykuştur. Tasarımcılar bu örnek logo tasarımlarından ve herbir kuş ismi altında açıklanan anlamlarından yola çıkarak ilgili kurum ve kuruluşlar için logo tasarımları yapabilirler.

Yapılan araştırma doğrultusunda, Türk kültürünü grafik tasarım alanına taşımak isteyen araştırmacılar, doğudan batıya birçok kültürel değerleri bünyesinde taşıyan Türk mitolojisinde birçok hayvan sembolü, bitkisel ve geometrik motifler bulabilirler. Bu kültürel değerlerin grafik tasarım alanına yansıtılarak zenginleştirilmesi, bu alanın dünya standartlarında fark yaratması açısından önem arz etmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Türk mitolojisinde günümüz logo tasarımlarında yer almaya değer birçok kuş sembolü vardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akalın, L. S. (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara: Türk Bakanlığı.
- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Ankara: Eflatun.
- Ambrose, G., Harris, P. (2013a). *Grafik Tasarımda İmge*. İstanbul: Literatür.
- Ambrose, G., Harris, P. (2013b). *Grafik Tasarımda Renk*. İstanbul: Literatür.
- Ambrose, G., Harris, P. (2013c). *Grafik Tasarımda Tasarım Fikri*. İstanbul: Literatür.
- Ambrose, G., Harris, P. (2013d). *Yaratıcı Tasarımın Temelleri*. İstanbul: Literatür.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. Türkiye İş Bankası.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul:Remzi.
- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Bang, W., Rahmeti, G. R. (2012). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Örgün.
- Barthold, V. V. (2015). *Orta Asya Türk Tarihi (2. Basım)*. Ankara: Divan.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam.
- Baykara, T. (2002). Türklüğün Eski Zamanları. *Türkler Ansiklopedisi*, C. 1.
- Becer, E. (2015). *İletişim ve Grafik Tasarım (10. Basım)*. Ankara: Dost.

Bilgili, N. (2017). *Türk Mitolojisi- Türklerde Yaratılış ve Evren Tasarımı-* Ankara: Kripto.

Biol, İ. A., Derman, Ç. (2017). *Türk Tezyini San'atlarında Motifler* (13. Basım). İstanbul:Kubbealtı.

Bucand, R. (2011). *İşaretler, Semboller ve Alametler.* İstanbul: Neden.

Burnett, R. (2012). *İmgeler Nasıl Düşünür?* (2. Basım). İstanbul: Metis.

Cassier, E. (2011). *Sembol Kavramının Doğası.* Ankara: Hece.

Çam, A. T. (Ed.) (2006). *Türk Grafik Tasarımcıları-Logo.* İstanbul: Alternatif.

Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Çaycı, A. (2008). *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri.* İstanbul: İz.

Çoruhlu, Y. (2012). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları.* İstanbul: Kabalcı.

Çoruhlu, Y. (2013). *Erken Devir Türk Sanatı (İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi).* İstanbul: Kabalcı.

Çoruhlu, Y. (2014). *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dini ve Edebi Tasavvurlara Göre Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi.* Konya: Kömen.

Dağıstanlı, M. A. (Ed.) (2010). *Mitoloji* (2. Basım). Çin: NTV.

Demir, N. (2013). *Türk Efsaneleri C.1-2.* Ankara: Edge Akademi.

Develioğlu, F. (1984). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat.* Ankara.

- Eliade, M. (1992). *İmgeler Simgeler*. M. Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: Gece.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (2. Basım). Sema Rifat (Çev.). İstanbul: Om.
- Ergin, M. (2016). *Orhun Abideleri* (50. Basım). İstanbul: Boğaziçi.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı* (54. Basım). İstanbul: Boğaziçi.
- Ersoy, N. (2007). *Semboller ve Yorumları* (3. Basım). İstanbul: Dönence.
- Ersoylu, H. (2015). *Türk Kültüründe Kuşlar*. Ankara: Ötüken.
- Esin, E. (1985). *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*. Ankara: TTK.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (2007). *Anadolu İnançları*. İstanbul: Derin.
- Farthing, S. (2017). *Sanatın Öyküsü* (3. Basım). Hayalperest.
- Fırat, S. (1996). *Selçuklu Sanatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Frutiger, A. (1989). *Signs and Symbols*. Newyork: Van Nostrand Reinhold.
- Han, E. B. *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*. Muharrem Ergin (Çev.). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Gezgin, D. (2007). *Hayvan Mitosları*. İstanbul: Sel.
- Gibson, C. (2016). *Semboller Nasıl Okunur?*(3.Basım). Cem Alban (Çev.). İstanbul: Yem.
- Gökalp, Z. (2015). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Ötüken.

Gökdağ, B. A., Üçüncü, K. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Destanları* (2. Basım). Ankara: Akdağ.

Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*. Türk Dünyası İstanbul: Araştırmaları Vakfı.

Gültepe, N. (2017). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Güngör, İ. H. (1983). *Temel Tasar (Basic Design)*. İstanbul: Afa Matbaacılık.

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür* (3. Basım). İstanbul:Remzi.

Hacib, Y. H. (2016). *Kutadgu Bilig* (2. Basım). Ayşegül Çakan (Çev.). İstanbul: Kültür.

Halaçoğlu, Y. (2002). Türk Tarihi Üzerinde Çalışmalar, *Türkler Ansiklopedisi*, C.1, s. 58.

Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü* (39. Basım). İstanbul: Ötüken.

Kaşgarlı, M. (1985). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*. Besim Atalay (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kaya, M. (2007). *Mitolojiden Efsaneye "Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri"*. İstanbul: Bağlam.

Keser, N. (2009). *Sanat Sözlüğü* (2. Basım). Ankara: Ütopya.

Keskiner, C. (1990). *Türk Motifleri*. İstanbul: TTOK.

Kılıçkan, H. (2004). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Bezeme Sanatı ve Örnekleri* (3. Basım). İstanbul:İnkılap.

Köktürk, M. (2014). *Kültür ve Sembol (Bir Cassier İncelemesi)*. Ankara: Aktif Düşünce.

Kurat, A. N. (2002). Göktürk Kağanlığı, *Türkler Ansiklopedisi*, C.2.

Leeming, D. A. (2017). *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*. Nurdan Soysal (Çev.). İstanbul: Say.

Maden, S. (1990). *Simgeler*. İstanbul: Simavi.

Mollerup, P. (1999). *Marks of Excellence: The History and Taxonomy and Trademarks*. İngiltere: Phaidon Press.

Naskali, E. G. , Demir, E. (Ed.) (2013). *Geyik Kitabı*. İstanbul: Kitabevi.

Ortaylı, İ. (2018). *Türklerin Tarihi (Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına)*. İstanbul: Timaş.

Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (3. Basım). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Ögel, B. (2014a). *Türk Mitolojisi I. Cilt* (6. Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi II. Cilt* (5. Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul:Kabalıcı.

Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*, (2.Basım). Ankara: Bilgesu.

Sakaoğlu, S. (2009). *101 Türk Efsanesi* (3. Basım). Ankara: Akçağ.

Sever, M. (2011). Türk Mitolojisinde Kuşlar. *Milli Folklor Dergisi*, S. 42, ss. 83-88.

Somçağ, S. (2005). *Türkiye Kuşları*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.

Taşgıl, A. (2014). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, (3. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tezel, N. (2014). *Türk Masalları* (7. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Turan, O. (2004). *12 Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul :Ötüken.

Uçar, T. F. (2016). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım* (8. Basım). İstanbul: İnkılap.

Uslu, B. (2017). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kamer.

Makaleler

Akpınarlı, H. F., Arslan, P. (2018). Kuş Motifinin Özellikleri ve Kuş Motifli Döşemealtı Halıları. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. S. 3, ss. 1-14.

Aksoy, M. (2008). Semboller-Damgalar Neyi Anlatır? *2023 Dergisi*, 82, 38-40.

Armutak, A. (2004). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Vet. Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 143-157.

Aydoğanlar, E. (2012). İrk Bitig'de Hayvan Adları ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(1), Ss.27-30.

Bogenbayev, N., Calmırza, A. (2014). Eski Türk Dünya Görüşündeki “Kut” ve “Karga” Kavramları. *Milli Folklor*, S. 26, ss. 69-79.

Çakır, E. (2013). Akademik Dünyanın Kentsel İmgelerinden Mitolojik Simgelerine Üniversite Logoları. *Milli Folklor Dergisi*, 25 (97), Ss. 53-69.

Çelik, A (2002). Niğde Sungurbey Camii’nde Bulunmuş olan “Çift Başlı Kartal Figürlü Halı” Üzerine Düşünceler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 9, ss. 45-59.

Çeşmeli, İ. (2015). Kök Türklerde İkonografik Açıdan Kuş Figürleri. *Art-Sanat*, S.4, ss. 67-80.

Demirbulak, A. (2012). Erken Devir Türk Sanatının Kaynakları. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 1-11.

Deniz, B. (2005). Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-1, 79-103.

Ercilasun, A. B. (2008). Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.3, Ss. 9-25.

Elçin, Ş. (2003). Türk Halk Edebiyatıda Turna Motifi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 28, 1-13.

Ergun, P. (2011). Bebekleri Dünya’ya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnancın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine. *Milli Folklor*, S.89, ss.133-146.

Esin, E. (1974-75). “Kuşçı” Türk Sanatında Atlı Doğancı İkonografisi Hakkında. *Sanat Tarihi Yıllığı*, C. 6, Ss. 411-452.

Göksu, E. (2016). Çift Başlı Kartal ve Selçuklular. *USAD*. (5), 117-141.

İlden, S. (2012). Türk İkonografisinde Kartal Motifi, *Scientific Pedagogical Journal*, S.15, ss. 42-53.

Kardeşlik, S. (2011). "Vakıflar Halı Müzesinde Selçuklu Ve Selçuklu Geleneğindeki Halılarda Kozmolojik ve İkonografik Boyut." *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 2: 73-90.

Kara, M., Teres, E. (2012). The Crane as a Symbol of Fidelity in Turkish and Japanese Cultures. *Milli Folklor*, 24 (95), Ss.194-201.

Kıyak, A. (2011). Geleneksel Türk Dininde Ağaç Kültü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.13, 91-104.

Koca, S. K. (2010). Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, ss. 87-94.

Öger, A. , Köse, S. (2014). Uygur Kültüründe Tufan'ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Ss. 163-175.

Ölmez, Z. (2014). Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, *5.Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 729-750.

Özel, N. (2018). Grafik Bir Sembol Olarak Anadolu Selçuklularında Çift Başlı Kartal. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, C.8, S. 3, ss. 551-559.

Tarлакazan, B.E., Tıngır, M. (2018). Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblesmelerindeki Sembollerin Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (ERZSOSDE)*, XI-I, ss. 111-128.

Türkmen, N. (2009). Avcı Kuş İkonografisi ve Hünername'dek Betimlemeleri. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1 (1), Ss.79-95.

Uykur. R. (2013). Artuklu Türkmenleri'nin Sikkelerinde Mitolojik Bir Yaratık: "Çift Başlı Kartal". *Seleucia ad Calycadnum*, S. 3, 145-158.

Tezler

Alsan, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya)*. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Eken, S. (2015). *Grafik Tasarımda Görsel Okuma Dili*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Erdoğan, Y. (2018). *Bir Resimsel Alıntılama Şekli Olarak Sanat Eğitiminde Kendine Mal Etme (Appropriation)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Ersöz, N. S. (1993). *Türkiye'de Grafik Sanatların Gelişimi ve Grafik Sanatçıları (1923-1993)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Koca, S. K. (2012). *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*. Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Öztürk, O. İ. (2006). *Geleneksel Türk Kültür ve Sanatını Çağdaş Türk Resim Sanatına Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Pilici, A. (2005). *Tarihsel Süreçte Sembolde İkona: Logo*. (Sanatta Yeterlilik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Konferans- Kongreler

Atalayer, F. (2001). "Tasarım Süreci.", SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Konferans Metni, Isparta, 12 Ocak 2001.

Online Kaynaklar

<http://www.kuslar.gen.tr>

<http://tarihvedenedeniyet.org>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.trakus.org>

www.tugra.org

Görüşme

Kapıcı, E. P. (2019). Aydın Kuşadası Logosu, *yazışma*, 25.04.2019.

Kara, M. (2019). Burdur Mehmet Akit Ersoy Üniversitesi Logosu, *mail ile yazışma*, 25.04.2019.

Toprak, O. (2019). Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Logosu, *yazışma*, 28.04.2019.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	SEMA YOZGAT
Doğum Yeri-Tarihi	ANTALYA-1991
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ/GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ/GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI
Yüksek Lisans	ORDU ÜNİVERSİTESİ/SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ/GRAFİK ANASANAT DALI
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İNGİLİZCE
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	<p>Makale:</p> <p>Yücel, A., Yozgat, S. (2018). Türk Mitolojisindeki Kuş Sembollerinin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansıması. Turkish Studies (Yayın No: 4549547)</p> <p>Sergiler :</p> <ol style="list-style-type: none">1. Uluslararası Sergi, 29.09.2017-06.10.2017, XIII th International Ex- Libris Competition, Bulgaristan.2. Uluslararası Sergi, 29.10.2018-26.11.2018, XIVth International Ex- Libris Competition, Bulgaristan.3. Uluslararası Sergi, 17.03.2018-24.03.2018, Olpesido 1st Internatioal “Art on paper” Barter Project.4. Uluslararası Sergi, 16.09.2017-19.09.2017, Paper Works, Midilli.5. Karma Sergi 12.06.2018-19.06.2018, Trakya Üniversitesi Küçük Baskiresim Yarışması.6. Karma Sergi, 08.03.2018-15.03.2018, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Uluslararası Karma Sergisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi.7. Karma Sergi, 08.03.2018, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, Ordu Üniversitesi.8. Karma Sergi, Kırıkhan Belediyesi 05.04.2019-12.05.2019, Hatay.

İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi
İletişim	
E-Posta Adresi	semayozgatt@gmail.com
Tarih	18.06.2019